

DEMOKRATIE IN BEWEGUNG
Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΣΕ ΚΙΝΗΣΗ

Δημοκρατία εν κινήσει – 12 χώρες, 8000 χιλιόμετρα, 1 στόχος Το Λεωφορείο για άμεση δημοκρατία στην Αθήνα

Λίγοι άνθρωποι κατά το δεύτερο ήμισυ του 20ου αιώνα άλλαξαν τόσο ριζικά τον κόσμο της τέχνης με το έργο τους όσο ο Joseph Beuys. Θεωρώντας τον άνθρωπο ως το μέτρο των πάντων, θεωρώντας ότι η δημιουργικότητα αποτελεί βασικό και ουσιαστικό χαρακτηριστικό του ανθρώπου, ο Beuys δρούσε με γνώμονα μια διευρυμένη έννοια της τέχνης που ξεπερνούσε κατά πολύ τη διάσταση της αισθητικής και έβρισκε εφαρμογή σε ζητήματα όχι μόνον πολιτισμού, φύσης και περιβάλλοντος, αλλά και κοινωνικών δομών. Με την ίδρυση της «Οργάνωσης για άμεση δημοκρατία μέσω δημοψηφίσματος» ο Beuys βρήκε ένα ισοδύναμο για τον ουτοπικό σχεδιασμό μιας κοινωνίας ως «κοινωνικό γλυπτό».

Το 1987, λίγο μετά το θάνατο του Beuys, και με αφητηρία τη documenta 8 το «ΛΕΩΦΟΡΕΙΟ για άμεση δημοκρατία» ξεκίνησε τις περιοδείες του σ' ολόκληρη τη Γερμανία, ακολουθώντας τα ίχνη της σκέψης του καλλιτέχνη, ανοίγοντας διάλογο με τους ανθρώπους και συνεχίζοντας στους 700 μέχρι τώρα σταθμούς το έργο του.

Με απώτερο σκοπό τη συνένωση πολιτικής και τέχνης το «ΛΕΩΦΟΡΕΙΟ για άμεση δημοκρατία» σε συνεργασία με την κοινωφελή εταιρεία OMNIBUS GmbH και την πρωτοβουλία πολιτών «Περισσότερη Δημοκρατία» (Mehr Demokratie e.V.) θα κάνει στάσεις σε όλα τα Ινστιτούτα Goethe της Νοτιοανατολικής Ευρώπης (στις πόλεις Ζάγκρεμπ, Σαράγεβο, Σόφια, Σκόπια, Θεσσαλονίκη, Αθήνα, Κωνσταντινούπολη, Βουκουρέστι, Βουδαπέστη) και θ' αποτελέσει αφορμή και συνάμα πλατφόρμα για συζητήσεις και ποικίλες πολιτιστικές δράσεις.

Με την υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης μια κινηματογραφική ομάδα θα καταγράψει όλη την περιοδεία του ΛΕΩΦΟΡΕΙΟΥ, την οποία οι ενδιαφερόμενοι θα μπορούν να παρακολουθούν εικονικά στο διαδίκτυο.

Demokratie in Bewegung - 12 Länder, 8000 km, 1 Ziel Der OMNIBUS FÜR DI- REKTE DEMOKRATIE in Athen

Im ausgehenden 20. Jahrhundert hat kaum jemand die Kunstwelt so stark verändert und geprägt wie Joseph Beuys, der den Menschen als Maß aller Dinge verstand. Ausgehend von der Erkenntnis, dass die Kreativität ein Wesensmerkmal des Menschen ist, praktizierte Beuys einen erweiterten Kunstbegriff, der weit über die ästhetische Dimension hinaus sich mit Fragen der Kultur, der Natur und der sozialen Strukturen beschäftigte. Mit der Gründung der „Organisation für direkte Demokratie durch Volksabstimmung“ fand Beuys ein Äquivalent für seinen utopischen Entwurf einer Gesellschaft als „Sozialer Plastik“.

1987, schon kurz nach Beuys' Tod, startete in der Weiterführung seiner Mission der erste „OMNIBUS FÜR DIREKTE DEMOKRATIE“. Von der documenta 8 aus fuhr er mehr als 700 Stationen in ganz Deutschland an und suchte, nach Beuys' Vorbild, überall das Gespräch mit den Menschen.

Mit dem Anliegen, Politik und Kunst zu verbinden, soll der „OMNIBUS FÜR DIREKTE DEMOKRATIE“ in Zusammenarbeit mit der Bürgerinitiative „Mehr Demokratie e.V.“ nun auch an allen Goethe-Instituten Südosteuropas (Zagreb, Sarajevo, Sofia, Skopje, Thessaloniki, Athen, Istanbul, Bukarest, Belgrad) Station machen und gemäß seiner Konzeption Anlass und Plattform für Gespräche, Diskussionen und vielfältige kulturelle Aktivitäten bieten. Mit Unterstützung der Europäischen Union wird die ganze Tour von einem Filmteam aufgezeichnet, so dass im Internet die Reise virtuell begleitet werden kann. Einen der Höhepunkte dieser Reise bilden die Aktionen in Athen, dem Ursprungsort der Idee der direkten Demokratie.

Έναν από τους σημαντικότερους προορισμούς αυτού του ταξιδιού αποτελεί η Αθήνα, η γενέτειρα της δημοκρατίας, όπου και θα πραγματοποιηθούν ορισμένες από τις κορυφαίες δράσεις του εγχειρήματος.

Οι στάσεις του ΛΕΩΦΟΡΕΙΟΥ στην Αθήνα και οι εκδηλώσεις:

29/9 - 3/10/2009

Έκθεση στον χώρο του υπογείου της ΑΣΚΤ, Πειραιώς 256 «Τέχνη και Πολιτική» Αφίσης του κινήματος του 1968 από τη Γερμανία και την Ελλάδα του Σήμερα, καθώς και ντοκουμέντα, αντικείμενα και Βίντεο του Γότφρεντ Μπούς Επιμέλεια διοργάνωσης: W. Pöhlmann, Γ. Μελανίτης, Ρ. Thönges-Στριγγάρη

«Ο Joseph Beuys και η Άμεση Δημοκρατία. Οκτώ Καλλιτεχνικές Προσεγγίσεις», επιμέλεια έκθεσης Μαργαρίτα Καταγά και Γκέλι Γρυντάκη. Επίσης: Περφόρμανς, Δράσεις και Βιντεοεγκαταστάσεις φοιτητών της ΑΣΚΤ Επιμέλεια διοργάνωσης ΑΣΚΤ: Γιάννης Μελανίτης

30/9 - 1/10/2009

Biennale «Heaven», Δέλτα Φαλήρου (www.athensbiennial.org)

Η έννοια της δημοκρατίας και της τέχνης σύμφωνα με τον Joseph Beuys Συνομιλίες με τους επισκέπτες του ΛΕΩΦΟΡΕΙΟΥ Η πορεία του ΛΕΩΦΟΡΕΙΟΥ στη Νοτιοανατολική Ευρώπη Κινηματογράφηση και συνεντεύξεις κατά την πορεία του ΛΕΩΦΟΡΕΙΟΥ Κωνσταντίνος Τουμπέκης, dekaneafilm (καθημερινά 10:00-22:00)

Joseph Beuys – Ο αγώνας του για ένα ελεύθερο εκπαιδευτικό σύστημα και για την άμεση Δημοκρατία Διάλεξη του Karl-Heinz Tritschler, καλλιτέχνης και συνεργάτη του OMNIBUS (30/9, 18:00)

Η Διευρυμένη έννοια της τέχνης, το κοινωνικό γλυπτό και το ζήτημα της δημοκρατίας κατά τον Joseph Beuys Διάλεξη του Johannes Stüttgen, μαθητή του Joseph Beuys (1/10, 18:00)

Παρασκευή 2/10/2009

Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, Πειραιώς 256

12:00-14:30: Συνέδριο - "Direct Democracy – Euro-Vision" Οργανωτής: ΜΚΟ: "Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, Άμεση Δημοκρατία", www.dimopolis.gr

Συνέδριο, 1η μέρα

«Η Γέννηση της Δημοκρατίας από την Τέχνη», Αίθουσα "Ντε Κίρικο" Οργανωτές: Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών (ΑΣΚΤ) σε συνεργασία με το OMNIBUS GmbH, Mehr Demokratie e. V. και το Goethe-Institut Athen

15:00

Χαιρετισμός: Τριαντάφυλλος Πατρασκίδης, Πρύτανης ΑΣΚΤ

15:15

Εισαγωγή στη σχέση τέχνης και πολιτικής: Γιάννης Μελανίτης

15:30

Γιώργος Οικονόμου - «Η Άμεση Δημοκρατία και τα σημερινά πολιτεύματα» Δρ. Φιλοσοφίας Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, συγγραφέας του βιβλίου "Η Άμεση Δημοκρατία και η κριτική του Αριστοτέλη", Αθήνα 2007

16:30

Πάνος Χαραλάμπος - «Soziale Plastik» Εικαστικός καλλιτέχνης, καθ. ΑΣΚΤ

17:30: Διάλειμμα

17:45

Johannes Stüttgen – «Η Γέννηση της Δημοκρατίας από την Τέχνη» Καλλιτέχνης, μαθητής και συνοδοιπόρος του Joseph Beuys, εταίρος του «Λεωφορείου για Άμεση Δημοκρατία»

Στο τέλος της κάθε τοποθέτησης θα ακολουθήσει συζήτηση με το κοινό. Συντονισμός: Γ. Μελανίτης.

Σάββατο 3/10/2009

Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, Πειραιώς 256

10:30 – 14:30: Συνέδριο „Direct Democracy – Euro-Vision" Οργανωτής: ΜΚΟ: «Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, Άμεση Δημοκρατία», www.dimopolis.gr Συνέδριο, 2η ημέρα

«Η Γέννηση της Δημοκρατίας από την Τέχνη», Αίθουσα "Ντε Κίρικο" Οργανωτές: Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών (ΑΣΚΤ) σε συνεργασία με το OMNIBUS GmbH, Mehr Demokratie e.V. και το Goethe-Institut Athen

15:00

Ρέα Thönges-Στριγγάρη – «Δημοκρατία: Όνειρο ή Τέχνη; Αρχές και προοπτικές μιας ατέρμονης περφόρμανς» Ιστορικός Τέχνης, αρχαιολόγος και συγγραφέας, συνεργάτης του J. Beuys, ιδρύτρια του Free International University (FIU) / Παράρτημα Κάσσελ

16:00

Γιώργος Α. Κόκκας – «Προτάσεις Άμεσης Δημοκρατίας από την ΜΚΟ "Βήμα για Δημοκρατία Πολιτών"» Δικηγόρος, συντονιστής ΜΚΟ "Βήμα για Δημοκρατία Πολιτών, Εκπρόσωπος Κίνησης Πολιτών "Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, Άμεση Δημοκρατία" και "Ελληνικού Κινήματος Άμεσης Δημοκρατίας" (Ε.Κ.Α.Δ.)

17:00: Διάλειμμα

17:15

Gerald Häfner – «Η γέννηση της Τέχνης από την Δημοκρατία» Συνιδρυτής του κόμματος Συμμαχία '90/Οι Πράσινοι Γερμανίας, Βουλευτής του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, συνιδρυτής και μέλος Δ.Σ. Mehr Demokratie e.V.

18:15

Wolfgang Pöhlmann, Michael von der Lohe – «Με την σκέψη στον Beuys. Σκέψεις του Beuys» Διευθυντής Πολιτιστικών Προγραμμάτων του Goethe-Institut Athen και των Ινστιτούτων Goethe της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. M.v.d.L. Διευθύνων Σύμβουλος του OMNIBUS

Συζήτηση με το κοινό θα ακολουθήσει

στο τέλος της κάθε τοποθέτησης. Συντονισμός Γ. Μελανίτης.

6/10 - 7/10/2009

Στάθμευση του Λεωφορείου στη Γερμανική Σχολή Αθηνών

Τετάρτη 7/10/2009

Στάθμευση του Λεωφορείου στη ΜΚΟ «Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, Άμεση Δημοκρατία»(www.dimopolis.gr) στην Αγία Παρασκευή, ΕΚΕΦΕ, 19:00

8/10 – 9/10/2009

Στάθμευση του Λεωφορείου στο Κέντρο της Αθήνας, www.democracy-in-motion.eu «Κάθε άνθρωπος είναι ένας καλλιτέχνης» (Joseph Beuys) Συνομιλίες με τους επισκέπτες του ΛΕΩΦΟΡΕΙΟΥ Η πορεία του ΛΕΩΦΟΡΕΙΟΥ στη Νοτιοανατολική Ευρώπη Κινηματογράφηση και συνεντεύξεις κατά την πορεία του ΛΕΩΦΟΡΕΙΟΥ Κωνσταντίνος Τουμπέκης, dekaneafilm

Πέμπτη 8/10/2009

Goethe-Institut, Ομήρου 14-16 Η ιδέα της δημοκρατίας – Απαρχή και Παρόν, 1η μέρα Αθηναϊκό Φόρουμ: Έναρξη μιας σειράς συνεδρίων Παρουσίαση/Συντονισμός: Κώστας Αργυρός Ταυτόχρονη μετάφραση

17:00

Χαιρετισμός του Dr. Wolfgang Schultheiß, Πρέσβη της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας στην Ελλάδα

17:30

Εισαγωγή: Δημήτρης Θ. Τσάτσος, ομ. Καθ. των Πανεπιστημίων Παντείου και Hagen (Συνταγματικό Δίκαιο), ιδρυτής και επίτιμος Πρόεδρος του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Έδραμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου

18:00

Ξενοφών Κοντιάδης - «Ελλημιατική Δημοκρατία – Η περίπτωση της Ελλάδας» Συνταγματολόγος, Καθηγητής στη Σχολή Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, Πρόεδρος Δ.Σ. και Επιστημονικός Διευθυντής του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Έδραμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου

18:45

Andreas Auer – «Δυνατότητες και όρια της άμεσης δημοκρατίας» Καθηγητής Δημοσίου Δικαίου στο Πανεπιστήμιο της Ζυρίχης, Διευθυντής του Κέντρου Έρευνας και Τεκμηρίωσης για Άμεση Δημοκρατία στη Γενεύη και Διευθυντής του Κέντρου για τη Δημοκρατία στο Aarau (Ελβετία)

19:30 Διάλειμμα

20:15

Bazon Brock - «Κοινωνίες προβλημάτων κι όχι πολιτισμού» Μέλος του κινήματος Fluxus και εμπνευστής των «σχολείων για τους επισκέπτες» στις documenta 4-6, ομ. Καθηγητής Αισθητικής και Προβολής της Τέχνης του Πανεπιστημίου του Wuppertal, καλλιτέχνης δράσεων, φιλόσοφος, επιμελητής τέχνης, αντιουμβατικός στοχαστής, θεωρητικός του πολιτισμού, ειδήμων της αισθητικής του πνεύματος των καιρών

21:00

Jens Reich - «Η Λαϊκή Δημοκρατία

της Γερμανίας (ΛΔΓ) από το 1989 έως το 1990 – Η τελευταία ευτυχισμένη χρονιά της άναρχης δημοκρατίας της» Μοριακός Βιολόγος, υπέρμαχος των δικαιωμάτων των πολιτών, ομιλητής στη μεγάλη διαδήλωση στο Α. Βερολίνο στις 4/11/1989, ένας από τους συντάκτες της διακήρυξης «Ξεκίνημα 89 – Νέο Φόρουμ», βουλευτής της μίας και μοναδικής Λαϊκής Βουλής (Volkskammer) της ΛΔΓ που προήλθε από ελεύθερες εκλογές, υποψήφιος για το αξίωμα του Προέδρου της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας (1994), μέλος της Γερμανικής Επιτροπής Βιοηθικής και μέλος της Ακαδημίας Επιστημών του Berlin-Brandenburg

Παρασκευή 9/10/2009

Goethe-Institut, Ομήρου 14-16 Η ιδέα της δημοκρατίας – Απαρχή και Παρόν, 2η ημέρα

17:00

Johannes Stüttgen - «Η διευρυμένη από τον Beuys έννοια της τέχνης και ο επαναπροσδιορισμός της δημοκρατίας μέσα από το πνεύμα της τέχνης» Ένας από τους σημαντικότερους μαθητές και συνοδοιπόρους του Joseph Beuys, Τ. Διευθύνων Σύμβουλος του Free International University (FIU), καλλιτέχνης, συντάκτης πολυάριθμων δημοσιεύσεων, εταίρος της κοινωφελούς εταιρείας «Λεωφορείο για άμεση δημοκρατία»

17:45

Christine Morgenroth – «Η δημοκρατία ως διαρκής διαδικασία μάθησης» Κοινωνική Ψυχολόγος, Καθηγήτρια στο Ινστιτούτο Κοινωνιολογίας και Κοινωνικής Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου του Αννόβερου. Οι έρευνές της επικεντρώνονται στις θεωρίες υποκειμένων όπως και στις ποιστικές και σε βάθος ερμηνευτικές διαδικασίες στην κοινωνική έρευνα

18:30

Oskar Negt – «Η δημοκρατία ως μορφή ζωής» Κοινωνιολόγος, φιλόσοφος, μαθητής του Th.W. Adorno, βοηθός του Jürgen Habermas, ομ. Καθηγητής Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου του Αννοβέρου, πρωτοστάτης του κινήματος του '68. Πλοίοιο συγγραφικό έργο σε συνεργασία με τον Alexander Kluge

19:15 Διάλειμμα

20:00

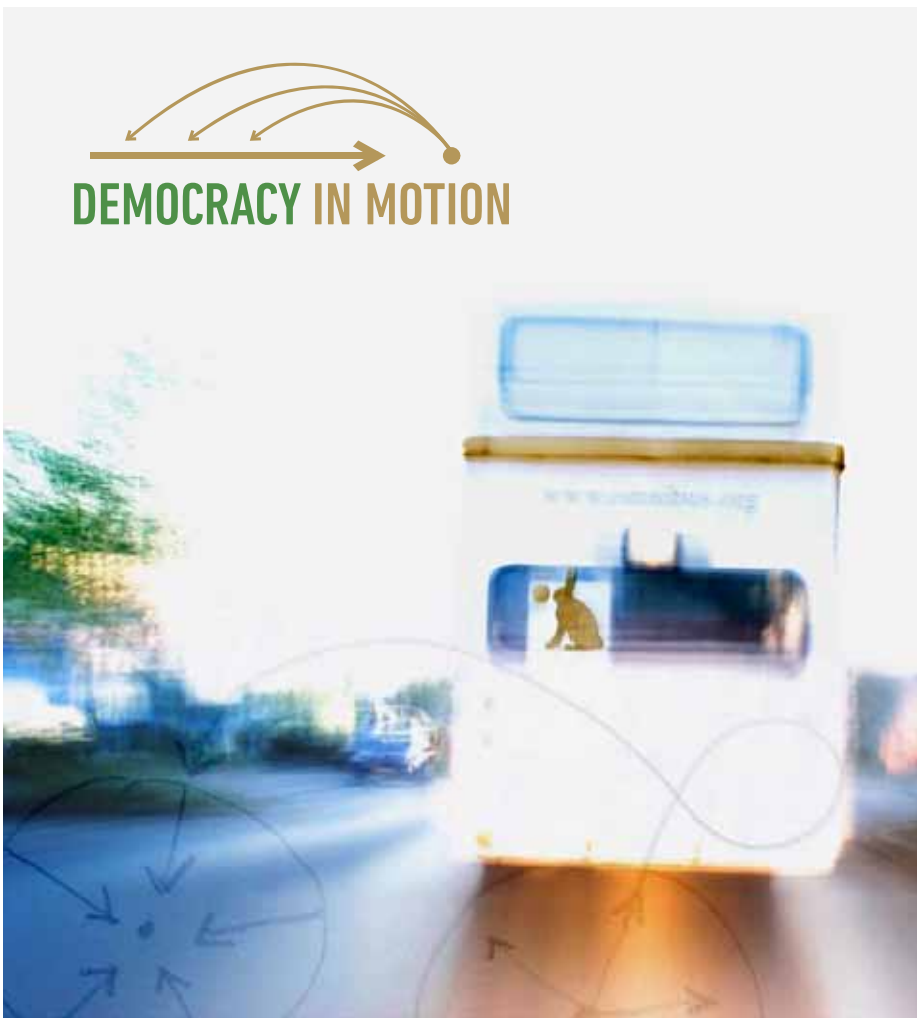
Christian Meier – «Η δημοκρατία των Ελλήνων. Προϋποθέσεις και ιδιαιτερότητες» Ομ. Καθηγητής Αρχαίας Ιστορίας του Πανεπιστημίου του Μονάχου. Πρόεδρος του Συνδέσμου των Ιστορικών της Γερμανίας (1980-1988), συνιδρυτής της Ακαδημίας των Επιστημών του Berlin-Brandenburg, Πρόεδρος της Ακαδημίας για Γλώσσα και Ποίηση του Darmstadt (1996-2002), αντιπρόεδρος μέλος της Ακαδημίας Αθηνών από το 1994. Ερευνητικός τους τομέας: Η Αθήνα των αρχαίων κλασικών χρόνων

20:45 Συζήτηση

Σάββατο 10/10/2009

Συγκέντρωση στην Πνύκα Ξενάγηση: Prof. Dr. Wolf-Dietrich Niemeier, Διευθυντής του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου (σε γερμανική γλώσσα), 11:00

Περισσότερες πληροφορίες: www.goethe.de/athen www.democracy-in-motion.eu

DEMOCRACY IN MOTION

OMNIBUS-Standorte und Rahmenprogramm in Athen:

30.9. bis 1.10.2009
 Biennale „Heaven“, Delta Falirou
 Gespräche, Multimedia und Workshops am OMNIBUS (täglich 10.00-18.00 Uhr)
 Karl-Heinz Tritschler: Vortrag und Gespräch (30.9., 16 Uhr)
 Vortrag mit Tafel und Kreide von Johannes Stüttgen, Meisterschüler von Beuys. (1.10., 18 Uhr)

30.9. bis 4.10.
 „Kunst und Politik“ mit Postern der 68er-Bewegung aus Deutschland und politischen Plakaten der griechischen Zeitgeschichte sowie Dokumenten, Objekten und Projektionen zum Werk von Beuys.
 „Beuys und die direkte Demokratie – 8 künstlerische Annäherungen“ mit Performances, Aktionen und Videoinstallationen von Studenten der Athener Kunstakademie.

2.10.
 Athener Kunstakademie, Piräos 256
 Ab 18.00 Uhr: Kolloquium „Die Geburt der Demokratie aus der Kunst“ u.a. mit Johannes Stüttgen, Meisterschüler von Beuys

3.10.
 Kunstakademie Athen, Piräos 256
 Ab 10.00 Uhr: Ganztägiges Kolloquium „Die Geburt der Kunst aus der Demokratie“ u.a. mit Gerald Häfner, Mitbegründer der Partei Bündnis '90/Die Grünen, Abgeordneter im EU-Parlament.

4.10. bis 7.10.
 Omnibus an der Deutschen Schule Athen, Maroussi
 Plattform für Diskussionen, Gespräche, Workshops

8.10. bis 9.10.
 OMNIBUS FÜR DIREKTE DEMOKRATIE im Zentrum Athens

www.democracy-in-motion.eu, weitere Informationen über die Homepage des Goethe-Instituts Athen www.goethe.de/athen

«Αθηναϊκό Φόρουμ» Η ιδέα της δημοκρατίας – Απαρχή και Παρόν

Με την εκδήλωση αυτή το Goethe-Institut Athen ξεκινά μια σειρά ετήσιων συνεδρίων, τα οποία θα αντιπαραβάλλουν αρχαιότητα και παρόν βάσει επίκαιρων ζητημάτων.

Το διεπιστημονικό αυτό συνέδριο εντάσσεται στον θεματικό κύκλο «Δημοκρατία εν κινήσει» και στις εκδηλώσεις που πλαισιώνουν την παραμονή του «Λεωφορείου για άμεση δημοκρατία» στην Αθήνα, μια δράση που ανάγεται σε ιδέα και έργο του Joseph Beuys.

Σε συνεργασία με το Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Ίδρυμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου (www.cecl.gr) και την Πρεσβεία της Ελβετίας στην Ελλάδα.

Παρουσίαση/Συντονισμός: Κώστας Αργυρός, δημοσιογράφος (σε γερμανική και ελληνική γλώσσα με ταυτόχρονη μετάφραση)
Στην αίθουσα του Goethe-Institut Athen

Πέμπτη 8 Οκτωβρίου 2009

17:00

Χαιρετισμός του Dr. Wolfgang Schultheiß, Πρόσβη της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας στην Ελλάδα

17:30

Εισαγωγή: Δημήτρης Θ. Τσάτσος, ομ. Καθ. των Πανεπιστημίων Παντείου και Hagen (Συνταγματικό Δίκαιο), ιδρυτής και επίτιμος Πρόεδρος του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Ίδρυμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου

18:00

Ξενοφών Κοντιάδης - «Ελλειμματική Δημοκρατία – Η περίπτωση της Ελλάδας»
Συνταγματολόγος, Καθηγητής στη Σχολή Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, Πρόεδρος Δ.Σ. και Επιστημονικός Διευθυντής του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Ίδρυμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου, δικηγόρος στον Άρειο Πάγο και μέλος του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών.

18:45

Andreas Auer – «Δυνατότητες και όρια της άμεσης δημοκρατίας»
Καθηγητής Δημοσίου Δικαίου στο Πανεπιστήμιο της Ζυρίχης, Διευθυντής του Κέντρου Έρευνας και Τεκμηρίωσης για Άμεση Δημοκρατία στη Γενεύη και Διευθυντής του Κέντρου για τη Δημοκρατία στο Aarau (Ελβετία)

19:30 Διάλειμμα

20:15

Bazon Brock - «Κοινωνίες προβλημάτων κι όχι πολιτισμού»
Μέλος του κινήματος Fluxus και εμπνευστής των «σχολείων για τους επισκέπτες» στις documenta 4-6, ομ. Καθηγητής Αισθητικής και Προβολής της Τέχνης του Πανεπιστημίου του Wuppertal, καλλιτέχνης δράσεων, φιλόσοφος, επιμελητής τέχνης, αντισημιτικός στοχαστής, θεωρητικός του πολιτισμού, ειδήμων της αισθητικής και της διαγνωστικής του πνεύματος των καιρών.

21:00

Jens Reich - «Η Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας (ΛΔΓ) από το 1989 έως το 1990 – Η τελευταία ευτυχισμένη χρονιά της αναρχικής/άναρχης δημοκρατίας της»
Μοριακός Βιολόγος, υπέρμαχος των δικαιωμάτων των πολιτών, ομιλητής στη μεγάλη διαδήλωση στο Α. Βερολίνο στις 4/11/1989, ένας από τους συντάκτες της διακήρυξης «Ξεκίνημα 89 – Νέο Φόρουμ», βουλευτής της μιας και μοναδικής Λαϊκής Βουλής (Volkskammer) της ΛΔΓ που προήλθε από ελεύθερες εκλογές, υποψήφιος για το αξίωμα του Προέδρου της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας (1994), μέλος της Γερμανικής Επιτροπής Βιοηθικής και μέλος της Ακαδημίας Επιστημών του Berlin-Brandenburg.

Παρασκευή 9 Οκτωβρίου 2009

17:00

Johannes Stüttgen - «Η διευρυμένη από τον Beuys έννοια της τέχνης και ο επαναπροσδιορισμός της δημοκρατίας μέσα από το πνεύμα της τέχνης»
Ένας από τους σημαντικότερους μαθητές και συνοδοιπόρους του Joseph Beuys, τ. Διευθύνων Σύμβουλος του Free International University (FIU), καλλιτέχνης, συντάκτης πολυάριθμων δημοσιεύσεων, εταίρος της κοινωφελούς εταιρείας «Λεωφορείο για άμεση δημοκρατία»

17:45

Christine Morgenroth – «Η δημοκρατία ως διαρκής διαδικασία μάθησης»
Κοινωνική Ψυχολόγος, Καθηγήτρια στο Ινστιτούτο Κοινωνιολογίας και Κοινωνικής Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου του Αννοβέρου. Οι έρευνές της επικεντρώνονται στις θεωρίες υποκειμένων όπως και στις ποιοτικές και σε βάθος ερμηνευτικές διαδικασίες στην κοινωνική έρευνα.

18:30

Oskar Negt – «Η δημοκρατία ως μορφή ζωής»
Κοινωνιολόγος, φιλόσοφος, μαθητής του Th.W. Adorno, βοηθός του Jürgen Habermas, ομ. Καθηγητής Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου του Αννοβέρου, πρωτοστάτης του κινήματος του '68. Πλούσιο συγγραφικό έργο σε συνεργασία με τον Alexander Kluge.

19:15 Διάλειμμα

20:00

Christian Meier – «Η δημοκρατία στην αρχαία Ελλάδα/Η δημοκρατία των Ελλήνων»
Ομ. Καθηγητής Αρχαίας Ιστορίας του Πανεπιστημίου του Μονάχου. Πρόεδρος του Συνδέσμου των Ιστορικών της Γερμανίας (1980-1988), συνιδρυτής της Ακαδημίας των Επιστημών του Berlin-Brandenburg, Πρόεδρος της Ακαδημίας για Γλώσσα και Ποίηση του Darmstadt (1996-2002), αντεπιστέλλον μέλος της Ακαδημίας Αθηνών από το 1994. Ερευνητικός του τομέας: Η Αθήνα των αρχαίων κλασικών χρόνων.

20:45

Συζήτηση

Σάββατο 10 Οκτωβρίου 2009, 11:00

Συγκέντρωση στην Πνύκα, τον τόπο γέννησης της δημοκρατίας
Ξενάγηση: Prof. Dr. Wolf-Dietrich Niemeier, Διευθυντής του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου (σε γερμανική γλώσσα)

„Das Athener Gespräch“ Die Idee der Demokratie – Ursprung und Gegenwart

Auftakt der Konferenzreihe mit jährlich wechselnden Themen zu relevanten Fragen der Auseinandersetzung zwischen Antike und Gegenwart. Das interdisziplinäre Kolloquium steht in Zusammenhang mit dem Themenzyklus „Demokratie in Bewegung“ und der Athener Station der auf Joseph Beuys zurückgehenden Aktion „Omnibus für direkte Demokratie“.

In Zusammenarbeit mit dem Zentrum für Europäisches Verfassungsrecht – Themistokles und Dimitris Tsatsos-Stiftung (www.cecl.gr) und der Schweizerischen Botschaft in Athen.

Präsentation und Moderation: Kostas Argyros, Journalist (in deutscher und griechischer Sprache mit Simultanübersetzung) Im Saal des Goethe-Instituts Athen

Donnerstag, 8. Oktober 2009

17 Uhr

Begrüßung: Dr. Wolfgang Schultheiß, Botschafter der Bundesrepublik Deutschland in Athen

1730 Uhr

Einführung: Dimitris Th. Tsatsos – Gründer und Ehrenpräsident des Zentrums für Europäisches Verfassungsrecht, Prof. em. für Deutsches und Ausländisches Staatsrecht an der Panteion-Universität Athen und der Fernuniversität Hagen, eh. Mitglied des Griechischen und des Europäischen Parlaments. Doktorvater des Bundesvorsitzenden der FDP, Guido Westerwelle.

18.00 Uhr

Xenophon Kontiadis – „Defizitäre Demokratie am Beispiel Griechenlands“ Verfassungsrechtler, Professor an der Sozialwissenschaftlichen Fakultät der Universität Peloponnes, Vorstandsvorsitzender und Wissenschaftler Leiter des Zentrums für Europäisches Verfassungsrecht – Themistokles und Dimitris Tsatsos-Stiftung

18.45 Uhr

Andreas Auer – „Chancen und Grenzen der direkten Demokratie“ Prof. für Öffentliches Recht - Universität Zürich, Direktor des Forschungs- und Dokumentationszentrums für Direkte Demokratie in Genf und Direktor des Zentrums für Demokratie in Aarau (Schweiz).

19.30 Uhr Pause

20.15 Uhr

Bazon Brock – „Problemgemeinschaften – nicht Kulturgemeinschaften“ Mitglied der FLUXUS-Bewegung und Initiator der Besucherschulen der documenta 4-6, Prof. em. für Ästhetik und Kunstvermittlung der Universität Wuppertal, Aktionskünstler, Philosoph, Kurator, Querdenker, Kulturtheoretiker, Ästhetiker und Diagnostiker des Zeitgeistes.

21.00 Uhr

Jens Reich – "Die DDR 1989 bis 1990 - ihr glückliches letztes Jahr der anarchischen Demokratie" Molekularbiologe, DDR-Bürgerrechtler, Redner auf der Ost-Berliner Großdemonstration am 4.11.1989, Ko-Autor und Erstunterzeichner des Aufrufs „Aufbruch 89 - Neues Forum“, Abgeordneter der einzigen

frei gewählten Volkskammer der DDR, Kandidat für das Bundespräsidentenamt (1994), Mitglied des Deutschen Ethikrats und Mitglied der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften.

Freitag, 9. Oktober

1700 Uhr

Johannes Stüttgen – „Der erweiterte Kunstbegriff von Joseph Beuys und die Neubestimmung der Demokratie aus der Kunst“ Meisterschüler und engster Weggefährte von Joseph Beuys, eh. Geschäftsführer der Free International University (FIU), Künstler und Autor zahlreicher Publikationen, Gesellschafter des „Omnibusses für direkte Demokratie“.

1745

Christine Morgenroth – „Demokratie als ständiger Lernprozess“ Sozialpsychologin, Professorin am Institut für Soziologie und Sozialpsychologie - Universität Hannover. Forschungsschwerpunkte: Subjekttheorien, qualitative und tiefenhermeneutische Verfahren in der Sozialforschung.

18.30 Uhr

Oskar Negt – „Demokratie als Lebensform“ Sozialphilosoph, Schüler von Th. W. Adorno, Assistent von Jürgen Habermas, Prof. em. für Soziologie – Universität Hannover, Mitbegründer der Glockseeschule, Wortführer der 68-Generation, Verfasser zahlreicher Schriften in Zusammenarbeit mit Alexander Kluge.

19.15 Uhr Pause

20.00 Uhr

Christian Meier – „Griechische Demokratie. Voraussetzungen und Eigenart.“ Prof. em. für Alte Geschichte - Universität München, 1980 bis 1988 Vorsitzender des Verbandes der Historiker Deutschlands, Mitbegründer der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften, 1996 bis 2002 Präsident der Deutschen Akademie für Sprache und Dichtung in Darmstadt. Seit 1994 assoziiertes Mitglied der Athener Akademie. Forschungsschwerpunkt: Das klassische Athen.

20.45 Uhr

Schlussdebatte / Plenum

Samstag, 10. Oktober

11.00 Uhr

Versammlung auf der Phyx, dem Ursprungsort der direkten Demokratie Führung: Prof. Dr. Wolf-Dietrich Niemeier, Direktor des Deutschen Archäologischen Instituts (in deutscher Sprache)

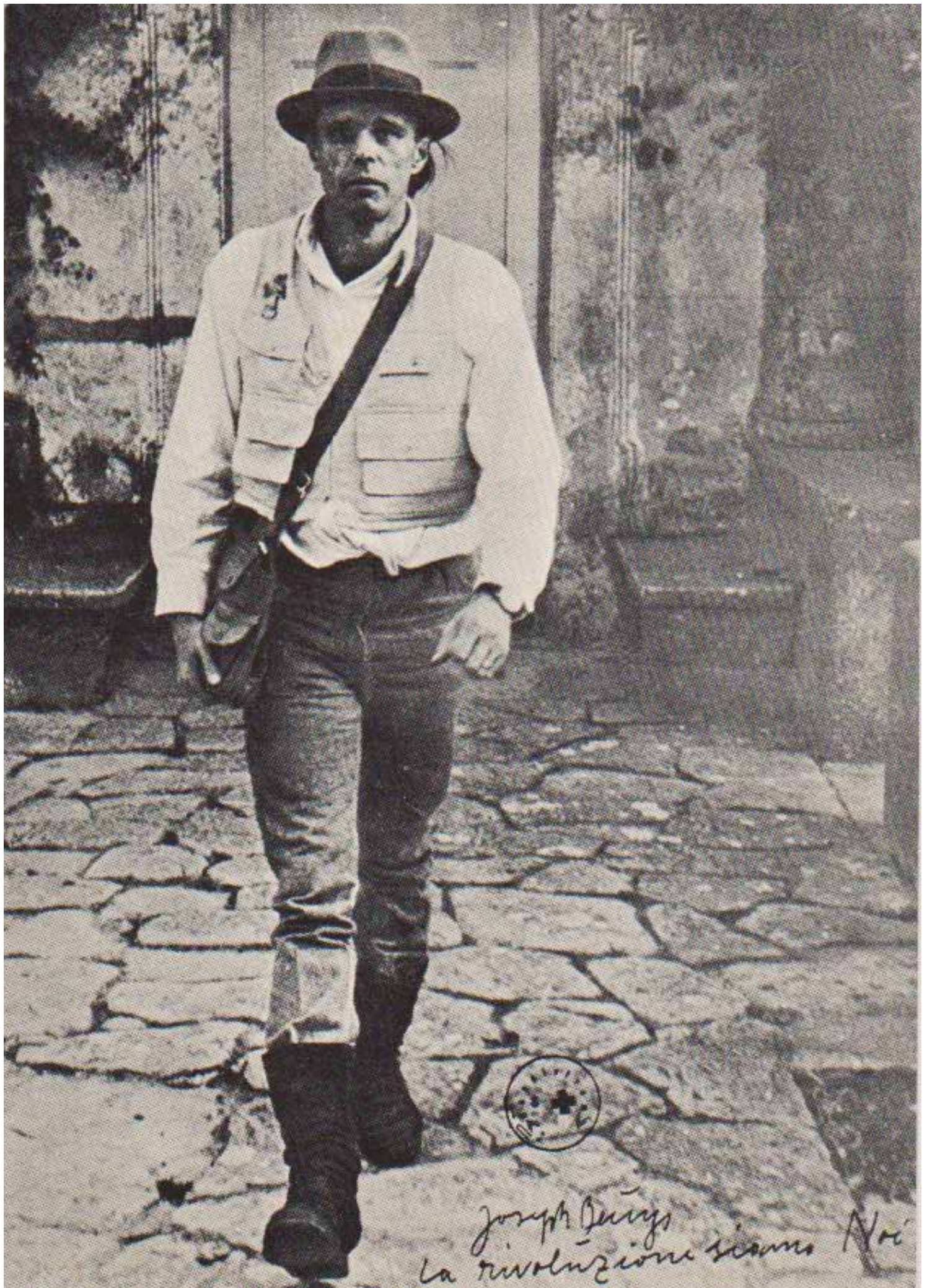
MOKRATIE IN DEUTSCH

VOLKSABSTIMMU

Joseph Beuys
La rivoluzione siamo Noi

Η έκκληση του Beuys για μια εναλλακτική λύση.

Πρώτη δημοσίευση στην εφημερίδα Frankfurter Rundschau, 23/12/78

Joseph Beuys
(υποψήφιος για το Ευρωκοινοβούλιο με το κόμμα των Πρασίνων)

Η έκκληση αυτή απευθύνεται σε όλους όσους ανήκουν στην ευρωπαϊκό πολιτιστικό και πολιτισμικό χώρο και ΑΦΟΡΑ ΤΗΝ ΕΙΣΟΔΟ ΣΕ ΕΝΑ ΝΕΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΜΕΛΛΟΝ. Ένας τέτοιος στόχος μπορεί να επιτευχθεί μονάχα αν αναπτυχθεί ένα νέο κίνημα στις ζώνες της Ευρώπης το οποίο μέσω της αναγεννησιακής του ιδιότητας θα ισοπεδώσει τα τείχη μεταξύ Ανατολής και Δύσης και θα γεφυρώσει το κενό μεταξύ Βορρά και Νότου. Η αρχή θα μπορούσε να γίνει ήδη αν, για παράδειγμα, οι πολίτες της Κεντρικής Ευρώπης αποφάσιζαν να ενεργήσουν σύμφωνα με αυτή την έκκληση. Αν σήμερα στην ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ αρχίζαμε να ζούμε και να συνεργαζόμαστε στα κράτη και τις κοινωνίες μας σύμφωνα με τις απαιτήσεις των καιρών μας, αυτό θα είχε πολύ ισχυρές συνέπειες σε ολόκληρο τον κόσμο.

Δεν συνιστούμε όμως μια βεβιασμένη μετάβαση. Προτού αναλογιστούμε το ερώτημα «ΤΙ ΜΠΟΡΟΥΜΕ ΝΑ ΚΑΝΟΥΜΕ», θα πρέπει να εξετάσουμε το «ΠΩΣ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΣΚΕΦΤΟΥΜΕ» έτσι ώστε η υποκριτική αφοσίωση όλων των πολιτικών κομμάτων στα υψηλά ιδεώδη της ανθρωπότητας να μην εξελικτεί περαιτέρω ως έκφραση έντονης αντίθεσης προς την πραγματικότητα της οικονομικής, πολιτικής και πολιτισμικής ζωής.

Ας αρχίσουμε με ΜΙΑ ΑΥΤΟ-ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ. Ας αναρωτηθούμε τι είναι αυτό που μας οδηγεί στην απομάκρυνση από την κατάσταση που επικρατεί σήμερα. Ας αναζητήσουμε τις ιδέες που θα μας υποδείξουν την κατεύθυνση που χρειάζεται να ακολουθήσουμε για να κάνουμε μια καινούργια αρχή.

Ας σκεφτούμε την εξέλιξη της κοινωνικής και πολιτικής ζωής στον 20ο αιώνα.

Ας εξετάσουμε τις έννοιες πάνω στις οποίες βασίστηκε η ρύθμιση των συνθηκών στην Ανατολή και τη Δύση. Ας αναλογιστούμε αν αυτές οι έννοιες έχουν βοηθήσει τον κοινωνικό μας οργανισμό και την αμφίδρομη σχέση του με τους φυσικούς πόρους αν μας έχουν οδηγήσει στη δημιουργία μιας υγιούς ύπαρξης ή αν έχουν αρρωστήσει την ανθρωπότητα, αν την έχουν πληγώσει, αν την έχουν βλάψει και πλέον θέτουν ακόμα και την επιβίωσή της σε κίνδυνο.

Μέσα από την προσεκτική παρατήρηση των αναγκών μας, ας συλλογιστούμε αν οι αρχές του Δυτικού καπιταλισμού και του Ανατολικού κομμουνισμού είναι δεκτικές σε αυτό που, αν κρίνουμε από το κύμα των πρόσφατων εξελίξεων, αναδεικνύεται όλο και πιο ξεκάθαρα σε κεντρική τάση του ψυχισμού της ανθρωπότητας και εκφράζεται ως θέληση για μια ξεκάθαρη ανάληψη των ιδίων ευθυνών: την απελευθέρωση από μια σχέση στηριγμένη στη διαταγή και την υποταγή, τη δύναμη και τα προνόμια.

Εξετάζουμε υπομονετικά αυτό το ερώτημα εδώ και μερικά χρόνια. Δίχως τη βοήθεια πολλών άλλων ανθρώπων, τους οποίους συναντήσαμε κατά τη διάρκεια αυτής της έρευνας και εμπειρίας, δεν θα μπορούσαμε να έχουμε καταλήξει στις απαντήσεις που θα επιχειρήσουμε

να μεταδώσουμε μέσα από την παρούσα έκκληση. Οι απαντήσεις μας, δηλαδή, δεν είναι απλά «η άποψή μας» αλλά έχουν αναγνωριστεί και από πολλούς άλλους.

Για να επέλθει όμως η απαραίτητη αλλαγή θα πρέπει να γίνουν πολύ περισσότεροι. Αν όσα προτείνουμε εδώ χρησιμοποιηθούν με έναν πολιτικο-οργανωτικό τρόπο και τέλος εφαρμοστούν μέσω μιας ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΗΣ ΕΞΟΙΚΟΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ – ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΗΣ, η έκκληση θα έχει επιτύχει το στόχο της. Οπότε: ΜΗ-ΒΙΑΙΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΓΙΑ ΜΙΑ ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗ ΑΝΟΙΧΤΗ ΠΡΟΣ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ.

Η ΔΙΕΞΟΔΟΣ

Ο Wilhelm Schmundt απαίτησε τη «διόρθωση των εννοιών» ως βασική προϋπόθεση για μια ολοκληρωμένη εναλλακτική. Ο Eugen LoebI, ο θεωρητικός των οικονομικών της Άνοιξης της Πράγας, συμφωνεί υποστηρίζοντας ότι «Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ» δεν θα πρέπει να αναβληθεί. Ο Schmundt έδωσε στο βιβλίο του τον τίτλο «Revolution and Evolution» (Επανάσταση και Εξέλιξη) με αυτό θέλει να πει: «Μονάχα όταν κάνουμε πράξη την «επανάσταση των εννοιών» αναλογιζόμενοι εκ νέου τις βασικές σχέσεις με τον κοινωνικό οργανισμό, θα ανοίξει ο δρόμος για μια εξέλιξη ελεύθερη από τον εξαναγκασμό και την αυθαιρεσία».

Δυστυχώς, η άποψη ότι οι έννοιες «δεν είναι το βασικό θέμα» παραμένει ζωντανή, συχνά εντός των ίδιων των κύκλων που αναζητούν εναλλακτικές πολιτικές. Αυτή η επιπόλαια προκατάληψη θα πρέπει να ξεπεραστεί αν το νέο κοινωνικό κίνημα θέλει να είναι αποτελεσματικό και να εξελικτεί σε πολιτική δύναμη. Οι έννοιες είναι πάντοτε συνδεδεμένες με την πράξη και ο τρόπος με τον οποίο κανείς αναλογίζεται μια κατάσταση είναι εξίσου σημαντικός με τον τρόπο με τον οποίο την χειρίζεται – και πριν απ' αυτό: πώς και αν την κατανοεί.

Για τη δημιουργία της εναλλακτικής, δηλαδή του ΤΡΙΤΟΥ ΔΡΟΜΟΥ, για τον οποίο το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ιταλίας είναι το πρώτο κομμουνιστικό κόμμα το οποίο μιλάει με θετικό τρόπο, ξεκινούμε από τον άνθρωπο. Ο άνθρωπος είναι εκείνος που δημιουργεί το ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΓΛΥΠΤΟ και σύμφωνα με τα δική του μέτρα και τη δική του θέληση θα πρέπει να ρυθμιστεί ο κοινωνικός οργανισμός.

Μετά το συναίσθημα και την αναγνώριση της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, ο άνθρωπος σήμερα θέτει τρεις βασικές ανάγκες ως πρώτη προτεραιότητα:

1. Θέλει να ΑΝΑΠΤΥΞΕΙ ΕΛΕΥΘΕΡΑ τις ικανότητες και την προσωπικότητά του και θέλει να χρησιμοποιήσει αυτές τις ικανότητές, σε συνδυασμό με τις ικανότητες του διπλανού του, ΕΛΕΥΘΕΡΑ για σκοπούς τους οποίους εκείνος αναγνωρίζει ως ΧΡΗΣΙΜΟΥΣ.

2. Αντιλαμβάνεται κάθε είδους προνόμιο ως ανυπόφορη παραβίαση της δημοκρατικής αρχής της ισότητας. Έχει ανάγκη να λαμβάνεται υπόψη ως υπεύθυνος απέναντι τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του – σε οποιοδήποτε πλαίσιο, οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό ή πολιτισμικό – ως ΙΣΟΣ ΜΕΤΑΞΥ ΙΣΩΝ. Πρέπει να έχει τη δική του φωνή στο δημοκρατικό γίγνεσθαι σε όλα τα επίπεδα και όλους τους τομείς της κοινωνίας.

3. Θέλει να ΠΑΡΑΣΧΕΙ ΚΑΙ ΝΑ ΔΙΕΚΔΙΚΕΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ. Αυτή η βασική ανάγκη του σύγχρονου

ανθρώπου ενδεχομένως να προβληματίσει κάποιους μιας και ο εγωισμός αποτελεί τον κινητήριο μοχλό της συμπεριφοράς του ατόμου.

Μια προσεκτική εξέταση, όμως, θα αποδείκνυε ότι κάτι τέτοιο δεν ισχύει. Πράγματι ο εγωισμός κυριαρχεί και καθορίζει τη συμπεριφορά. Αλλά: δεν αποτελεί ανάγκη, ούτε είναι κάποιο ιδανικό στο οποίο στοχεύει κανείς. Είναι μια παρόρμηση η οποία υπερσχύει και κυριαρχεί. Αυτό που είναι επιθυμητό είναι η ΑΜΟΙΒΑΙΑ ΠΑΡΟΧΗ ΒΟΗΘΕΙΑΣ ΩΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΒΟΥΛΗΣΗΣ.

Αν θεωρήσουμε την ανάγκη για αλληλεγγύη ως ανθρώπινο ιδανικό, τότε οι μηχανισμοί των σημερινών κοινωνικών δομών, οι οποίοι ενεργοποιούν την εγωιστική παρόρμηση, θα πρέπει να μετασχηματιστούν με τρόπο τέτοιο ώστε να σταματήσουν να λειτουργούν ενάντια στις εσωτερικές προθέσεις του ανθρώπου.

I ΣΤΣ : Μεταξύ του 1917 και του 1922 ο Rudolf Steiner επιχείρησε πρώτος να γνωστοποιήσει έναν μετασχηματισμό στην υπηρεσία αυτού του σκοπού. «Ελευθερία στην πνευματική ζωή, ισότητα στην ζωή των δικαιωμάτων και αδελφότητα στην οικονομική ζωή» ήταν τότε το σύνθημα με το οποίο επιχειρήθηκε να εμποδιστεί ο διαχωρισμός της Ευρώπης σε καπιταλιστικά και κομμουνιστικά στρατόπεδα. Πόσο καταστροφικές ήταν οι συνέπειες της αποτυχίας εκείνου του εγχειρήματος! Αν λοιπόν σήμερα η πραγματοποίηση μιας εναλλακτικής σ' αυτήν την κατεύθυνση γίνεται ολοένα και πιο επιτακτική, οι απόψεις που ακολουθούν αποτελούν ένα σταθερό θεμέλιο για τον αναγκαίο κοινωνικό μετασχηματισμό.

I. Το «ολοκληρωμένο σύστημα», οι νέες έννοιες της εργασίας και του εισοδήματος

Σύμφωνα με τον Eugen Loebel, στη βιομηχανική κοινωνία, η οποία στηρίζεται στον καταμερισμό της εργασίας, η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΖΩΗ έχει εξελιχτεί σε ένα ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΟ ΣΥΣΤΗΜΑ. Αυτό σημαίνει ότι όταν οι άνθρωποι εργάζονται εγκαταλείπουν την ιδιωτική τους σφαίρα, το σπίτι τους, και κινούνται προς τους χώρους παραγωγής. Τα προϊόντα της εργασίας τους δεν φτάνουν πλέον στην αγορά μέσω ενός ατομικού ή συντεχνιακού συστήματος αντιπραγματισμού. Το εκάστοτε τελικό προϊόν είναι αποτέλεσμα της κοινής δραστηριότητας όλων μέσα στα πλαίσια της ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ.

Όλες οι δραστηριότητες, ακόμα και αυτές που σχετίζονται με την ανατροφή, την εκπαίδευση, την επιστήμη, τις τράπεζες, τη διοίκηση, τα κοινοβούλια, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης κλπ, αποτελούν μέρος του συνόλου.

Υπάρχουν δυο βασικές διαδικασίες πάνω στις οποίες στηρίζεται αυτός ο τύπος οικονομίας: το ρεύμα της ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ ΩΣ ΑΞΙΑΣ, το οποίο χρησιμοποιείται στην εργασία, και το ρεύμα της πνευματικής ή φυσικής ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗΣ ΩΣ ΑΞΙΑΣ. Τα τεχνικά μέσα παραγωγής θα πρέπει να θεωρηθούν ως ιδιαίτερα ανεπτυγμένοι πόροι.

Στο ολοκληρωμένο σύστημα κάθε είδους εργασία είναι κατά παραδοχή ΕΡΓΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΑΛΛΟΥΣ. Αυτό σημαίνει ότι κάθε εργαζόμενος συνεισφέρει από τη θέση στη δημιουργία ενός αντικειμένου, το οποίο σε τελική ανάλυση θα χρησιμοποιηθεί από κάποιο συνάνθρωπό του. Η εργασία του ατόμου δεν σχετίζεται

πλέον με τη δική του κατανάλωση. Ένα άλλο σημείο το οποίο είναι εξίσου σημαντικό είναι ότι από τη στιγμή που δεν υπάρχει πλέον ένα αντικειμενικό μέτρο με βάση το οποίο να καθορίζεται η συνεισφορά του ατόμου στην παραγωγή ενός συγκεκριμένου καταναλωτικού αγαθού, το ολοκληρωμένο σύστημα δεν επιτρέπει να θεωρείται το εισόδημα των εργαζόμενων ως δείκτης της ανταλλακτικής αξίας της εργασίας τους. Αντίστοιχα δεν μπορεί να καθορισθεί και η αντικειμενική συμμετοχή μιας εταιρείας στη συνολική παραγωγή.

Αν αναγνωρίσουμε αυτές τις πραγματικότητες και δεν επιτρέψουμε στον εαυτό μας να τις αγνοήσει επειδή δεν μας ενδιαφέρουν ή δεν μας αφορούν, τότε θα πρέπει να παραδεχτούμε ότι κατά τη μετάβαση από την ανταλλακτική οικονομία (συμπεριλαμβανομένης της εγχρήματης οικονομίας) στην ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ άλλαξε ριζικά και η σχέση εργασίας/εισοδήματος.

Αν παρατηρούσαμε τα λογικά συμπεράσματα στα οποία μας οδηγούν αυτές οι διαπιστώσεις, αυτό και μόνο θα αρκούσε για να αλλάξει με ριζοσπαστικό τρόπο η παρούσα οικονομική κατάσταση. Το εισόδημα που χρειάζονται οι άνθρωποι για να συντηρήσουν και να αναπτύξουν τη ζωή τους δεν θα ήταν πλέον ένα παραγόμενο υποπροϊόν αλλά ένα αυθεντικό δικαίωμα, ένα ανθρώπινο δικαίωμα το οποίο θα έπρεπε να εξασφαλιστεί προκειμένου να παράσχει στους ανθρώπους όσα χρειάζονται προκειμένου να μπορέσουν να λειτουργήσουν γύρω από τους συνεργάτες τους με υπευθυνότητα και αυτοπειθαρχία.

Η δημοκρατική συμφωνία, η οποία στηρίζεται στην οπτική της ζήτησης, είναι η βασική αρχή η οποία θα εξασφάλιζε το εισόδημα ως βασικό ανθρώπινο δικαίωμα. Αλλά και η έκταση και ο τύπος της εργασίας αποτελούν επίσης ζητήματα τα οποία θα έπρεπε να αντιμετωπιστούν και να ρυθμιστούν σε γενικό και σε συγκεκριμένο επίπεδο από τη δημοκρατική κοινωνία και, αντίστοιχα, από τις ομάδες των εργαζόμενων, σύμφωνα πάντα με την αρχή της αυτονομίας.

Με τον τρόπο αυτό, όλες οι σημερινές πιέσεις, αδικίες και απογοητεύσεις, οι οποίες πηγάζουν από το αναχρονιστικό «αμοιβή για την εργασία», καθίστανται αβάσιμες. Συνδικάτα και ενώσεις εργοδοτών καθίστανται περιττά. Αν υπάρχουν διαφορές στο εισόδημα είναι διαφανείς και δημοκρατικά επιθυμητές απ' όλους. Οι κοινωνικο-ψυχολογικές συνέπειες της απεξάρτησης απ' την ανταμοιβή είναι επίσης θετικές. Κανείς δεν αγοράζει και κανείς δεν πουλάει ικανότητες και εργασία. Σε σχέση με το εισόδημά τους, όλοι οι εργαζόμενοι ανήκουν σε μια δημοκρατική κοινότητα πολιτών με ίδια δικαιώματα.

II. Η αλλαγή στη λειτουργία του χρήματος

Με τον ίδιο τρόπο που η φύση της εργασίας άλλαξε ριζικά κατά τη μετάβαση στην ολοκληρωμένη οικονομία, έτσι μεταμορφώθηκε και οι νομισματικές διαδικασίες. Όπως όμως οι βασικές έννοιες της ανταλλακτικής οικονομίας διατηρήθηκαν για τη ρύθμιση της σχέσης εργασίας/εισοδήματος, έτσι οι ίδιες έννοιες έπαιξαν αποφασιστικό ρόλο στην οργάνωση του νομισματικού συστήματος. Για τον λόγο αυτό, το χρήμα δεν μπόρεσε να ενσωματωθεί ως αποφασιστικός παράγοντας στον κοινωνικό οργανισμό.

Το γεγονός αυτό οδήγησε σε ποικίλες αναλύσεις σχετικά με το χρήμα, ειδικά από την σκοπιά της ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας, της θεωρητικής οικονομίας καθώς άλλες. Καμία τους όμως δεν μας βοήθησε αρκετά. Η δύναμη του χρήματος παρέμεινε

αναλλοίωτη. Γιατί; Επειδή δεν αλλάξαμε την έννοια του χρήματος όταν η εξέλιξη της Ιστορίας το είχε απαιτήσει!

Τι οδήγησε στην αλλαγή (την οποία ακόμα αγνοούμε) της λειτουργίας του χρήματος; Η αλλαγή αυτή συντελέστηκε όταν με την εμφάνισή τους οι κεντρικές τράπεζες επενέβησαν στη σύγχρονη νομισματική εξέλιξη. Το χρήμα δεν ανήκε πλέον στον κόσμο των οικονομικών αξιών εντός του οποίου είχε παλαιότερα λειτουργήσει ως παγκόσμιο μέσο συναλλαγής.

Οι νέες μέθοδοι κυκλοφορίας και διαχείρισης του χρήματος μέσω του θεσμού των κεντρικών τραπεζικών λειτουργιών οδήγησαν στην ανάπτυξη ενός συστήματος κυκλοφορίας εντός του κοινωνικού οργανισμού. Έτσι όπως το εξελικτικό βήμα στη βιόσφαιρα από έναν κατώτερο σε έναν ανώτερο οργανισμό, το κοινωνικό σύνολο απέκτησε μια πολυπλοκότερη μορφή ύπαρξης. Το χρήμα αποτελούσε ένα νέο λειτουργικό σύστημα. Έγινε ο ΡΥΘΜΙΣΤΗΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ όλων των δημιουργικών και καταναλωτικών διαδικασιών.

Από την πλευρά της παραγωγής, οι επιχειρήσεις χρειάζονται το χρήμα για να λειτουργήσουν. Το λαμβάνουν από το τραπεζικό σύστημα με τη μορφή της πίστωσης (ο τόκος, ο οποίος είναι σήμερα συνδεδεμένος με την έννοια της πίστωσης, προέκυψε από τη λανθασμένη κατανόηση του χρήματος ως οικονομική αξία).

Στα χέρια των επιχειρήσεων το χρήμα (= το ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ) αποτελεί νομικό έγγραφο. ΥΠΟΧΡΕΩΝΕΙ τις επιχειρήσεις να διοχετεύσουν τις ικανότητες των εργαζόμενων τους στην εργασία.

Όταν το χρήμα φτάνει στα χέρια των εργαζόμενων με τη μορφή εισοδήματος, αλλάζει το νομικό του νόημα. Ως ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ δίνει ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ στον χρήστη του να αποκτήσει καταναλωτικά αγαθά.

Στη συνέχεια το χρήμα ρέει και πάλι προς τη σφαίρα παραγωγής και αλλάζει εκ νέου το νόημα του. Πλέον είναι ΧΡΗΜΑ το οποίο ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΣΥΝΔΕΔΕΜΕΝΟ ΜΕ ΚΑΠΟΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΞΙΑ. Με αυτή την ιδιότητα δίνει το δικαίωμα στις επιχειρήσεις που το αποκτούν να το χρησιμοποιήσουν για τίποτα απολύτως. Με τη βοήθειά του ξεπληρώνονται οι πιστώσεις και ισοσκελίζονται οι λογαριασμοί των επιχειρήσεων στις εμπορικές τράπεζες. Δεδομένου ότι πολλές επιχειρήσεις – όπως για παράδειγμα τα σχολεία και τα πανεπιστήμια – δεν χρεώνουν για τις υπηρεσίες τους, ο ισοσκελισμός των λογαριασμών μεταξύ των ιδίων των επιχειρήσεων, δεδομένου ότι κάποιες έχουν κέρδη και άλλες έχουν ζημιές, θα πρέπει να τακτοποιηθεί σε συνδυασμό με τις συνεταιρικές τράπεζες.

Αυτή η έννοια του χρήματος, υψωμένη στο επίπεδο της επιτευχθείσας κοινωνικής εξέλιξης, έχει σημαντικές συνέπειες. Λύνει το πρόβλημα της εξουσίας στο βαθμό που αυτό έχει δημιουργηθεί λόγω του χρήματος. Λόγω της άρνησης να αναγνωριστεί ότι οι νομισματικοί κανόνες δεν αποτελούν πλέον μέρος της οικονομικής ζωής αλλά έχουν εξελιχτεί σε ένα ανεξάρτητο λειτουργικό σύστημα το οποίο σχετίζεται με τον νόμο, η παλιά, Ρωμαϊκή αντίληψη της ατομικής ιδιοκτησίας μπόρεσε να επιβιώσει χωρίς περιορισμούς. Έτσι μπόρεσαν και οι κατηγορίες του «κέρδους» και της «απώλειας» να αρχίσουν να λειτουργούν. Η ανεξέλεγκτη ιδιοποίηση όλων των πραγμάτων που σχετίζονται με τους χώρους παραγωγής παρέμεινε νόμιμη.

Από την άλλη, η αναγνώριση της ριζικής αλλαγής της έννοιας του χρήματος οδηγεί, δίχως να είναι αναγκαίο ούτε ένα κρατικό μέτρο ή μια δημοσιονομική ενέργεια, στην κατάργηση της ιδιοκτησίας αλλά και της αρχής του κέρδους στη σφαίρα παραγωγής.

Και τι θα γίνει με το χρηματιστήριο, την κερδοσκοπία από τη γη, την τοκογλυφία, τον πληθωρισμό; Αυτά εξαφανίζονται μαζί με τους ομήρους της ανεργίας.

Ο κόσμος των μετοχών πεθαίνει μέσα σε μια νύχτα χωρίς να σταματήσει κανένα γρανάζι. Και οι μέτοχοι, οι κερδοσκόποι, οι μεγαλοκτηματίες; Θα θυσιάσουν ενώπιον της ανθρωπότητας τα αμύθητα κέρδη τους στο βωμό της νέας εποχής που ανατέλλει; Αυτό θα το δούμε. Σε κάθε περίπτωση, ο καθένας θα βρει τη θέση του στη ζωή της κοινωνίας και θα μπορέσει να χρησιμοποιήσει τις ικανότητές του προς όφελος του συνόλου με έναν ελεύθερο, παραγωγικό και εποικοδομητικό τρόπο.

Σε ό,τι αφορά τον τομέα της κατανάλωσης, η παραγωγή θα σχετίζεται με τις ανάγκες των καταναλωτών. Κανένα κέρδος και καμία ιδιοκτησία δεν θα εμποδίσει ή εκτρέψει αυτόν τον μοναδικό ορθό οικονομικό στόχο. Η αδελφότητα που έχει ήδη καταφέρει να φτάσει σε ένα πρώτο στάδιο εντός του ολοκληρωμένου συστήματος – «Εργασία είναι, κατά παραδοχή, εργασία για τους άλλους» - μπορεί να εξελιχτεί ανεμπόδια.

Ένα νέο φως λάμπει και στο ζήτημα της οικολογίας. Η οικονομική οικολογία είναι αυτονόητη όταν η ελεύθερη επιστήμη, η απελευθερωμένη εκπαίδευση και τα ανοιχτά πληροφοριακά συστήματα ερευνούν και διαδίδουν τους νόμους της ζωής και επεξηγούν τη σημασία τους για τον άνθρωπο.

III. Η μορφή της ελευθερίας του κοινωνικού οργανισμού

Θα μπορούσαμε να αναθέσουμε στο κράτος τη διαχείριση της κοινωνικής εξέλιξης αν κάτι τέτοιο δεν βρισκόταν σε πλήρη αντίθεση με το ένστικτο ελευθερίας και την απαίτηση για αυτοπροσδιορισμό, ανάληψη των ιδίων ευθυνών και αυτοδιοίκηση (αποκέντρωση). Για το λόγο αυτό, το τελευταίο σημαντικό ερώτημα που τίθεται σε σχέση με την έννοια της εξελικτικής εναλλακτικής του Τρίτου Δρόμου – «Πώς μπορεί μια κοινωνία απελευθερωμένη από περιορισμούς να βρει τον εξελικτικό της δρόμο προς τις ανθρώπινες ανάγκες και φυσικές αναγκαιότητες;» - μπορεί μονάχα να απαντηθεί με μια περιγραφή της «μορφής ελευθερίας του κοινωνικού οργανισμού» (Schmundt).

Από τη μία, η ελευθερία είναι μια ατομική παρόρμηση για δράση σύμφωνα με αυτοπροσδιοριζόμενα κίνητρα. Από την άλλη, η αυτοπροσδιοριζόμενη δράση είναι ελεύθερη μονάχα όταν πραγματοποιείται κατόπιν «σε βάθος κατανόησης των συνθηκών ζωής του συνόλου» (Rudolf Steiner).

Για τους πολύπλοκους συσχετισμούς που αναπτύσσονται εντός της παραγωγής μας, η οποία στηρίζεται στον καταμερισμό της εργασίας, αυτό σημαίνει ότι το άτομο, ή η ατομική επιχείρηση, δεν μπορεί παρά μονάχα με μεγάλη δυσκολία να διακρίνει από μόνη της πώς μπορεί να επιτευχθεί με τον καλύτερο τρόπο ο στόχος της - να παράγει δηλαδή κάτι για τις ανάγκες των άλλων. Έτσι καθίσταται αναγκαίο να ενσωματώσει κανείς στην κοινωνία ένα νέο λειτουργικό σύστημα: το ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΟΥ ΕΠΟΠΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ, ένα αυθεντικό συμβουλευτικό σύστημα που θα λειτουργεί ως μία διαρκή πηγή έμπνευσης.

Κάθε εργατικός σύλλογος θα μπορεί να κατανοήσει σε βάθος τις συνθήκες, τις σχέσεις και τις επιπτώσεις των ενεργειών του αν διορίσει ένα εποπτικό συμβούλιο στο οποίο η δημοκρατικά εξουσιοδοτημένη διοίκηση της επιχείρησης θα μελετά με αναλυτικό τρόπο και με τη βοήθεια των επικεφαλής άλλων επιχειρήσεων, τραπεζών, επιστημονικών κέντρων ερευνών αλλά και εκπροσώπων των καταναλωτικών της ομάδων τους σκοπούς, στόχους και την ανάπτυξη της επιχείρησης. Οι υπεύθυνοι κάθε τομέα θα αναλαμβάνουν τις

Commas

Domain

αποφάσεις. Με τη βοήθεια του εποπτικού συμβουλίου όμως οι αποφάσεις αυτές θα λαμβάνονται με βάση την αντικειμενική αντίληψη της κατάστασης.

Τα όσα ισχύουν για τους εργατικούς συνδέσμους παίζουν ρόλο και στη βασική δομή της εκάστοτε ελεύθερης επιχείρησης. Όταν ξεπεραστεί η αντίθεση «εργοδότη» και «εργαζόμενου» θα ανοίξει το πεδίο για μια κοινωνική δομή, εντός της οποίας οι διαδικασίες της ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΔΙΑΒΟΥΛΕΥΣΗΣ, των ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΩΝ ΣΥΜΦΩΝΙΩΝ και τέλος της ΚΟΙΝΗΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑΣ για το κοινωνικό περιβάλλον είναι μεταξύ τους συνυφασμένες.

Όλοι έχουν δικαίωμα στη ελεύθερη επιχειρηματική πρωτοβουλία. Και αυτό γιατί ο άνθρωπος είναι ων που λαμβάνει πρωτοβουλίες. Είναι απαραίτητο οι διαχειριστές να έχουν τη δυνατότητα να διορίζουν τους συνεργάτες τους ανάλογα με την επαγγελματική τους ικανότητα και εξειδίκευση. Αυτή η λειτουργία όμως δεν θα τους αποφέρει υλικά προνόμια ή οποιαδήποτε άλλη μορφή εξουσίας η οποία δεν είναι δημοκρατικά θεμιτή. Έτσι, στα πλαίσια του Τρίτου Δρόμου η ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ σε μία αυτοδιοικούμενη οικονομία και έναν αυτοδιοικούμενο πολιτισμό αποτελεί τη δημοκρατική βάση μιας μετα-καπιταλιστικής και μετα-κομμουνιστικής ΝΕΑΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΕΝΟΣ ΠΡΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΥ.

Η νομοθεσία, η διακυβέρνηση και η διοίκηση του κράτους περιορίζονται στον καθορισμό και την εφαρμογή των κοινών για όλους δημοκρατικών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων.

Το κράτος θα συρρικνωθεί σημαντικά. Μένει να δούμε τι θα απομείνει.

ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΑΒΑΣΗ

Τι μπορούμε να κάνουμε για την επίτευξη της εναλλακτικής;

Η εικόνα της εξελικτικής εναλλακτικής μπορεί να μας προσφέρει μια πρώτη, βασική κατανόηση του ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΓΛΥΠΤΟΥ το οποίο διαμορφώνεται από τον ΑΝΘΡΩΠΟ ΩΣ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΗ.

Όποιος υποστηρίζει ότι η αλλαγή είναι αναγκαία αλλά προσπερνάει την «επανάσταση των εννοιών» και καταπολεμά τις εξωτερικές εκφάνσεις των ιδεολογιών θα αποτύχει. Είτε θα παραιτηθεί, είτε θα περιοριστεί στη μεταρρύθμιση, είτε θα καταλήξει στον αδιέξοδο δρόμο της τρομοκρατίας τρεις μορφές που σηματοδοτούν τη νίκη της στρατηγικής του συστήματος.

Αν ρωτήσουμε, λοιπόν, ΤΙ ΜΠΟΡΟΥΜΕ ΝΑ ΚΑΝΟΥΜΕ; προκειμένου να επιτύχουμε το στόχο της αναμόρφωσης, θα πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι υπάρχει μονάχα ένας δρόμος που μπορεί να οδηγήσει στο ριζικό μετασχηματισμό του status quo – αλλά χρειάζεται ένα ευρύ φάσμα μέτρων.

Ο μοναδικός αυτός τρόπος είναι ο ΜΗ-ΒΙΑΙΟΣ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ. Μη-βίαιος όχι επειδή η βία δεν μοιάζει να μπορεί να κάνει πολλά σε κάποια δεδομένη χρονική στιγμή ή για κάποιον συγκεκριμένο λόγο. Όχι. Μη-βία για λόγους αρχής, για ανθρώπινους, πνευματικούς, ηθικούς και κοινωνικοπολιτικούς λόγους.

Η αξιοπρέπεια του ανθρώπου στηρίζεται στο απαραβίαστο του ατόμου και καταρρέει μαζί του και όποιος αδιαφορεί γι' αυτό εγκαταλείπει το επίπεδο της ανθρωπότητας. Είναι ακριβώς αυτά τα συστήματα τα οποία στηρίζονται στη βία κάθε είδους που πρέπει να μετασχηματιστούν. Γι' αυτό και η χρήση οποιασδήποτε μορφής βίας αποτελεί έκφραση μιας συμπεριφοράς που

προσαρμόζεται στο σύστημα ενισχύει δηλαδή αυτό που θέλει να εξαλείψει.

Η έκκληση αυτή αποτελεί παραίνεση για την υιοθέτηση του μη-βίαιου μετασχηματισμού. Σε όσους ήταν παθητικοί μέχρι σήμερα, παρά την ανησυχία και τη δυσαρέσκεια τους, απευθύνεται η ακόλουθη προτροπή: ΓΙΝΕΤΕ ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΙ. Η δράση σας είναι ίσως το μόνο που μπορεί να οδηγήσει πίσω στο μονοπάτι της μη-βίας εκείνους που είναι ενεργοί αλλά φλερτάρουν με τα εργαλεία της βίας ή χρησιμοποιούν ήδη βία.

Παρότι η «επανάσταση των εννοιών» που περιγράφηκε νωρίτερα αποτελεί τον πυρήνα της μεθόδου για αλλαγή που περιγράφεται εδώ, αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να αποτελεί πάντα το πρώτο βήμα. Όποτε σημαίνει ότι αξιώνει κάποια απολυτότητα. Όποιος έχει τη δυνατότητα να σκεφτεί μέσα από τις θεωρίες του μαρξισμού, του φιλελευθερισμού ή τα χριστιανικά κοινωνικά διδάγματα κλπ θα διαπιστώσει ότι όλες αυτές οι θεωρίες καταλήγουν στα ίδια συμπεράσματα που καταλήγουμε κι εμείς.

Στις μέρες μας είναι απαραίτητο να σκεφτεί κανείς μέχρι τέλος τις ιστορικές πρωτοβουλίες. Όπου αυτό έχει γίνει με θάρρος, η μετακίνηση των διαχωριστικών γραμμών είναι εμφανής. Έτσι ο βρίσκεται ο Bahro να είναι πιο κοντά στον Karl-Hermann Flach και στον William Borm απ' ότι εκείνοι στον κομματικό τους σύντροφο Lambsdorff και απ' ότι εκείνος με τη σειρά του στους συνεργάτες του που τον συνέλαβαν και τον καταδίκασαν.

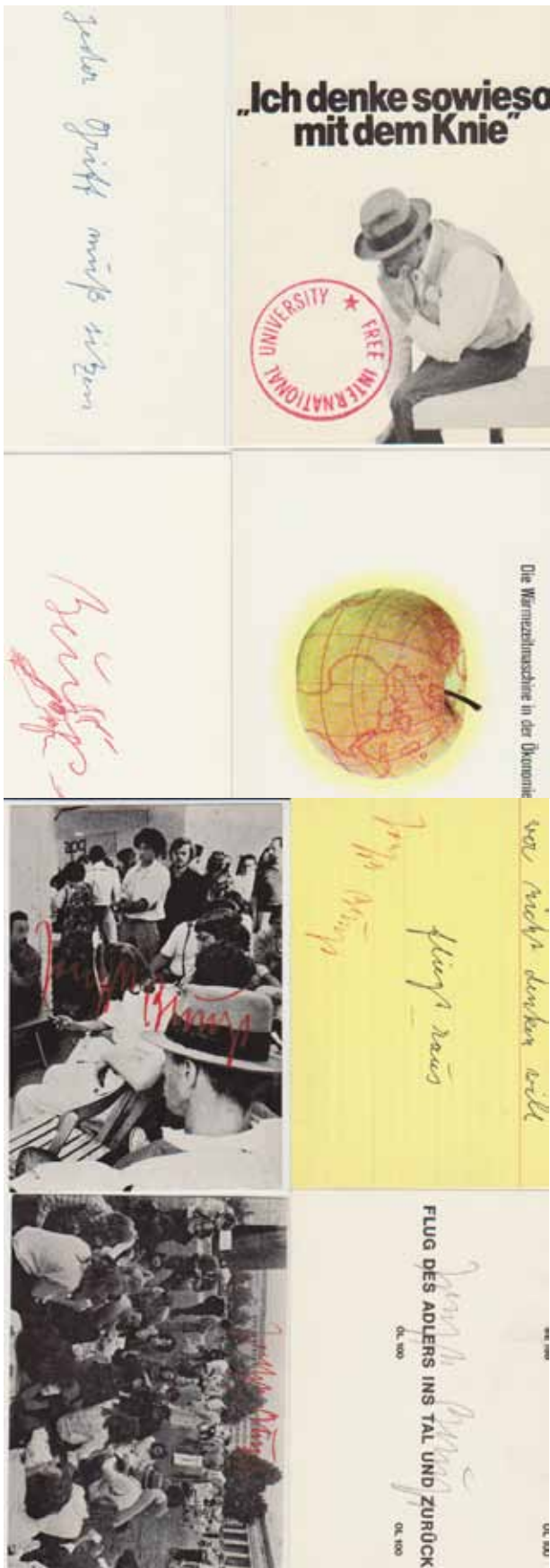
Ελεύθερο διεθνές πανεπιστήμιο

Η διαδικασία μετασχηματισμού βαθιά ριζωμένων εννοιών και θεωρητικών προσεγγίσεων βρίσκεται ήδη καθ' οδόν. Θα πρέπει να οδηγήσει σε έναν ΜΕΓΑΛΟ ΔΙΑΛΟΓΟ, σε μια διαπαραταξιακή και διεπιστημονική διεθνή επικοινωνία μεταξύ των εναλλακτικών μοντέλων. Το ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ (Ελεύθερη Ανώτατη Σχολή για τη Δημιουργία και τη Διεπιστημονική Έρευνα) προσφέρει μια μόνιμη ευκαιρία για οργάνωση και ανάπτυξη αυτής της επικοινωνίας.

«Ενάντια στα συγκεντρωμένα συμφέροντα των δυνατών, μονάχα μια συγκλονιστική ιδέα, μια ιδέα τόσο δυνατή όσο και οι ανθρωπιστικές έννοιες των τελευταίων και οι χριστιανικές έννοιες των πρώτων αιώνων του καιρού μας, μπορεί να έχει τύχη» (Gruhl). Χρειαζόμαστε έναν διαρκή και περιεκτικό διάλογο προκειμένου να αναπτυχθεί αυτή η «συγκλονιστική ιδέα» από τις διάφορες αφετηρίες που έσπειρε το νέο κοινωνικό κίνημα. Ως χώρος οργάνωσης αυτής της έρευνας, εργασίας και επικοινωνίας το ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ υποδηλώνει άρα όλες τις ομάδες της κοινωνίας μας στις οποίες συγκεντρώθηκαν άνθρωποι για να σκεφτούν από κοινού τα ερωτήματα που αφορούν το κοινωνικό μας μέλλον. Όσο περισσότεροι συμμετάσχουν σε αυτή την εργασία, τόσο πιο δυνατές και αποτελεσματικές θα είναι οι εναλλακτικές ιδέες που θα εφαρμοστούν. Γι' αυτό σας καλούμε: ΒΡΕΙΤΕ ΘΕΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΟ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ, το πανεπιστήμιο του λαού.

Δράση Τρίτος Δρόμος

Αυτό όμως δεν είναι αρκετό. Όπου υπάρχει η δυνατότητα θα πρέπει να αποφασίζουμε να ζούμε και να εργαζόμαστε ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ με εναλλακτικό τρόπο. Πολλοί έχουν κάνει μια τέτοια αρχή σε συγκεκριμένους τομείς και σε εξειδικευμένους χώρους. Η ΔΡΑΣΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΔΡΟΜΟΥ (συνεταιρικές επιχειρήσεις, επιχορηγήσεις, οργανώσεις μελών) αποτελεί την ενοποίηση των εναλλακτικών

οικονομικών και πολιτισμικών επιχειρήσεων. Μειμονωμένες ομάδες ή εταιρείες που θέλουν να εφαρμόσουν τις ιδέες τους στην πράξη καλούνται να υποστηρίξουν αυτό το εγχείρημα.

Ένωση για τη νέα δημοκρατία

Τέλος, ένα επίκαιρο ζήτημα. Ίσως το πιο σημαντικό και αποφασιστικό ζήτημα για τον μη-βίαιο μετασχηματισμό. Πώς μπορεί το ΝΕΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ να αποκτήσει ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ;

Το θέμα αυτό θέτει το ερώτημα της πιθανής κοινοβουλευτικής δράσης, τουλάχιστον εντός των δημοκρατιών της Δύσης. Αν ακολουθήσουμε αυτό το μονοπάτι θα πετύχουμε μονάχα αν αναπτύξουμε ένα ΝΕΟ ΤΥΠΟ πολιτικής εργασίας και οργάνωσης. Μονάχα αν εφαρμόσουμε αυτόν τον τύπο θα ξεπεράσουμε τα εμπόδια – περιοριστικές διατάξεις και τα τοιαύτα – που ορθώνονται το δρόμο της εναλλακτικής εξέλιξης.

Τα μοντέλα εναλλακτικών λύσεων θα πρέπει να πηγάζουν και από τα κοινοβούλια, να γίνονται ξεκάθαρα και δυναμικά αντιληπτά και στο ευρύτερο κοινό. Αλλά για να γίνει αυτό θα πρέπει οι άνθρωποι που έχουν επεξεργαστεί αυτά τα μοντέλα να μπου στα κοινοβούλια. Πώς θα το επιτύχουν αυτό; Συγκεντρώνοντας τις δυνάμεις τους σε μια ΚΟΙΝΗ ΕΚΛΟΓΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ.

Το πώς το εναλλακτικό κίνημα θα γίνει κατανοητό παίζει αποφασιστικό ρόλο σε μια τέτοια προσπάθεια. Εξάλλου το κίνημα περιλαμβάνει πολλές τάσεις, πρωτοβουλίες, οργανώσεις, ιδρύματα κλπ. Μόνο μέσα από την αλληλεγγύη τους μπορούν να ελπίζουν.

Η κοινή εκλογική πρωτοβουλία δεν συνεπάγεται μιας παλαιού τύπου κομματικής οργάνωσης, κομματικής πλατφόρμας, κομματικού διαλόγου. Η ενότητα που είναι αναγκαία δεν μπορεί παρά να είναι ΕΝΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΠΟΙΚΙΛΙΑ.

Το κίνημα πρωτοβουλίας των πολιτών, το οικολογικό, το απελευθερωτικό, το γυναικείο κίνημα, το κίνημα των επιχειρησιακών μοντέλων, το κίνημα για έναν δημοκρατικό σοσιαλισμό, για έναν ανθρωπιστικό φιλελευθερισμό, ο Τρίτος Δρόμος, το ανθρωποσοφιστικό κίνημα, τα ρεύματα των χριστιανικών δογμάτων, το κίνημα των πολιτικών δικαιωμάτων και το κίνημα του Τρίτου Κόσμου θα πρέπει να αναγνωρίσουν ότι αποτελούν αναπόσπαστα μέρη του εναλλακτικού κινήματος στο σύνολό του μέρη τα οποία δεν είναι αμοιβαία αποκλειόμενα ή αντιτιθέμενα αλλά συμπληρωματικά.

Στην πραγματικότητα υπάρχουν εναλλακτικές έννοιες και πρωτοβουλίες που είναι μαρξιστικές, Καθολικές, Προτεσταντικές, φιλελεύθερες, ανθρωποσοφικές, οικολογικές κλπ. Σε πολλά σημαντικά σημεία συμφωνούν ήδη σε μεγάλο βαθμό. Αυτή είναι η βάση της αλληλεγγύης εντός της μονάδας. Σε άλλους τομείς διαφωνούν. Αυτή είναι η βάση της ελευθερίας εντός της μονάδας.

Η κοινή εκλογική πρωτοβουλία μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο με τη μορφή μιας ΣΥΜΜΑΧΙΑΣ των αυτόνομων ομάδων, των οποίων η μεταξύ τους σχέση αλλά και η σχέση τους με το κοινό ορίζεται από ένα πνεύμα ΕΝΕΡΓΟΥΣ ΑΝΟΧΗΣ. Τα κοινοβούλιά μας έχουν ανάγκη το απελευθερωτικό πνεύμα και τη ζωή μιας τέτοιας ένωσης, της ΕΝΩΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗ ΝΕΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ.

Τα οχήματα που θα μας οδηγήσουν στη νέα αυτή διαδρομή είναι έτοιμα να ξεκινήσουν. Προσφέρουν χώρο και εργασία για όλους.

Demokratie ist lustig

Copyright:

ACHBERGER
VERLAGSANSTALT
D-8991 ACHBERG
ESSEKATSWEILER
TEL. 08380-515/544

JOSEPH BEUYS
NEW ADDRESS:
KUNSTAKADEMIE DUSSELDORF
RUINED BY STATE

Achberger Verlagsanstalt
Verlag Geisteswissenschaftliche
Dokumentation

NO documente

August 1977

*****

TR: Ist das nicht immer so gewesen, daß eine Entfremdung bestand zwischen der jeweils modernen Kunst und der Mehrheit der Menschen, oder ist das ein Phänomen unserer Zeit?

BEUYS: Ich glaube, daß die mittelalterliche Kunst, die eingebunden war in das Denken oder in das Zunftwesen oder jeweils in ein Wesen, in einen gesellschaftlichen Organismus, der noch funktionierte, daß das irgendwie

ABEND UNTERHALTUNG

Das Wort hatte schon immer einen Platz im Oeuvre von Joseph Beuys. Gesprochen, auf Tonband festgehalten, geschrieben, gemalt, gedruckt ist es in Zeichnungen, Objekte, Aktionen eingefügt oder begleitet sie. Es ist nicht Belwerk, nicht intellektuelle Verbrämung, sondern unverzichtbares Element innerhalb des Ganzen, ist Mittel zum Ausdruck solcher Zusammenhänge, die anders nicht präzise genug „beschriftet“ werden könnten.

Unter diesem Aspekt müssen die zahlreichen Interviews, welche Beuys in den letzten Jahren gegeben hat, angesehen werden: Unter diesem Aspekt müssen auch die Gespräche gesehen werden, die er mit Freunden über seine Arbeit und deren Hintergründe geführt hat.

Die Beuysischen Arbeiten bedürfen nicht der verbalen Erklärung, um in ihrer Qualität erkannt werden zu können. Das von Beuys verwendete Wort ist auch niemals Interpretation

tion im vordergründigen Sinne. Er benutzt die Gelegenheit von Gesprächen, um Hinweise zu geben, um Bezüge und Verbindungen offenzulegen, um Hintergründe anklängen zu lassen. Manchmal scheint sich im Laufe eines solchen Gesprächs der Bezug zum Oeuvre immer mehr zu verlieren, um sich dann aber, nachdem ein großer Bogen geschlagen ist, um so deutlicher darzulegen.

Das vorliegende Gespräch wurde am 5. März 1977 in Hamburg geführt. Nach der Verleihung des Lichtwark-Preises traf Beuys im Hause von Freunden mit Hamburger Journalisten und Wissenschaftlern zusammen. Die interessantesten Passagen dieses Gespräches wurden dokumentiert. Die bei der Behandlung der Themen Freiheit, Staatsbürokratie, Freie Universität, Denken, Wissenschaft, Physik, Metaphysik, Moral, Ästhetik, Kunst, Darwinismus, Soziale Frage ausgesprochenen Gedanken sind wichtige Schlüssel zum Werk von Joseph Beuys. (S)

Sprechen mit Menschen statt. Welchen Stellenwert haben dann bei Ihnen überhaupt noch Arbeiten, die Sie machen?

BEUYS: Ich glaube, daß die Bilder, also die Imaginationen in diesen Gedankenstrukturen enthalten sein müssen als im Zusammenhang mit dem Begriff der Kultur oder der Kreativität. Ich meine: Wer das nun auf sich nehmen muß, das ist eine andere Frage. Beispielsweise habe ich in den letzten zehn Jahren

Ist es noch sinnvoll Kunstprodukte herzustellen?

Organisationshaft oder aus seiner Inhaltlichkeit den formalen Aspekt zurückgestalten. Das ist eine Sache, die müssen wir erst feststellen!

L.D. hat das möglich, daß man eine solche Idee faßt?

Beuys Aufruf zur Alternative

Erstveröffentlichung in der Frankfurter Rundschau vom 23.12.78

Joseph Beuys (Europakandidat der Grünen)

Aufruf zur Alternative

Besinnen wir, ob diese Begriffe unseren sozialen Organismus und seine Wechselbeziehungen zu den Naturgrundlagen gefördert, zur Erscheinung eines gesunden Daseins geführt oder die Menschheit krank gemacht, ihr Wunden geschlagen, Unheil über sie gebracht haben und heute gar ihr Überleben in Frage stellen.

Gehen wir durch sorgfältiges Beobachten unserer eignen Bedürfnisse der Überlegung nach, ob die Prinzipien des westlichen Kapitalismus und des östlichen Kommunismus offen sind aufzunehmen, was aus dem Entwicklungsstrom der neueren Zeit als der zentrale Impuls im Seelischen der Menschheit sich immer deutlicher regt und als Wille zur konkreten Selbstverantwortung sich ausdrückt; und das meint: als Mensch nicht mehr eingespannt zu sein in ein Verhältnis von Befehl und Unterwerfung, Macht und Privileg.

Wir haben diese Fragen manche Jahre hindurch mit Geduld verfolgt. Ohne die Hilfe vieler anderer Menschen, denen wir in diesem Fortschreiten und Erfahren begegnet sind, wären wir wohl nicht zu den Antworten gekommen, die in diesem Aufruf mitgeteilt werden. Daher bringen wir hiermit nicht nur »unsere Meinung« zur Sprache, sondern das, was zahlreiche andere auch erkannt haben.

Damit aber die notwendige Umkehr herbeigeführt werden kann, muß die Zahl der Einsichtigen vergrößert werden. Der Aufruf hat sein Ziel erreicht, wenn es gelungen ist, das hiermit Angeregte auch politisch-organisatorisch zu verteidigen und schließlich in einer KONZERTIERTEN AUSSERPARLAMENTARISCH-PARLAMENTARISCHEN AKTION zum Einsatz zu bringen.

Also: **GEWALTFREIE REVOLUTION FÜR EINE AUF ZUKUNFTSOFENHEIT ANGELEGTE EVOLUTIONÄRE ALTERNATIVE.**

Dieser Aufruf richtet sich an alle Menschen des europäischen Kultur- und Zivilisationskreises. **ES GEHT UM DEN DURCHBRUCH IN EINE NEUE SOZIALE ZUKUNFT.** Wie ist dieses Ziel erreichbar? Dadurch, daß in den europäischen Zonen eine Bewegung entsteht, die durch ihre Erneuerungskraft die Mauern abrägt zwischen Ost und West und die Klüften zuschüttet zwischen Nord und Süd.

Der Anfang wäre schon gemacht, wenn - sagen wir - die Mitteleuropäer sich entschließen würden, in der Gedankenrichtung dieses Aufrufs zu handeln. Wenn wir heute in MITTEL-EUROPA anfangen, einen den Zeitforderungen gemäßen Weg des Zusammenlebens und Zusammenarbeitens in unseren Staaten und Gesellschaften einzuschlagen, hätte dies eine starke Ausstrahlung auf jeden anderen Ort der Welt.

Vor kopflosem Umsteigen möchten wir warnen. Vor der Frage: **WAS KÖNNEN WIR TUN?** muß der Frage nachgegangen werden: **WIE MÜSSEN WIR DENKEN?** damit der phrasenhafte Umgang mit den höchsten Idealen der Menschheit, die alle Parteiprogramme heute verkünden, nicht weiterhin sich fortpflanzt als Ausdruck des krassen Gegensatzes zur Lebenspraxis der wirtschaftlichen, politischen und kulturellen Wirklichkeit auf der Welt.

Beginnen wir mit der **SELBSTBESINNUNG.** Fragen wir nach den Gründen, die uns zur Abkehr vom Bisherigen Anlaß geben. Suchen wir nach den Ideen, die uns die Richtung der Umkehr weisen.

Überdenken wir die Entwicklung, die das gesellschaftliche und politische Leben im 20. Jahrhundert genommen hat.

Überprüfen wir die Begriffe, nach denen die Verhältnisse im Osten und im Westen eingerichtet sind.

UNTERSCHRIFTENLISTE

Die unterzeichneten Personen unterstützen mit ihrer Unterschrift die Denk- und Willensrichtung des AUFRUFS ZUR ALTERNATIVE.

Name/Adresse/Telefon

Unterschrift

Einsenden an: Aktion Dritter Weg, 8991 Achberg

Der Ausweg

Wilhelm Schmundt hat als die zentrale Notwendigkeit einer fundierten Alternative das „ins-Rechte-Denken der Begriffe“ gefordert. Dies meint auch Eugen Löbl, der Wirtschaftstheoretiker des Prager Frühlings, wenn er von der unaufschiebbaren „REVOLUTION DER BEGRIFFE“ spricht. Schmundt hat einem seiner Bücher den Titel „Revolution und Evolution“ gegeben, und er will damit sagen: Erst wenn wir, die Grundzusammenhänge des sozialen Organismus neu überdenkend die „Revolution der Begriffe“ geleistet haben, wird damit der Weg frei für eine Evolution ohne Zwang und Willkür.

Leider lebt, gerade in politisch alternativ denkenden Kreisen, vielfach noch die Ansicht, auf die Begriffe käme es nicht an. Dieses leichtfertige Vorurteil muß überwunden werden, wenn die neue soziale Bewegung eine Ausstrahlung bekommen und eine politische Kraft werden will. Denn mit Begriffen ist immer eine sehr weittragende Praxis verbunden, und die Art und Weise, wie über einen Sachverhalt gedacht wird, ist entscheidend dafür, wie man mit diesem Sachverhalt umgeht, — zuvor: wie und ob man ihn überhaupt versteht.

Bei dem Entwurf der Alternative, d. h. des DRITTEN WEGES, von dem als erste kommunistische Partei jetzt auch die KPI in positiver Weise spricht, gehen wir vom Menschen aus. Er ist der Bildner der SOZIALEN PLASTIK und nach seinem Maß und seinem Willen muß der soziale Organismus eingerichtet sein.

Nach Gefühl und Erkenntnis der Menschenwürde gelten dem Menschen heute drei Grundbedürfnisse als vorrangig:

1. Er will seine Anlagen und seine Persönlichkeit FREI ENTWICKELN und seine Fähigkeiten in Verbindung mit FREI für einen als SINNVOLL erkannten Zweck einsetzen können.

2. Er erkennt jede Art von Privileg als

untragbare Verletzung der demokratischen Gleichberechtigung. Er hat das Bedürfnis, als mündiger Mensch hinsichtlich aller Rechte und Pflichten — ob sie in einen wirtschaftlichen, sozialen, politischen oder kulturellen Zusammenhang gehören — als GLEICHER UNTER GLEICHEN zu gelten und am demokratischen Vereinbaren auf allen Ebenen und in allen Bereichen der Gesellschaft mitbestimmen zu können.

3. Er will SOLIDARITÄT SCHENKEN UND SOLIDARITÄT IN ANSPRUCH NEHMEN. Es mag vielleicht bezweifelt werden, daß darin ein vorrangiges Grundbedürfnis des heutigen Menschen zum Ausdruck kommt, weil der Egoismus das weithin dominante Motiv im Verhalten der Einzelnen ist.

Eine gewissenhafte Prüfung zeigt jedoch etwas anderes. Zwar mag der Egoismus noch im Vordergrund stehen und das Verhalten bestimmen. Aber: Ein Bedürfnis, ein angestrebtes Ideal ist er nicht. Er ist ein Trieb, der herrscht und beherrscht. Gewollt jedoch ist: DIE GEGENSEITIGE HILFE AUS FREIER ENTSCHEIDUNG.

Wenn dieser solidarische Impuls als das menschliche und menschheitliche Ideal empfunden wird, dann stellt sich die Aufgabe, jene Mechanismen, die aus den sozialen Strukturen heute den Egoismustrieb aktivieren, so umzuformen, daß sie den inneren menschlichen Absichten nicht mehr entgegenwirken.*

* Eine Umformung im Sinne dieses Zieles versuchte als erster Rudolf Steiner zwischen 1917 und 1922 öffentlich bewußt zu machen.

„Freiheit im Geistesleben, Gleichheit im Rechtsleben und Brüderlichkeit im Wirtschaftsleben“ lautete damals die Parole, mit der man die Spaltung Europas in ein kapitalistisches und kommunistisches Lager aufzuhalten versuchte. Wenn nun heute das Scheitern dieses Versuchs! Folge hat die Verwirklichung einer Alternative in dieser Richtung immer dringlicher gefordert ist, bilden folgende Einsichten eine sichere Grundlage des notwendigen gesellschaftlichen Wandels.

I. Das »integrale System«, neuer Arbeitsbegriff, neuer Einkommensbegriff.

Das WIRTSCHAFTSLEBEN hat sich in der arbeitsteiligen Industriegesellschaft zu einem — wie Eugen Löbl sagt — „INTEGRALEN SYSTEM“ entwickelt. Dies bedeutet: Die Menschen verlassen, wenn sie arbeiten, den privaten Bereich, die Haushalte, und strömen hin zu den assoziierten Produktionsstätten. Die Erzeugnisse ihrer Arbeit kommen nicht mehr durch Einzelne oder Zünfte tauschwirtschaftlich auf den Markt, sondern sie gelangen aus dem Zusammenwirken komplexer Prozesse dorthin. Das jeweilige Endprodukt ist das Ergebnis der gemeinsamen Tätigkeit aller im Rahmen der WELT WIRTSCHAFT.

Alle Tätigkeiten, auch diejenigen der Erziehung, der Ausbildung, der Wissenschaft, der Banken, der Verwaltung, der Parlamente, der Medien usw. sind in dem Ganzen integriert.

Zwei Prozesse bilden die Grundstruktur dieses Wirtschaftstyps: Der Strom der in der Arbeit zum Einsatz kommenden FÄHIGKEITSWERTE und der Strom der geistigen oder physischen KONSUMWERTE. Die technischen Produktionsmittel müssen dabei als höher entwickelte Ressourcen angesehen werden.

Im integralen System ist jede Arbeit prinzipiell ARBEIT FÜR ANDERE. Das heißt, daß jeder Tätige an einer bestimmten Stelle seinen Beitrag leistet für das Herstellen eines Wertes, der letztlich von irgendwelchen seiner Mitmenschen verbraucht wird. Die Arbeit eines Menschen steht nicht mehr in Verbindung mit seinem Konsumieren. Das andere von ebenso weitreichender Bedeutung ist, daß der Charakter des integralen Systems es nicht mehr erlaubt, das Einkommen der Tätigen als den Tauschwert für ihre erbrachten Leistungen anzusehen. Denn es kann hier keinen objektiven Maßstab für die Ermittlung des Leistungsanteils eines einzelnen an der Produktion eines bestimmten Konsumwertes mehr geben. Ebenso wenig kann der objektive Anteil eines Unternehmens am Gesamtprodukt ermittelt werden.

Wenn wir diese Wirklichkeiten zur Kenntnis nehmen oder jene Desinteressen ignorieren, dann müssen wir festhalten, daß sich mit dem Übergang von der Tauschwirtschaft (auch Geldtauschwirtschaft) zur INTEGRALEN WIRTSCHAFT das Verhältnis von Arbeit und Einkommen grundlegend geändert hat.

Würden wir allein aus diesen Einsichten die Konsequenzen ziehen, so ergäbe sich bereits daraus eine radikale Wandlung der heutigen Wirtschaftsgegebenheit. Das Einkommen, das die Menschen zur Erhaltung und Entfaltung ihres Lebens benötigen, wäre keine abgeleitete Größe mehr, sondern ein originäres Recht, ein Menschenrecht, das gewährleistet sein muß, damit für sie die Voraussetzungen erfüllt sind, verantwortlich und selbstverpflichtet im Kreis ihrer Mitarbeiter wirken zu können.

Für das Einkommen als elementares Menschenrecht ist das demokratische Vereinbaren nach bedarfsorientierten Gesichtspunkten das sachgemäße Gestaltungsprinzip. Auch das Maß und die Art der Arbeit sind Fragen, welche durch die demokratische Gemeinschaft im allgemeinen und die Arbeitskollektive im besonderen nach der Art ihrer Selbstverwaltungsformen behandelt und geregelt werden müssen.

Alle heutigen Zwänge, Ungerechtigkeiten und Frustrationen, die sich aus dem Anachronismus des Lohnens der Arbeit ergeben, werden damit hinfällig. Gewerkschaften und Arbeitgeberverbände überflüssig. Gibt es Einkommensunterschiede, so sind sie für alle transparent und demokratisch gewollt. Positiv auch die sozialpsychologischen Folgen der Überwindung der Lohnabhängigkeit.

Niemand kauft und niemand verkauft Fähigkeit und Arbeit. Alle Tätigen gehören hinsichtlich ihres Einkommens zur demokratischen Gemeinschaft gleichberechtigter Bürger.

II. Der Funktionswandel des Geldes.

So wie sich beim Übergang zur integrierten Wirtschaft im Wesen der Arbeit ein tiefgreifender Wandel vollzogen hat, so ist auch bei den Geldprozessen eine Metamorphose eingetreten. Doch wie die tauschwirtschaftlichen Begriffe für die Regelung der Arbeits- und Einkommensverhältnisse beibehalten worden sind, blieben sie auch für die Gestaltung des Geldsystems bestimmend. Dadurch konnte sich das Geld nicht ordnend in den sozialen Organismus eingliedern.

Dies hat Gründe geliefert, viele Geldanalysen unter psychologischen, soziologischen, ökonomietheoretischen und anderen Gesichtspunkten zu verfassen. Doch sie alle haben wenig geholfen. Die Macht des Geldes blieb ungebrochen. Warum? Weil wir den Geldbegriff nicht geändert haben, als es entwicklungsgeschichtlich hätte geschehen müssen!

Was hat zu dem bislang noch ignorierten Funktionswandel des Geldes geführt? Mit dem Auftreten der Zentralbanken in der modernen Geldentwicklung ist dieser Wandel eingetreten. Das Geld trat heraus aus der Sphäre der Wirtschaftswerte, als deren universelles Tauschmittel es vorher gedient hatte.

Die neue Art der Geldemission und Geldleitung durch die Institution der Zentralbank führte zur Ausbildung eines Kreislaufsystems im sozialen Organismus, durch welches, vergleichbar dem Evolutionsschritt in der Biosphäre von einem niederen zu einem höheren Organismus, das soziale Ganze eine komplexere Daseinsform angenommen hat. Das Geld konstituierte ein neues Funktionssystem. Es wurde zum RECHTSREGULATIV für alle kreativen und konsumtiven Prozesse.

Auf der Produktionsseite benötigen die Unternehmen für die Erfüllung ihrer Aufgaben Geld. Sie bekommen es vom Bankensystem als Kredit (Zins, heute mit dem Kreditbegriff gekoppelt, kommt aus einem wesenswidrigen Geldverständnis, welches das Geld noch als Wirtschaftswert betrachtet.)

In der Hand der Unternehmer ist Geld (= PRODUKTIONSKAPITAL) daher ein *Rechtsdokument*. Es VERPFLICHTET die Unternehmen zum Einsatz der Fähigkeit ihrer Mitarbeiter in der Arbeit.

Kommt das Geld als Einkommen in die Verfügungsberechtigung der Tätigen, ändert es seine Rechtsbedeutung. Als KONSUMKAPITAL BERECHTIGT es die Verbraucher zum Erwerb der Konsumwerte.

Damit fließt das Geld zum Produktionsbereich zurück und ändert ein letztes Mal seine Bedeutung. Jetzt ist es GELD OHNE BEZIEHUNG ZU EINEM WIRTSCHAFTSWERT. Als solches berechtigt es die Unternehmen, an die es gelangt, zu nichts. Es werden damit die Kredite abgelöst, die Konten der Unternehmen bei den Kreditbanken ausgleichend. Da viele Unternehmen — wie beispielsweise Schulen und Universitäten — für ihre Leistungen keine Preise verlangen, muß der Kontenausgleich der Unternehmen untereinander, insofern die einen Überschüsse und die anderen Unterschüsse haben, in Verbindung mit Assoziationsbanken vorgenommen werden.

Dieser auf das Niveau der erreichten sozialen Evolution gehobene Geldbegriff hat durchschlagende Konsequenzen. Er löst das Machtproblem, insofern es von der Geldseite her entstanden ist. Weil man nicht erkennen wollte, daß die Geldordnung nicht Teil des Wirtschaftslebens geblieben, sondern ein selbständiges Funktionssystem im Rechtsbereich geworden war, konnte sich die alte römische Eigentumsvorstellung unelingschränkt erhalten. So konnten auch die Kategorien von „Gewinn“ und „Verlust“ zur Geltung kommen. Die schrankenlose Aneignung alles dessen, was mit den Produktionsstätten zusammenhängt, blieb rechtens.

Ohne eine einzige staatsbürokratische Maßnahme oder steuerpolitische Akrobatik führt die Anerkennung des gewandelten Geldbegriffes hingegen zur Aufhebung sowohl des Eigentums- als auch des Profitprinzips im Produktionsbereich.

Und was passiert mit den Börsengeschäften, der Bodenspekulation, dem Zinswucher, der Inflation? Sie verschwinden ebenso wie die Geißel der Arbeitslosigkeit. Die Aktienwelt entläßt über Nacht, ohne daß auch nur ein Zahnrad deswegen nicht mehr laufen würde. Und die Aktionäre, die Spekulant, die Großgrundbesitzer? Werden sie ihre heiligen Reichtümer der Menschheit auf dem Opferaltar der anhebenden neuen Zeit darreichen? Wir werden sehen. Jedenfalls wird jeder seinen Platz im sozialen Leben finden, wo er seine Fähigkeiten frei, produktiv und sinnvoll für das Ganze einsetzen kann. Was den Konsumbereich betrifft, stellt sich die Sache so dar, daß sich die Produktion nach dem Bedarf der Verbrau-

III. Die Freiheitsgestalt des sozialen Organismus

Den Staat mit der Lenkung der gesellschaftlichen Entwicklung zu beauftragen, wäre denkbar, wenn es nicht im radikalen Widerspruch zum Freiheitsimpuls, zur Forderung nach Selbstbestimmung, Selbstverantwortung und Selbstverwaltung (Dezentralisierung) stünde. Deshalb kann die letzte wichtige Frage, die sich hinsichtlich des Bildes der evolutionären Alternative des Dritten Weges stellt: Wie kann die von Zwängen befreite Gesellschaft ihre an den menschlichen Bedürfnissen und den Naturnotwendigkeiten orientierte Entwicklungsrichtung finden? nur durch die Beschreibung der „Freiheitsgestalt des sozialen Organismus“ (Schmundt) beantwortet werden.

Freiheit ist einerseits individueller Impuls, das Handeln aus selbstbestimmten Motiven zu vollbringen. Andererseits ist selbstbestimmtes Handeln nur dann frei, wenn es aus „Einsicht in die Lebensbedingungen des Ganzen“ (Rudolf Steiner) vollzogen wird.

Für den komplexen Zusammenhang unerer arbeitsteiligen Produktion bedeutet dies, daß der einzelne oder auch das einzelne Unternehmen aus sich heraus nur sehr schwer die Gesichtspunkte zu finden vermag, durch welche die jewei-

cher richten wird. Keine Profit- und Eigentumsinteressen stehen diesem einzig sachgemäßen Wirtschaftsziel hemmend oder ablenkend im Wege. Die mit dem integralen System schon elementar verwirklichte Brüderlichkeit — „Arbeit ist prinzipiell Arbeit für andere geworden“ — kann ungehindert zur Entfaltung kommen.

Auch auf die ökologische Frage fällt ein neues Licht. Wirtschaftsökologie ist unter den Bedingungen der Wirksamkeit der gewandelten Begriffe selbstverständlich, wenn eine freie Wissenschaft, eine freie Erziehung und eine freie Information die Gesetze des Lebendigen umfassend erforscht und verbreitet und deren Bedeutung für den Menschen erheilt.

Die Aufgabe, etwas für die Bedürfnisse anderer hervorzubringen, in der bestmöglichen Weise erfüllt werden kann. Daher ist es nötig, dem Gesellschaftskörper ein neues Funktionssystem einzugliedern: das SYSTEM BERATEN- DER KURATOREN, ein authentisches Rätssystem als ständige Inspirationsquelle.

Die Einsichten über die Bedingungen, Zusammenhänge und Wirkungen seines Handelns kann jedes Arbeitskollektiv dann am besten gewinnen, wenn es ein Kuratorium beruft, in dem die demokratisch bevollmächtigte Leitung des Unternehmens mit den leitenden Persönlichkeiten anderer Unternehmen, der Banken, wissenschaftlicher Forschungsinstitute und auch mit Vertretern seiner Kommentensschaft die Aufgaben, Ziele und Entwicklungen des Unternehmens von möglichst umfassenden Gesichtspunkten aus berät. Die Entscheidungen müssen von den jeweils Verantwortlichen getroffen werden. Diese Entscheidungen werden aber durch die Hilfe der Kuratorien von einem optimal sachgerechten Urteilsbild getragen sein.

Was dergestalt für die Assoziationen der Arbeitskollektive untereinander gilt, spielt auch eine Rolle für die Grund-

struktur eines einzelnen freien Unternehmers. Der überwundene Gegensatz von „Arbeitgeber“ und „Arbeitnehmer“ öffnet das Feld für eine Sozialgestalt, in der miteinander verwoben sind Prozesse des FREIEN BERATENS, des DEMOKRATISCHEN VEREINBARENS und schließlich des GEMEINSAMEN WIRENS für die soziale Umwelt.

Das Recht der freien unternehmerischen Initiative hat jeder Mensch. Denn der Mensch ist ein initiatives Wesen. Nötig ist, daß die Arbeitsleiter die Fähigkeit haben, ihre Mitarbeiter nach deren Fachtätigkeit und Sachverstand zu berufen. Aus dieser Funktion werden sie jedoch weder materielle Privilegien noch irgendeine andere Form von nicht

demokratisch legitimierter Macht haben können.

So ist in dem Bild der Grundzüge eines Dritten Weges das FREIE UNTERNEHMEN in einer selbstverwalteten Wirtschaft und einer selbstverwalteten Kultur die demokratische Basiseinheit einer nachkapitalistischen und nachkommunistischen NEUEN GESELLSCHAFT DES REALEN SOZIALISMUS.

Staatliche Gesetzgebung, Regierung und Verwaltung sind auf die Funktion beschränkt, die für alle verbindlichen demokratischen Rechte und Pflichten zu beschließen und ihre Verwirklichung durchzusetzen.

Der Staat wird erheblich schrumpfen. Was übrig bleibt, wird man sehen.

Werkzeuge des Wandels

Was können wir für die Verwirklichung der Alternative jetzt tun?

Wer sich dieses Bild der evolutionären Alternative vor Augen führt, hat ein klares Grundverständnis von der SOZIALEN PLASTIK, an welcher der MENSCH ALS KÜNSTLER formt.

Wer sagt, daß es eine Veränderung geben muß, aber die „Revolution der Begriffe“ überspringt und nur gegen die äußeren Verkörperungen der Ideologien anrennt, wird scheitern. Er wird entwerfen resignieren, sich mit Reformieren begnügen oder aber in der Sackgasse des Terrorismus landen. Drei Formen des Sieges der Strategie des Systems.

Wenn abschließend daher gefragt ist: WAS KÖNNEN WIR TUN? damit wir das Ziel der Neugestaltung von den Fundamenten her auch erreichen, dann müssen wir uns klarmachen: Es gibt nur einen Weg, das Bestehende zu transformieren — aber dieser erfordert eine breite Palette von Maßnahmen.

Der einzige Weg ist die GEWALTFREIE TRANSFORMATION. Gewaltfrei nicht etwa darum, weil Gewalt zur Zeit oder aus bestimmten Gründen nicht erfolg-

versprechend erscheint. Nein. Gewaltfreiheit aus prinzipiellen menschlich-geistig-moralischen und politisch-gesellschaftlichen Gründen.

Einerseits steht und fällt die Würde des Menschen mit der Unverletzlichkeit der Person und die Ebene des Menschentums verläßt, wer dies mißachtet. Andererseits sind gerade die zu transformierenden Systeme auf Gewalt in jeder nur denkbaren Form aufgebaut. Deshalb ist jede Art von Gewaltanwendung ein Ausdruck systemkonformen Verhaltens, verfestigt also, was es auflösen will.

Dieser Aufruf will ermutigen und auffordern, den Weg der gewaltfreien Transformation einzuschlagen. An solche, die bisher passiv waren, obwohl sie von Unbehagen und Unzufriedenheit erfüllt sind, ist die Aufforderung gerichtet: WERDET AKTIV. Eure Aktivität ist vielleicht das einzige, was jene, die aktiv sind, aber mit Mitteln der Gewalt liebäugeln oder schon Gewalt anwenden, auf den Weg der gewaltfreien Aktion zurückführen kann.

Obwohl die angezeigte „Revolution der Begriffe“ das Kernstück der hier vorgestellten Methode zur Veränderung ist, muß sie nicht unbedingt am Anfang aller Schritte stehen. Auch ist ihr jeder Absolutheitsanspruch fremd. Wer die Kraft hat, die Theorien des Marxismus, des Liberalismus, der christlichen Soziallehre usw. zu Ende zu denken, wird feststellen, daß er durchaus zu den gleichen Ergebnissen kommt wie wir.

Dieses Zu-Ende-Denken von historischen Ansätzen ist heute nötig. Wo es mutig vollbracht wurde, bemerkte man, wie die Fronten sich verschieben. Da steht Bahro dann Karl-Hermann Flach und William Borm näher als diese ihrem Parteifreund Lambsdorff und jener seinen Genossen, die ihn verhaftet und verurteilt haben.

Free International University

Der Prozeß des Umschmelzens verbäreteter Begrifflichkeiten und Theorieansätze ist in vollem Gange. Er muß zum GROSSEN DIALOG, zur interfraktionellen, interdisziplinären und internationalen Kommunikation zwischen den alternativen Lösungsmodellen führen. Die FREE INTERNATIONAL UNIVERSITY (Freie Hochschule für Kreativität und interdisziplinäre Forschung) ist das ständige Angebot, diese Kommunikation zu organisieren und zu entwickeln.

„Gegen die geballten Interessen der Mächtigen hat nur eine mitreißende Idee eine Chance, die wenigstens so stark ist wie die humanistische in den letzten und die christliche in den ersten Jahrhunderten unserer Zeitrechnung“ (Gruhl). Um von den verschiedenen Ansätzen, die in der neuen sozialen Bewegung leben, zu dieser „mitreißenden Idee“ durchzustößen, brauchen wir den ständigen und umfassenden Dialog. FREIE INTERNATIONALE UNIVERSITÄT als ein organisatorischer Ort dieses Forschens, Arbeitens und Kommunizierens meint also alle die Gruppen und Keimzellen in unserer Gesellschaft, zu denen Menschen sich zusammenschließen haben, um gemeinsam die Fragen der sozialen Zukunft zu durch-

denken. Je mehr Menschen sich mit diesen Arbeiten verbinden, desto kraftvoller und durchgreifender werden die alternativen Ideen zur Geltung kommen. Darum sei aufgerufen: GRÜNDET ARBEITSPLATZE DER FREIEN INTERNATIONALEN UNIVERSITÄT, der Universität des Volkes.

Aktion Dritter Weg

Aber dies allein genügt noch nicht. Überall dort, wo es möglich ist, sollten wir uns zur alternativen Lebens- und ArbeitsPRAXIS entschließen. Viele haben in kleinen Bereichen und speziellen Gebieten einen Anfang gemacht. Ein Zusammenschluß alternativer Wirtschafts- und Kulturunternehmen ist die AUFBAUINITIATIVE AKTION DRITTER WEG (Unternehmensverband, Stiftung, Mitgliedsorganisation). Einzelne Gruppen oder Betriebe, die ihren alternativen Ideen auch Taten folgen lassen wollen, sind aufgefordert, dieses Projekt zu stärken.

Union für die neue Demokratie

Ein letzter, aktueller Aspekt. Vielleicht der wichtigste und entscheidendste für den Weg der gewaltfreien Transformation. Wie kann die NEUE SOZIALE BEWEGUNG eine POLITISCHE DIMENSION erreichen?

Damit ist, jedenfalls für den Bereich der westlichen Demokratien, die Frage nach der Möglichkeit einer parlamentarischen Aktion gestellt. Gehen wir diesen Weg, dann gehen wir ihn nur richtig, wenn wir einen NEUEN STIL, der politischen Arbeit und des politischen Organisierens entwickeln. Nur wenn wir uns in diesem neuen Stil üben, werden wir die Hindernisse überwinden, die für alternative Entwicklungen durch Sperrklauseln und ähnliches errichtet sind.

Es wäre schon nötig, daß auch von den Parlamenten her, für die ganze Öffentlichkeit wahrnehmbar, alternative Lösungsmodelle aufträten. Dazu aber müssen die Leute, die solche Modelle erarbeitet haben, in die Parlamente hineinkommen. Wie kommen sie hinein?

Indem sie ihre ganze Kraft auf eine **GE-
MEINSAME WAHLINITIATIVE** kon-
zentrieren.

Entscheidend für einen solchen Versuch ist, welches Verständnis man von der Gesamialternativenbewegung hat. Sie besteht ja aus einer Fülle von Strömungen, Initiativen, Organisationen, Institutionen usw. Sie alle haben nur in der Gemeinsamkeit eine Chance.

Gemeinsame Wahlinitiative heißt aber nicht: Parteiorganisation, Parteiprogramm, Parteidebatte im alten Stil. Die Einheit, deren es bedarf, kann nur die **EINHEIT IN DER VIELFALT** sein.

Die Bewegung der Bürgerinitiativen, die ökologische, die Friedens- und die Frauenbewegung, die Bewegung der Praxismodelle, die Bewegung für einen demokratischen Sozialismus, einen humanistischen Liberalismus, einen Dritten Weg, die anthroposophische Bewegung und die christlich-konfessionell orientierten Strömungen, die Bürgerrechtsbewegung und die 3. Welt-Bewegung müssen erkennen, daß sie unverzichtbare Bestandteile der Gesamialternati-

venbewegung sind; Teile, die sich nicht ausschließen und widersprechen, sondern ergänzen.

Realität ist, daß es marxistische, katholische, evangelische, liberale, anthroposophische, ökologische usw. Alternativkonzepte und -initiativen gibt. In vielen wesentlichen Punkten besteht unter ihnen bereits ein hohes Maß an *Übereinstimmung*. Dieses ist die Basis der *Gemeinsamkeit* in der Einheit. In anderen Punkten besteht *Nichtübereinstimmung*. Dieses ist die Basis der *Freiheit* in der Einheit.

Eine gemeinsame Wahlinitiative der Gesamialternativenbewegung ist nur lebenswirklich als ein **BÜNDNIS** vieler autonomer Gruppen, die ihr Verhältnis untereinander und gegenüber der Öffentlichkeit im Geiste **AKTIVER TOLERANZ** gestalten. Unsere Parlamente brauchen den befreienden Geist und das Leben einer solchen Union, der **UNION FÜR DIE NEUE DEMOKRATIE**.

Die Fahrzeuge, die den neuen Kurs nehmen, stehen also bereit. Sie bieten Platz und Arbeit für alle.

Der Aufruf soll in hoher Auflage weiterverbreitet werden. Dabei sollen möglichst viele Unterschriften mitveröffentlicht werden. Alle, die unterstützen, was der Aufruf anregt und zur Unterschrift bereit sind, mögen dies bitte mitteilen und Spenden (zur Deckung der Unkosten für die Veröffentlichung) überweisen. Achberger Institut für Sozialforschung der FIU, Postscheckamt München, Konto Nr. 287995-809; Volksbank Wangen i. Allgäu, Konto Nr. 35119004.

An weiteren Informationen und Mitarbeit an den Projekten **FREIE INTERNATIONALE UNIVERSITÄT**, **AUFBAUINITIATIVE AKTION DRITTER WEG** und **UNION FÜR DIE NEUE DEMOKRATIE** interessierte Leser mögen sich wenden an:

Free International University
8991 Achberg, Telefon (08380) 500 oder 471
4000 Düsseldorf 11, Drakeplatz 4

**Alle
reden vom
Wetter.**

Wir nicht.

SDS SOZIALISTISCHER DEUTSCHER STUDENTENBUND

ARBEITER und STUDENTEN

aus: Griechenland
Italien
Persien
Spanien
der Türkei

diskutieren und planen mit uns
den Kampf der Internationale
der Revolutionäre

gegen das internationale Kapital

**LERNEN WIR IN DER PRAXIS DES
INTERNATIONALEN KLASSENKAMPFES!**

Großveranstaltung:

Freitag, 14.2. AudiMax TU 20 Uhr

ENT EIGNET SPRIN GER

Konzeptor sagt:

Enteignet Axel Caesar Springer!

In dieser Stadt Westberlins sind einige Keller von Fritten geteilt worden, solange die Register der Bürgermeister vor dem Friseurgeschäft „Metropol“, „Kfz“ und „Die Welt“ standhalten.

Seit 78 Jahren der Westberliner Polizeibehörde gehören die in der Hand Springers, gegen seine politische Haltung wurde er gegenständig, hat, Fächer für Barbara Schönborg haben.

Der „Deutschlandfunk“ Springer, der über seinen Besitz verfügt, er ist gegen ein neues Verbot des Landes von Berlin, weil das neue auf dem neuesten Stand ist und in der letzten Woche vor dem 1. März der „Deutschlandfunk“ Springer eine besondere Mission vor sich hat: die auf dem neuesten Stand der Kommunikation und Kommunikation.

Es handelt sich, der Mann wird durch diese Arbeit vertreten, was ist, was die Zukunft der Leser und die Zukunft der Leser.

Was aber — vor allem wichtig — nicht eigentlich gut ist, das ist die demokratische Grundhaltung von einem neuen Mann als politischem Führer notwendig zu sein.

Die Gewerkschaft des Herrn Springer hat dort ihre Grenzen zu finden, wo sie die Freiheit der Gewerkschaft einseitig gibt vertritt.

Das ist gut, das ist ein wichtiger Schritt, aber es ist nicht nur durch die Gewerkschaften, sondern es ist durch die Gewerkschaften.

Es ist ein wichtiger Schritt, aber es ist nicht nur durch die Gewerkschaften, sondern es ist durch die Gewerkschaften.

Die Westberliner Teile des Springer-Konzerns, die in der Lebensversicherung seiner Stadt integriert sind, sind ein wichtiger Schritt, aber es ist nicht nur durch die Gewerkschaften, sondern es ist durch die Gewerkschaften.

Die Gewerkschaften sind ein wichtiger Schritt, aber es ist nicht nur durch die Gewerkschaften, sondern es ist durch die Gewerkschaften.

Die Gewerkschaften sind ein wichtiger Schritt, aber es ist nicht nur durch die Gewerkschaften, sondern es ist durch die Gewerkschaften.

Die Gewerkschaften sind ein wichtiger Schritt, aber es ist nicht nur durch die Gewerkschaften, sondern es ist durch die Gewerkschaften.

Die Gewerkschaften sind ein wichtiger Schritt, aber es ist nicht nur durch die Gewerkschaften, sondern es ist durch die Gewerkschaften.

BERLIN BLEIBT BERLIN!

berliner
EXTRA
dienst

Bibliothek für
Doku
Zeitungsgeschichte

PROTEST

Demonstration

13. 12. 1969 15 Uhr

Olivaer Platz

Hände weg von Vietnam

**SOLIDARITÄT
jetzt erst recht**

5 211
KUNSTSTOFF-VERBUND

Diese Wandzeitung ist herausgegeben vom ANGELA DAVIS SOLIDARITÄTSKOMITEE, c/o Sozialistisches Büro, 603 Offenbach 4, Postfach 5 91, Höhe Str. 28, Tel. 0611-83 25 93. Solidaritätspreis DM 0,20

FREIHEIT FÜR ANGELA DAVIS!

ORATOR'S BEMA

Γιάννης Μελανίτης

Βήμα Ρήτορος, καθρέπτης, επιγραφή, 71 x 31 x 11 εκ.,
2009

Φορητό Βήμα Ρήτορος από καθρέπτη, ως αλληγορία της
αντανάκλασης του πολιτικού λόγου.

Yiannis Melanitis

Orator's Bema, mirror, inscription, 71 x 31 x 11 cm.,
2009

Portable Orator's Bema from mirror, as an allegory of
reflection of the political speech.

Η Πνύξ

Είναι απλώς ένα σκάλισμα στο βράχο- το Βήμα Ρήτορος.
Για πολλούς ανθρώπους αποτελεί το σημαντικότερο
σημείο στον κόσμο. Ως ένα απολύτως εννοιολογικό έργο
τέχνης περιλαμβάνει, δυνητικά, κάθε δυνατότητα της
ανθρώπινης σκέψης...

The Pnyx

It is just a carve on a rock – Orators Bema. For many
people, this place stands as the most important place
in the world, an ideally conceptualized work of art, as
it presupposes every human thought to be presented
on it...

ΒΗΜΑ ΡΗΤΟΡΟΣ

Η ΑΜΕΣΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΣΗΜΕΡΙΝΑ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΑ

ΓΙΩΡΓΟΣ Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Δρ Φιλοσοφίας

Από το φθινόπωρο του 2008, η ανθρωπότητα ζει μία από τις μεγαλύτερες κρίσεις στην ιστορία της: την κρίση του διεθνούς χρηματοπιστωτικού-οικονομικού συστήματος μετά από την πανθομολογούμενη αποτυχία της παγκοσμιοποίησης και του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού. Όμως η κρίση αυτή είναι βαθύτερη, είναι κρίση του φιλελεύθερου καπιταλισμού και της ιδεολογίας του, αφού όπως αποδείχθηκε ο νεοφιλελευθερισμός είναι η αναγκαστική επέκταση ή το ανώτατο στάδιο του φιλελευθερισμού. Είναι κυρίως κρίση κοινωνική, κρίση δομών, αξιών και σημασιών. αφορά και το λεγόμενο αντιπροσωπευτικό πολίτευμα, όπως έχει αποκρυσταλλωθεί στη Δύση εδώ και δύο αιώνες. Αυτό διαπιστώνεται εδώ και μερικά χρόνια από πολλές πλευρές, οι διαγνώσεις και οι αιτιολογίες όμως ποικίλλουν αναλόγως της οπτικής του εκάστοτε ερευνητή. Από την άλλη παντού, στον ημερήσιο και περιοδικό τύπο, σε βιβλία και στην τηλεόραση το πολίτευμα αυτό αποκαλείται δημοκρατία, ενίοτε συνοδευόμενη από ένα επίθετο αναλόγως της αρεσκείας εκάστου (αντιπροσωπευτική, έμμεση, αστική, κοινοβουλευτική, σύγχρονη κ.λπ). Μάλιστα ο πολύς Φ. Φουκουγιάμα το 1989, μετά την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων, δήλωνε σε άπαιστο προφητικό στυλ το «τέλος της ιστορίας», γράφοντας χαρακτηριστικά τα εξής: «παρατηρούμε το τελικό σημείο της ιδεολογικής εξέλιξης της ανθρωπότητας και την καθολικοποίηση της δυτικής φιλελεύθερης δημοκρατίας ως τελικής μορφής της ανθρώπινης διακυβερνήσεως». Είναι όμως έτσι; Είναι τα σημερινά πολιτεύματα δημοκρατίες; Αντιπροσωπευτικές, κοινοβουλευτικές ή έμμεσες; Για να απαντηθεί αυτό το ερώτημα θα πρέπει να εξετασθεί πρώτα τι είναι δημοκρατία. Για να διασαφηνισθεί αυτό θα πρέπει να δούμε τι ήταν η δημοκρατία όταν επινοήθηκε και δημιουργήθηκε για πρώτη φορά στις αρχαιοελληνικές πόλεις, κυρίως από τους Αθηναίους και όταν για πρώτη φορά οι άνθρωποι στοχάστηκαν γύρω από τη δημοκρατία. Σημειωτέον ότι η δημοκρατία δεν δημιουργήθηκε ξαφνικά άπαξ δια παντός, αλλά βαθμιαία και σταδιακά και είναι δημιουργία των αγώνων του δήμου, των κατωτέρων στρωμάτων.

Η άμεση δημοκρατία
Η δημοκρατία είναι το αποτέλεσμα της ρητής συλλογικής αυτοθέσμησης και σημαίνει κράτος του δήμου, την πραγματική κυριαρχία των πολιτών και όχι των κομμάτων. Τα χαρακτηριστικά του δημοκρατικού πολιτεύματος, όπως διαμορφώθηκαν στην αρχαία ελληνική δημοκρατία αποκλείουν την μεταβίβαση εξουσιών σε αντιπροσώπους, αφού ο δήμος είναι η κύρια πηγή όλων των εξουσιών και δεν αναγνωρίζει άλλη πηγή και αιτία της θέσμισης και του νόμου παρά μόνο τον εαυτό του (ἔδοξεν τῆ βουλῆ καὶ τῶ δήμῳ). Αυτό σημαίνει πραγματική συμμετοχή σε όλες τις μορφές της εξουσίας, κυβερνητική, δικαστική, νομοθετική, εκτελεστική. Άμεση συμμετοχή όλων στη συζήτηση και τη διαμόρφωση των νόμων, στη λήψη των αποφάσεων. Η συμμετοχή αυτή επιτυγχάνεται με δύο θεσμούς: πρώτον, την εκκλησία του δήμου που επιτρέπει την άμεση παρουσία όλων των πολιτών στη νομοθετική και

κυβερνητική εξουσία. δεύτερον, την κλήρωση, η οποία επιτρέπει τη συμμετοχή στην εκτελεστική και τη δικαστική εξουσία. Η κλήρωση είναι η ειδοποιός διαφορά της δημοκρατίας ενώ οι εκλογές η ειδοποιός διαφορά της ολιγαρχίας, όπως αναγνωρίζει και ο Αριστοτέλης. Με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζεται η ουσιαστική ανεξαρτησία των τεσσάρων εξουσιών (κυβερνητικής, εκτελεστικής, δικαστικής, νομοθετικής) από τη στιγμή που ασκούνται από όλους τους πολίτες. Όπως επισημαίνει ο Κ. Καστοριάδης, στη δημοκρατία υπάρχει μια θεωρία, όχι του διαχωρισμού, αλλά της διασύνδεσης των εξουσιών, και σε μια μορφή που αποφεύγει τη σύγχρονη πολιτική φενάκη που γνωρίζουμε από τον 18ο αιώνα, με τον Λοκ και τον Μοντεσκιέ. Το σημαντικό και νευραλγικό όργανο της (άμεσης) δημοκρατίας είναι η απόδοση της δικαιοσύνης από όλους τους πολίτες και προς όλους τους πολίτες. Ουδείς εξαιρείται ούτε είναι υπεράνω υποψίας, υπεράνω του νόμου. Απαραίτητο προς τούτο στοιχείο είναι η ανεξαρτησία και η πραγματική αμεροληψία της δικαστικής εξουσίας, ο αποκλεισμός της δυνατότητας διαφθοράς ή εξαγοράς των δικαστών. Για να εξασφαλισθεί αυτή η απαίτηση δεν υπάρχει άλλος τρόπος από τη συλλογική συμμετοχή όλων των πολιτών στην απονομή της, είτε μέσω της εκκλησίας του δήμου είτε μέσω της κληρωτής βουλής των Πεντακοσίων είτε μέσω κληρώσεως στα πολυμελή τμήματα της Ηλιαίας. Αυτή η αρχή εισάγεται για πρώτη φορά από τον Σόλωνα και παρέμεινε έκτοτε η σίγουρη και αδιαφιλονίκητη βάση της δημοκρατίας. Ακόμη και ο Αριστοτέλης, που επικρίνει τη δημοκρατία σε άλλα ζητήματα, αναγνωρίζει ότι η άσκηση της δικαστικής εξουσίας είναι απαραίτητο στοιχείο του πολίτη (ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ). Βασική αρχή της δημοκρατίας είναι η ελευθερία, που σημαίνει την άμεση εναλλαγή στην εξουσία όλων των πολιτών, και όχι των κομμάτων: «χαρακτηριστικό της ελευθερίας είναι το να ἄρχουν ὅλοι δι' εναλλαγῆς». Η ούτως εννοημένη και πραγματοποιημένη ελευθερία συνιστά και εξασφαλίζει την ισότητα των πολιτών. Η πολιτική ισότητα είναι απόλυτη για όλους τους πολίτες και δεν έρχεται σε αντίφαση με την ελευθερία, όπως υποστηρίζει η ιδεολογία του φιλελευθερισμού. Επίσης οι ἄρχοντες για τους οποίους απαιτούνται ειδικές γνώσεις, πείρα και ικανότητες (στρατηγοί, ταμίας κ.λπ) εκλέγονται δια χειροτονίας στην εκκλησία του δήμου. Όλοι ανεξαιρέτως οι ἄρχοντες, αιρετοί και κληρωτοί, υφίστανται διαρκή έλεγχο (δοκιμασία, εύθυνα), δίνουν λόγο και λογαριασμό για τις πράξεις τους (λόγον διδόναι) και είναι ανά πάσα στιγμή ανακλητοί, η δε θητεία τους είναι ετήσια. Δηλαδή ο έλεγχος των αρχών είναι διαρκής και ουσιαστικός, πολιτικός και ποινικός. Οι αρχαίοι ήξεραν πολύ καλά αυτό που διατύπωσε τον 19ο αιώνα ο λόρδος Άκτον: «Η εξουσία διαφθείρει, η απόλυτη εξουσία διαφθείρει απόλυτα». Η κοινωνική ζωή ρυθμίζεται από κανόνες γενικής ισχύος, οι οποίοι συζητούνται και νομοθετούνται άμεσα από την κοινότητα, υφίσταται δηλαδή η κυριαρχία του γραπτού νόμου και όχι των ατόμων. Δεν υπάρχουν ιεραρχίες ούτε κράτος με την σημερινή έννοια, δηλαδή ένας μηχανισμός εξουσίας χωριστός από το σώμα της

κοινωνίας και εφαρμοζόμενος επί της κοινωνίας. Δεν υπάρχουν οι «ειδικοί» της πολιτικής, οι επιστήμονες του Πλάτωνα, δεν υπάρχει επιστήμη της πολιτικής αλλά διαμάχη των δοξών. Όλες οι γνώμες μετρούν εξ ίσου και η πολιτική είναι υπόθεση όλων. Υπάρχει ένας ανοικτός δημόσιος χώρος που είναι πραγματικός δημόσιος, δεν είναι δηλαδή ιδιοκτησία κανενός, εντός του κυκλοφορούν και συζητούνται όλες οι σημαντικές πληροφορίες και λαμβάνονται άμεσα όλες οι κύριες αποφάσεις από τον δήμο. Η παρρησία και η ισηγορία επιτρέπεται και επιβάλλεται την ουσιαστική πολιτική διαμάχη – και όχι την διαστρεβλωμένη υπό τύπον θεάματος κομματική αντιδικία. Το μεγάλο πολιτικό μάθημα που μας προσφέρει η άμεση δημοκρατία είναι ότι η εξουσία δεν είναι ιδιοκτησία ουδενός προσώπου και κόμματος, δεν ανήκει σε κανέναν, αλλά ασκείται και πρέπει να ασκείται από όλους τους πολίτες. Η δημοκρατία δεν είναι μόνο ένα πολίτευμα, θεσμοί και διακυβέρνηση, αλλά και τρόπος του βίου. προϋποθέτει και συνεπάγεται μια ελεύθερη αντίληψη για τον πολίτη και τις σχέσεις του, για την κοινωνία γενικότερα. Δημιουργεί άλλες καινούργιες αξίες, σημασίες που για πρώτη φορά στην ιστορία αναφέρονται στη συνεργασία, στην αλληλεγγύη, στη φιλία με την ουσιαστική έννοια της λέξεως (έρως), και τη δημιουργία σε όλους τους τομείς, που έχουν ως αποτέλεσμα την ανάδυση ενός εκπληκτικού πολιτισμού που είναι διαρκής παρακαταθήκη για την ανθρωπότητα (γλυπτική, αρχιτεκτονική, αγγειογραφία, ιστοριογραφία, ρητορική, τραγωδία, κωμωδία, φιλοσοφία, δίκαιο, επιστήμη, ιατρική). Ο πολιτισμός αυτός είναι πολιτικός πολιτισμός, είναι δημιουργία της πόλεως και της δημοκρατίας. Για πρώτη φορά εμφανίζεται στην ανθρώπινη ιστορία ο ανθρωπολογικός τύπος του πολιτικού ανθρώπου, του ανθρώπου που ασχολείται με πάθος με τα κοινά, την πολιτική και την εξουσία, αυτοπροσώπως, που αναδεικνύει το ζήτημα της πολιτικής ελευθερίας ως το σημαντικότερο της ανθρωπίνης υπάρξεως. Τη μέριμνα αυτή για το δημόσιο και κοινό συμφέρον τονίζουν και εξιμούν ο Σόλων, ο Περικλής, ο Πρωταγόρας, ο Δημόκριτος, ο Σοφοκλής – είναι η κοινοφιλής διάνοια του Αισχύλου. Είναι εμφανές ότι κανένα από αυτά τα χαρακτηριστικά δεν συναντάται στα σημερινά πολιτεύματα, πράγμα που σημαίνει ότι η (άμεση) δημοκρατία δεν έχει σχέση με τα κοινοβουλευτικά πολιτεύματα. Αρκεί μόνο να τονισθεί ότι τα αντιπροσωπευτικά πολιτεύματα έχουν υποκαταστήσει την πολιτική έννοια της ελευθερίας – που, όπως είδαμε, στην άμεση δημοκρατία σημαίνει ισότιμη πραγματική συμμετοχή όλων των πολιτών στην εξουσία - με τις ατομικές ελευθερίες των δικαιωμάτων: ελευθερία της έκφρασης, ελευθερία του λόγου, του συνέρχεσθαι, του συνεταιρίζεσθαι, της πρόσβασης σε βασικά κοινωνικά αγαθά όπως η πληροφόρηση και η εκπαίδευση. Όμως και αυτά είναι δικαιώματα ευκαιριών και όχι αποτελεσμάτων, δηλαδή είναι θεωρητικές διακηρύξεις, μερικές και φαλκιδευμένες. Συνεπώς τα κοινοβουλευτικά πολιτεύματα είναι καθαρές ολιγαρχίες - φιλελεύθερες ολιγαρχίες τα αποκάλεσε ο Κ. Καστοριάδης. Τελευταίως παράγεται ένας ακόμη πληθωρισμός του όρου δημοκρατία - με την προσθήκη επιθέτων όπως συμμετοχική, ισχυρή, διαβουλευτική,

ηλεκτρονική κ.ά. Όλα αυτά τα επίθετα προσφέρονται από τους χρήστες τους ως βελτίωση του υπάρχοντος κοινοβουλευτισμού. Όμως ο «γεωμετρικός τόπος» όλων αυτών των «δημοκρατιών» δεν είναι τίποτε άλλο παρά η ανυπαρξία και η συγκάλυψη της αληθούς δημοκρατίας. Με τον τρόπο αυτό προσπαθούν οι πολιτικοί και οι θεωρητικοί να αποκρύψουν τον ολιγαρχικό χαρακτήρα των σημερινών πολιτευμάτων και το γεγονός ότι η δημοκρατία δεν υπάρχει πουθενά στον σημερινό κόσμο. Έτσι συγκροτούν τον ισχυρό πυρήνα της κυρίαρχης ιδεολογίας – η ιδεολογία εννοείται εδώ με την έννοια της ψευδούς συνείδησης που ανέλυσε ο Μαρξ, ως ένα σύνολο ιδεών που προσφέρεται όχι για την κατανόηση αλλά για τη συγκάλυψη της πραγματικότητας, δηλαδή ένα σύστημα εννοιών με ακατοίκητες λέξεις, χωρίς αντίκρουσμα, χωρίς γείωση στην πραγματικότητα. Ένα σύνολο ιδεών που χαρακτηρίζεται από τον δικασμό και την ασυμφωνία ανάμεσα στη θεωρία και την πράξη, ανάμεσα στο λέγειν και το πράττειν. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται η συγκάλυψη της ικανότητας των ανθρώπων να αυτοκυβερνηθούν. Ταυτοχρόνως όμως πρόκειται τόσο για υποτίμηση των αθηναίων δημοκρατών όσο και για άγνοια της θεωρίας των αρχαίων φιλοσόφων, οι οποίοι χρησιμοποιούσαν τον όρο δημοκρατία αποκλειστικώς για την άμεση αθηναϊκή. Παράδειγμα οι επικριτές της, όπως ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης, που τής άσκησαν οξεία πολεμική και αντιπρότειναν ως εναλλακτική λύση πολιτεύματα, που είχαν, αντιστοίχως μοναρχικά ή ολιγαρχικά χαρακτηριστικά, και οι ίδιοι δεν τα ονόμαζαν δημοκρατίες. Η χρήση του όρου δημοκρατία, έστω και με την προσθήκη διαφόρων επιθέτων για τον προσδιορισμό των σημερινών κοινοβουλευτικών συστημάτων, από πολιτικούς, κόμματα και δημοσιογράφους αλλά και από πολιτειολόγους και θεωρητικούς, είναι εσφαλμένη και παραπλανητική. Όποιος συνεπώς θεωρεί και αποκαλεί τα σημερινά πολιτεύματα δημοκρατίες, συνοδευόμενες έστω με ένα επίθετο της αρεσκείας του, απατά ή απατάται, άλλη εκδοχή δεν υπάρχει.

Αντιπροσώπηση και ολιγαρχία

Η ολιγαρχική δομή των σημερινών πολιτευμάτων στηρίζεται στην αντιπροσώπηση και στα κόμματα. Η «αντιπροσώπηση» δημιουργεί μία «διαίρεση της πολιτικής εργασίας», διαίρεση σε κυριάρχους και κυριαρχουμένους, σε εξουσιάζοντες και εκτελεστές, σε αυτούς που αποφασίζουν και σε αυτούς που εκτελούν. Ο καταμερισμός αυτός επιτυγχάνεται με τις εκλογές. Ο Rousseau είναι από τους πρώτους μοντέρνους στοχαστές που το διαπίστωσε: «Υποστηρίζω ότι η κυριαρχία είναι η άσκηση της γενικής βούλησης, δεν μπορεί ποτέ να απαλλοτριωθεί, και ότι ο κυριάρχος, ως συλλογική οντότητα, δεν είναι δυνατόν να αντιπροσωπευθεί παρά μονάχα από τον εαυτό του». «Η γενική βούληση δεν αντιπροσωπεύεται με κανένα τρόπο: υπάρχει είτε αυτή η ίδια ή κάτι άλλο. δεν υπάρχει μέσος όρος». Επίσης: «Επειδή ο νόμος είναι η διακήρυξη της γενικής βούλησης είναι σαφές ότι στην άσκηση της νομοθετικής εξουσίας ο λαός δεν μπορεί

να αντιπροσωπεύεται».

Ο Ρουσσώ έγραφε επίσης για τον λαό της Αγγλίας (διότι εκεί μόνο υπήρχε κοινοβούλιο και εκλογές στην εποχή του Ρουσσώ) ότι αυτός πιστεύει ότι είναι ελεύθερος αλλά απατάται οικτρώς διότι στην πραγματικότητα είναι ελεύθερος μόνο κατά την στιγμή που γίνονται οι εκλογές για την ανάδειξη του κοινοβουλίου. Μετά ο λαός χάνει την ελευθερία του, είναι δούλος, δεν είναι τίποτα. Ο Κ. Καστοριάδης συμπληρώνει ότι ούτε καν τη στιγμή των εκλογών είναι ελεύθερος, διότι η «εκλογή» του έχει δρομολογηθεί και σηματοδοτηθεί καθ' όλο το διάστημα πριν από τις εκλογές, από την ιδεολογική κυριαρχία των κομμάτων και των αντιπροσώπων. Με άλλα λόγια, από τη στιγμή που ο λαός αναθέτει την εξουσία στους αντιπροσώπους, την χάνει. «Από τη στιγμή που κάποιος λαός αποκτήσει αντιπροσώπους δεν είναι πλέον ελεύθερος, ούτε υπάρχει». Πράγμα το οποίο ήξεραν πολύ καλά οι αρχαίοι Αθηναίοι, γι' αυτό δεν είχαν αντιπροσώπους και θεωρούσαν τις εκλογές χαρακτηριστικό της αριστοκρατίας και της ολιγαρχίας ενώ την κλήρωσιν χαρακτηριστικό της δημοκρατίας. Αυτή την ειδοποιό διαφορά της δημοκρατίας δέχεται επίσης ο Montesquieu και ο Rousseau. Οι εκλογές άλλωστε στην Αρχαία Ελλάδα δεν είχαν σχέση με την αντιπροσώπηση, αλλά με την εκλογή των καλύτερων, των αρίστων, στα αξιώματα στα οποία απαιτούνταν ειδικές γνώσεις, ικανότητες και πείρα. Η κριτική του Rousseau, συνεχίζεται από τον Καστοριάδη, ο οποίος σημειώνει χαρακτηριστικά: «Από την στιγμή κατά την οποία αμετάκλητα και για ορισμένο χρονικό διάστημα (π.χ. πέντε χρόνια), αναθέτει κανείς την εξουσία σε ορισμένους ανθρώπους, έχει μόνος του αλλοτριωθεί πολιτικά». Κριτική στην αντιπροσώπηση έχουν ασκήσει και άλλοι σύγχρονοι συγγραφείς όπως λ.χ. ο B. Barber που υποστηρίζει ότι πρέπει να συμμετέχουν όσον το δυνατόν περισσότεροι στις αποφάσεις. Κατά συνέπεια, η «αντιπροσώπηση» είναι και στη θεωρία και στην πράξη, αλλοτρίωση της κυριαρχίας των ανθρώπων. Η αλλοτρίωση εννοείται υπό τη νομική έννοια του όρου απαλλοτρίωση: μεταβίβαση ιδιοκτησίας, μεταβίβαση δηλαδή κυριαρχίας από τους ψηφοφόρους προς τα κόμματα. Συνεπώς στα σύγχρονα πολιτεύματα, τα κόμματα και η αντιπροσώπηση αποτελούν χαρακτηριστικά της ολιγαρχίας και όχι της δημοκρατίας. Την κατάσταση αυτή είχαν διαγνώσει από τις αρχές του 20ου αιώνα ο R. Michels και ο M. Ostrogorski, οι οποίοι υπογράμμισαν την ολιγαρχική τάση των κοινοβουλευτικών πολιτευμάτων που εκδηλώνεται μέσω των κομμάτων και της αντιπροσώπησης. Ο δεύτερος, αναλύοντας τη λειτουργία των κομμάτων στη Βρετανία και στις ΗΠΑ, διαπιστώνει την χειραγώγηση που αυτά ασκούν στους ανθρώπους, την προσφυγή τους στη διαφθορά, τη διαρκή επέκταση της επιρροής

και της δύναμής τους, τον συνακόλουθο σφετερισμό της εξουσίας, τη συρρίκνωση των πρωτοβουλιών και των εξουσιών των ανθρώπων, την απίσχναση του πολιτικού διαλόγου και του επιχειρήματος. Εν ολίγοις, ο Ostrogorski, αναδεικνύει τη βασική αλήθεια ότι τα κόμματα αποβλέπουν στην ολιγαρχική οργάνωση της κοινωνίας, ότι είναι ξένα προς το δημοκρατικό πολίτευμα και εχθρικά προς την πολιτική συμμετοχή και την ισότητα. Η αντιπροσώπηση οδηγεί έτσι στην αδράνεια και απομάκρυνση των ανθρώπων από τα πολιτικά πράγματα, με συνέπεια να μην υπάρχει έλεγχος της εξουσίας και αντίσταση στις «ολοκληρωτικές» τάσεις της ολιγαρχικής και αυταρχικής διακυβερνήσεως. Αυτό συμβαίνει επειδή βασικός αντικειμενικός σκοπός των κομμάτων είναι να εμποδίσουν τους ανθρώπους να ασχολούνται και να αποφασίζουν για τα προβλήματά τους και τα προβλήματα της κοινωνίας. Η γραφειοκρατικοποίηση και η κομματοκρατία επιφέρουν την παθητικοποίηση και τη δυσκολία επικοινωνίας των ανθρώπων, που με τη σειρά τους οδηγούν στην ιδιότευση. Η πίστη στα κόμματα και η εξάρτηση από τους «αντιπροσώπους» υπονομεύει και ακυρώνει την ικανότητα των ανθρώπων να βοηθήσουν τον εαυτό τους, να λύσουν τα προβλήματά τους. Δημιουργείται λοιπόν μία ετερόνομη κατάσταση, που δεν επιτρέπει τη συμμετοχή στη θέσπιση των νόμων και στη λήψη των αποφάσεων από την ίδια την κοινότητα, από τους ίδιους τους ανθρώπους, κατάσταση αντίθετη προς την αυτονομία και την αυτοκυβέρνηση. Αυτή η θεσμισμένη και εσωτερικευμένη ετερονομία διαπιστώνεται και στα πανεπιστημιακά συγγράμματα: «Η ρύθμιση που περιέχουν οι κανόνες δικαίου, είναι ετερόνομη. Δηλαδή η συμπεριφορά του ανθρώπου δεν προσδιορίζεται και δεν υπαγορεύεται από τους ίδιους αλλά επιβάλλεται από άλλη βούληση, δηλαδή από το δίκαιο το οποίο τίθεται από την κρατική εξουσία». Εκφράζεται δε με πλήρη σαφήνεια στον καταστατικό χάρτη του πολιτεύματος, στο Σύνταγμα, το οποίο «αποτελεί τη συμπυκνωμένη νομική έκφραση και αποτύπωση ενός συγκεκριμένου συσχετισμού κοινωνικοπολιτικών δυνάμεων». Ο σημερινός συσχετισμός δυνάμεων ευνοεί τα κόμματα, τους ισχυρούς και τους πλούσιους, δηλαδή τους ολίγους και όχι τους πολλούς. Την αλήθεια αυτή είχαν διατυπώσει οι Σοφιστές στην κλασική Αθήνα του 5ου π.Χ. αιώνα: «το ισχύον δίκαιο σε μια κοινωνία εκφράζει το δίκαιο του ισχυροτέρου». Αλήθεια που έκτοτε συγκαλύφθηκε με διάφορους τρόπους από τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη μέχρι τους μοντέρνους θεωρητικούς του «κοινωνικού συμβολαίου». Ο D. Hume (1711-1776) άσκησε κριτική στις θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου, και γράφει χαρακτηριστικά: «σχεδόν όλα τα πολιτεύματα που υπάρχουν σήμερα ή που μαρτυρούνται από κάποιο ιστορικό κείμενο, έχουν

εξαρχής θεμελιωθεί είτε σε σφετερισμό [της εξουσίας] ή κατάκτηση, είτε και στα δύο, χωρίς κάποια πρόφαση μιας πρόθυμης συναίνεσης ή θεληματικής υποταγής του λαού». Αυτό συνεπώς που προέχει είναι η χειραφέτηση από την ολιγαρχική ιδεολογία, την αποδέσμευση από τη λογική των κομμάτων και των «αντιπροσώπων» και η συνακόλουθη προώθηση της συμμετοχής των ανθρώπων στις αποφάσεις και στη θέσπιση των νόμων, ο ουσιαστικός διαχωρισμός των εξουσιών και ο ενδελεχής έλεγχός τους. Επιβάλλεται κυρίως η ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας με στελέχωσή της από τμήματα πολιτών. Με άλλα λόγια αυτό που πρέπει να τεθεί ως κύριο αίτημα είναι η συμμετοχή όλων στην εξουσία, υπό όλες τις μορφές της.

Εκτός της H. Arendt και του K. Καστοριάδη υπάρχουν και άλλοι μελετητές που πραγματεύονται την κρίση του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος, όπως ο Lasch, Η κουλτούρα του ναρκισσισμού, μτφ. Β. Τομανάς, Θεσσαλονίκη, 1999. Του ιδίου, Η εξέγερση των ελίτ και η προδοσία της δημοκρατίας, μτφ. Β. Τομανάς, Νησίδες, Θεσσαλονίκη, 2004. Rancière, La haine de la démocratie, La Fabrique, Paris, 2005. Κ. Κράουτς, Μεταδημοκρατία, μτφ. Α. Κιουπκιολής, Εκκρεμές, Αθήνα, 2006. Κυρ. Σιμόπουλος, Η διαφθορά της εξουσίας, Αθήνα 1992. Πολιτικά, 4, 1294β9-11): δημοκρατικὸν μὲν εἶναι τὸ κληρωτὰς εἶναι τὰς ἀρχὰς τὸ δ' αἰρετὰς ὀλιγαρχικόν. Αριστοτέλης Πολιτικά, 3, 1275a25 : «Ο πολίτης δεν ορίζεται με καλύτερο τρόπο παρά με τη συμμετοχή του στη δικαστική εξουσία και στις αρχές». Ἐλευθερίας ἔν μὲν τὸ ἔν μέρει ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν (Αριστοτέλης Πολιτικά 6, 1317b2-3). Βλ. Οικονόμου Η άμεση δημοκρατία και η κριτική του Αριστοτέλη, Αθήνα, 2007, κεφ. «Η ελευθερία». Ostrogorski, La démocratie et les parties politiques (1903), Fayard, Paris, 1993. Δ. Χριστοφιλοπούλου, Εισαγωγή στο δίκαιο, Αθήνα 1998, σ. 13. Α. Μάνεσης, «Πολιτική κρίση και κρίση της πολιτικής», Το Βήμα, 29 Ιανουαρίου 1995, σ. 11. Η φράση είναι του Θρασυμάχου, όπως αναφέρεται στην πλατωνική Πολιτεία (I, 338γ): φημί γάρ ἐγώ εἶναι τὸ δίκαιον οὐκ ἄλλο τί ἢ τὸ τοῦ κρείττονος συμφέρον. Βλ. και Spinoza, Πολιτική πραγματεία, κεφ. 2, 4. «Το πρωταρχικό συμβόλαιο», στο Δοκίμια, οικονομικά-ιστορικά-πολιτικοκοινωνικά, πρόλ.-μτφ.-σχόλ. Ε. Παπανούτσος, Παπαζήσης, Αθήνα, 1979, σ. 77. Επίσης σ. 79-80. Επίσης ο Spinoza ήταν κατά του κοινωνικού συμβολαίου.

Δημοκρατία: Όνειρο ή Τέχνη; Απαρχές και προοπτικές μιας ατέρμονης περφόρμανς

Ρέα Thönges-Στριγγάρη

Αν συχνά μας φαίνονται κάπως μονότονα όσα διαβάζουμε σε λεξικά ή σε θεωρητικά κείμενα για τις πρωταρχές αυτού του κοσμοϊστορικού σχήματος που, με τον πολύ γενικό όρο έχουμε συνηθίσει να ονομάζουμε δημοκρατία, αυτό μάλλον οφείλεται στο ότι το αντιμετωπίζουμε ως μεμονωμένο, αυτονόητο και αυθυπόστατο φαινόμενο που εξελίχτηκε σταδιακά μέσα από κοινωνικές εντάσεις, ξεπερνώντας ολιγαρχικά και τυραννικά πολιτεύματα.

Τοποθετημένο εντούτοις σε ευρύτερο πλαίσιο, το ίδιο θέμα, η δημοκρατία εν γενέσει, ίσως κερδίζει νέες πτυχές.

Για τον γερμανό ιστορικό Christian Meier*, το γεγονός και μόνο ότι η δημοκρατία πρωτοεμφανίζεται στον 6ο προχριστιανικό αιώνα στην Αθήνα, προσφέροντας σταδιακά και στα κατώτερα λαϊκά στρώματα το δικαίωμα σύμπραξης στα κοινά της πολιτείας, όχι μόνο δεν μπορεί να θεωρηθεί ως αυτονόητη υπόθεση, αλλά εξακολουθεί να αποτελεί ως στις μέρες μας ένα τεράστιο ανοικτό ερωτηματικό.

Κατά τον Meier, η γένεση της δημοκρατικής αυτοδιάθεσης έχει ουσιαστικά μείνει χωρίς ικανοποιητική εξήγηση, κυρίως επειδή μάταια αναζητά κανείς στους προγενέστερους πολιτισμούς ουσιαστικά προπλάσματα ή πρότυπα.

Το ξεκίνημα της δημοκρατίας στην Αθήνα της αρχαιότητας μοιάζει ανιγματούδης ανάδυση από το πουθενά - ενώ στο ευρύτερο περιβάλλον της οι εξελιγμένοι πολιτισμοί του τότε γνωστού κόσμου, όπως της Μεσοποταμίας και της Αιγύπτου, δεν γνώριζαν παρά συγκεντρωτικά, απολυταρχικά και μοναρχικά καθεστώτα. Βέβαια, στην πρακτική της εφαρμογή, η δημοκρατία στην αρχαία Ελλάδα όχι μόνο εξαιρετικά βραχύβια υπήρξε, αλλά, με την σημερινή αξιολόγηση, όλως ατελής - για να μην ξεχνάμε ότι ούτε οι γυναίκες ούτε οι σκλάβοι, ούτε οι περίοικοι είχαν το δικαίωμα του πολίτη. Δεν είναι όμως αυτό που κυρίως προέχει. Σημασία έχει ότι από την εμφάνισή της και ύστερα, η ιδέα της δημοκρατίας - συνυφασμένη με την έννοια του δικαίου, τα πρώτα ίχνη του οποίου βρίσκουμε στον Ησίοδο - δεν έπαψε να απασχολεί την ανθρωπότητα. Αν δεν είχαμε συνηθίσει να την θεωρούμε αυτονόητη, ίσως ανακαλύπταμε ως πρώτη ύλη της μια φευγαλέα ονειρική σύλληψη των προγόνων μας. Ένα όνειρο που έγινε ιδανικό και εξακολουθεί να μας χτυπάει την πόρτα. Πόσο μάλλον σε καιρούς κρίσης όπως στους παρόντες, όπου η κομματική μιζέρια καθιστά οδυνηρά αισθητή την φριχτή αλλοίωση της δημοκρατίας ως οντότητα.

Πού όμως μπορούν να αναζητηθούν οι βαθύτερες ρίζες και οι παράγοντες, αυτοί που ίσως κατ'ανάγκη, οδήγησαν για πρώτη φορά στην ανθρώπινη ιστορία έναν μικρό λαό σ' ένα πολίτευμα το οποίο εξακολουθεί να θεωρείται παγκοσμίως αξεπέραστο; Η αναφορά αποκλειστικά σε εξωτερικούς παράγοντες, όπως οι κοινωνικοί αγώνες, δεν ικανοποιεί επαρκώς. (Κοινωνικοί αναβρασμοί και ανισότητες δεν είναι φαινόμενο που περιορίζεται στον ελλαδικό χώρο.)

Ο Κρίστιαν Μάγερ υποψιάζεται τον πυρήνα του φαινομένου στην μοναδική και όλως αξιοπερίεργη ιδιοσυγκρασία του Έλληνα, με αποφασιστικό στοιχείο την ακατάβλητη και παθιασμένη εμμονή του για ελευθερία και αυτοδιάθεση- στην γενική του αδυναμία να ενταχθεί κάτω από οποιονδήποτε ζυγό ή να οργανωθεί κάτω από μια κεντρική δύναμη. Ο Μάγερ θεωρεί ως δεδομένη μια έμφυτη αρχέγονη ορμή, με πρώτες ενδείξεις ήδη στον 8ο προχριστιανικό αιώνα, αρχικά στους μικρούς γαιοκτήμονες της Αττικής: «Ελευθερία» λέει, «όχι σαν δικαίωμα απέναντι σ' έναν δυνάστη ή σ' ένα κράτος, ούτε σαν ιδιωτικό προνόμιο, αλλά πρώτα σαν κοινή ιδιότητα των γαιοκτημόνων σε πολλές μικρές κοινότητες, και έπειτα σαν το κοινό τους καθήκον.» Εξέλιξη, η οποία φαίνεται να επηρεάστηκε ευνοϊκά και από την μικρότητα των αστικών οικισμών της Αττικής - κυρίως από το ενορατικό εκείνο μόρφωμα της πόλης, την οποία και υπερβαίνει.**

Είναι αναμενόμενο ότι στην φυσική της εξέλιξη η τάση για ανεξαρτησία συχνά οδηγεί σε άκραιο ατομικισμό,. Κάθε αυθαιρεσία όμως, βρίσκεται αντιμέτωπη με την ανάγκη του συνόλου για σύμπραξη και συνεργία σε δημιουργικές λύσεις• γιατί τα προβλήματα δεν ρυθμίζονται πλέον άνωθεν - από τον Φαραώ, τον ιερέα ή τον βασιλέα. Πρέπει οι αντιμαχόμενες μερίδες να συνενυφθούν, να συνεδριάσουν και να αποφασίσουν συλλογικά, είτε με ομοφωνία είτε με πλειοψηφία. Η νόηση, το «νοεΐν», θα πρέπει να βρίσκεται σε διαρκή φροντίδα και ετοιμότητα. Συζήτηση, επικοινωνία, συμμετοχή καθίστανται πλέον απαραίτητες κεντρικές αξίες. Στην δημοκρατία έτσι θα αναζητηθεί και η απαρχή της πολιτικής σκέψης: το «πολιτικός σκέπτεσθαι» δεν νοείται χωρίς την εφεύρεσή της.

Από αυτήν την άποψη όμως, η ελευθερία δεν εκλαμβάνεται απλώς ως ιδιότητα, παράγωγο ή χαρακτηριστικό της δημοκρατίας (η οποία άλλωστε έχει και το καθήκον να την εγγυάται) αλλά αναφέρεται ως η ίδια της η γενεσιουργός δύναμη:

...και του ενθύμησε τους Έλληνας τους
ελευθεριωτάτους, αναφέρεται στο χωρίο του Αριανού
«Αλεξάνδρου Ανάβασις» (Δ11/8)

Τι ακριβώς όμως σημαίνει, ή μάλλον πώς θα μπορούσε κανείς να περιγράψει αυτή την διακαή ανάγκη για ανεξαρτησία και διαφορετικότητα; Το πιο πιθανό που μπορούμε να φανταστούμε είναι ένα ιδιαίτερα πλαστικό-κινητικό στοιχείο, μια ανησυχία στον μυχό της ψυχής και του μυαλού των τότε Ελλήνων, που δεν ικανοποιούσε η εκάστοτε, μια-για-πάντα δεδομένη κατάσταση.

Ίσως σ' αυτήν ακριβώς την αέναη εσωτερική κινητικότητα και συνεχή δεκτικότητα για αλλαγή και υπεροχή θα πρέπει να αναζητηθεί η απάντηση στην αρχική μου απορία: κατά πόσο δηλαδή είναι ακριβές να εκλαμβάνεται η εμφάνιση της δημοκρατίας ως σχετικά μεμονωμένο και αυθυπόστατο κοινωνικό φαινόμενο. Ως υπόθεση δηλαδή που αφορά στην πολιτική και μόνο.

Πυρήνας και προδιάθεση γενικά της ανθρώπινης υπόστασης, ο παλμός της πλαστικής δημιουργικότητας, βρισκόταν προφανώς σε ιδιαίτερα ισχυρή όξυνση κατά την περίοδο της ελληνικής αρχαιότητας. Εξηγείται εδώ η πρωτόγνωρη ταχύτητα και ο πυρετός με τον οποίο οι Έλληνες μετασημάτισαν τα ανατολικά, αιγυπτιακά και φοινικικά πρότυπα φέρνοντας στον κόσμο νεωτερισμούς, και δη σε βαθμό τελειότητας, όπως την φιλοσοφική / επιστημονική σκέψη, την δημοκρατική διαδικασία, το Δράμα, την λυρική ποίηση, την ιστοριογραφία, τον οργανωμένο αθλητισμό αλλά και έναν ολότελα νέο τύπο γλυπτικής τέχνης;

Συνήθως αντιμετωπίζουμε τα τεράστια αυτά πολιτιστικά επιτεύγματα ως ξεχωριστούς και παράλληλους τομείς δημιουργίας. Όμως η συγχρονία, η σχεδόν ταυτόχρονη εμφάνισή τους, προβληματίζει: Κάπου πρέπει να υπάρχει κοινό σημείο αναγωγής όλων αυτών των μορφών που, από άλλη οπτική γωνία, ίσως το ανακαλύψουμε στο βαθύ πηγάδι της τέχνης, στην πλαστική ικανότητα του νου.

Δεν αποτελεί άλλωστε μυστικό, ότι η σχεδόν φανατική ανάγκη να βιωθεί ο κόσμος αισθητικά, η ροπή προς την τέχνη και το κάλος, συνιστά και το εγγενές και καθοριστικό συστατικό στοιχείο του αρχαιοελληνικού πολιτισμού, την κινητήρια δύναμή του. Όλοι τους παιδιά της Τέχνης! Ακόμη και οι πρωταρχές της ορθολογιστικής σκέψης μοιάζουν να βρίσκονται πολύ πιο κοντά στην ζωντανή της νουή απ' ό,τι στον χώρο των αφηρημένων εννοιών. Δεν έχουμε παρά να διαβάσουμε τους προσωκρατικούς φιλόσοφους ή το πλατωνικό «Συμπόσιο» για να πειστούμε: δεν πρόκειται μόνο για διανοητικά, είναι και καλλιτεχνικά δημιουργήματα. Αυτούς που κυρίως είχαν σε μεγάλη υπόληψη οι Έλληνες, λέει ο Μάγιερ, εκείνοι που είχαν την μεγαλύτερη επιρροή, δεν ήταν ούτε οι ιερείς, ούτε οι προφήτες, ούτε δόγματα ή βίβλοι, αλλά οι ραψωδοί, οι τραγουδιστές, οι ελεύθεροι αφηγητές της ζωής και των μύθων. Και πόσο μπορεί να είναι τυχαίο, τα πρώτα υβριδικά ξεπετάγματα από τον μύθο στο λόγο, (που σημαίνουν ανομολόγητη βέβαια, αρχή ανεξάρτησης από τους θεούς), να συμβαίνουν σχεδόν ταυτόχρονα με το ανάλαφρο ξαφνικό σκίρτημα που παρατηρούμε στα γλυπτά γυμνά ανδρικά σώματα; (θυμίζουμε : από το αρχαϊκό «τέντωμα» μπροστά στην θεότητα, μ' ένα απλό λύγισμα του ενός ποδιού, το πέρασμα στην κλασική άνεση). Δεν είναι κάτι που μόνο εσωτερική ισορροπία και αυτοσυνείδηση μπορεί να προδίδει;

Πρόκειται ξανά για την ίδια εσωτερική / εξωτερική ευκίνησία που κι εδώ δίνει θριαμβευτικό παρόν. Το ίδιο θα μπορούσαμε να πούμε για το πέρασμα από το αρχαϊκό χαμόγελο στην αβίαστη φυσικότητα των κλασικών μορφών. Όλα μοιάζουν να προέρχονται από έντονη αίσθηση παλμού, ρυθμού και πλαστικότητας. Μια απλή αντιπαραβολή με το στατικό στοιχείο των μοναρχικών / θεοκρατικών πολιτευμάτων στους παλαιότερους μεγάλους πολιτισμούς: σε σύγκριση π.χ. με την αιγυπτιακή γλυπτική, τη γλυπτική της Μεσοποταμίας αλλά και τη βυζαντινή τέχνη, με την μεγαλειώδη μνημειακή τους ακινησία και την εντυπωσιακή τους εξελικτική βραδύτητα, μιλάει ξεκάθαρη γλώσσα.

Αυτά, μεταξύ άλλων, συμβαίνουν στον αρχαιοελληνικό χώρο με το ξύπνημα της δημοκρατικής διαδικασίας. Πώς λοιπόν μπορούμε να την εξαιρέσουμε κλείνοντάς την στα στενά όρια της πολιτικής; Επιπλέον, το ερώτημα: γιατί πρωτίστως και κυρίως στην Αθήνα; Πιθανό, ότι σ' αυτό να συντέλεσε το φυσικό αττικό περιβάλλον, οι μοναδικά αρμονικές αναλογίες στο λεκανοπέδιο. Πώς να μην είχε επηρεάσει τις συνελεύσεις στην Πνύκα η θέα του Παρθενώνα και της θεάς, η σχέση των όγκων μεταξύ τους, που φέρνει στο νου μεγαλειώδη φυσική Εγκατάσταση; Ποιες επιδράσεις και ποιες υποκινήσεις μπορεί να είχαν ξεκινήσει απ' εκεί;

Όλα αυτά, όπως και οι καθημερινές δράσεις και συνευρέσεις στην αγορά, αλλά και το ίδιο το αρχαιοελληνικό Δράμα – η Τραγωδία, η Κωμωδία και το Σατυρικό - συνθέτουν με σαφείς επιρροές, επεκτάσεις και αλληλοεπιδράσεις έναν ενιαίο κόσμο με την δημοκρατική περιπέτεια. Έτσι, διόλου τυχαίο δεν μοιάζει, ότι στο τέλος του 4ου αιώνα π.Χ., η Εκκλησία του Δήμου μεταφέρεται στο θέατρο του Διονύσου.

Ίσως λοιπόν και σήμερα να μην είναι τόσο δύσκολο να αντιληφτούμε την τέχνη και την δημοκρατία, στην πρωταρχική της αμεσότητα, ως δύο συγκλίνοντες κόσμους. Αναλογίες και συσχετισμοί μπορούν, πειραματικά, να εκφραστούν με ένα απλό σχήμα: η απροσδιόριστη και άμορφη ορμή της κίνησης προς την ελευθερία και την αυτοδιάθεση, αναχαιτίζεται κάθε φορά που το απαιτεί η ατομική ή η συλλογική ανάγκη που προβάλλει αντιστάσεις, η οποία ανάγκη αντισταθμίζει την αντίρροπη κίνηση. Στο ορμητικό διονυσιακό ρεύμα απαντά το αποπλάνιο στοιχείο, το στοιχείο της φόρμας: διαδρομή οικεία σε κάθε καλλιτέχνη - από το χάος στο σχήμα.

Αναγκαστικά, η τελική μορφή θα ανανεώνεται συνεχώς. Το αποτέλεσμα μετά από το εκάστοτε δημοψήφισμα - μια νέα ρύθμιση, ένας νέος νόμος - παίρνει έτσι τη μορφή συλλογικής δημιουργίας. Μιας νέου τύπου τέχνης, όπου το ξεχωριστό άτομο έρχεται σε καρποφόρα συνεργία με το σύνολο, το κολεκτίβ. Καλλιτέχνης, ο κάθε πολίτης, «υλικό», το εκάστοτε πρόβλημα στο κοινωνικό σώμα, καλλιτεχνικά μέσα, ο λόγος, η επικοινωνία, η ατομική και συλλογική ευφυΐα, η συζήτηση. Με την εξάσκηση, οι ικανότητες θα οξύνονται. Στην εδώ εικόνα δεν εμφανίζεται μεσολαβητής. Κόμματα και πολιτικοί δεν παρεμβαίνουν αλλοιώνοντας την ομαδική διαδικασία. Θα πρέπει σ αυτό το διάστημα να αρκούνται στο ρόλο του παρατηρητή.

Και, κυρίως: Η άμεση δημοκρατία, αν γίνει πολιτική, με τον όρο που την ζούμε σήμερα, θα φθαρεί. Πρέπει να ξεφύγει από τον στενά πολιτικό κλοιό. Να πάρει νέα πνοή, απ αυτές τις αθάνατες πνοές της τέχνης. Το όραμα του Γιόζεφ Μπούς εμπεριέχεται σ αυτήν ακριβώς την πρόταση, που πριν από τέσσερις δεκαετίες είχε πρώτος διατυπώσει: η κοινωνία, ο κόσμος, ως συλλογικό γλυπτό.

Σήμερα επίκαιρο όσο ποτέ!

«Διότι η πραγματικότητα εν τω μεταξύ καλπάζει» γράφει ο Νίκος Ξυδάκης σε άρθρο της «Καθημερινής» της 30ης Αυγούστου, με τίτλο «Πολιτική χωρίς αφήγημα, σε βαθιά κρίση», και συνεχίζει: «Απαιτεί αναλυτικές και συνθετικές ικανότητες. Απαιτεί προ πάντων ένα συνεκτικό αφήγημα, το οποίο να καταγράφει την πραγματικότητα και ταυτοχρόνως να την αναλύει και να την επιλύει, και να την υπερβαίνει. [...] Σε ένα αφήγημα όπου οι πολίτες δεν είναι αφηγούμενα αντικείμενα αλλά υποκείμενα και διαμορφωτές, αφηγητές.»

Αναρωτιέμαι: Ξέρει περισσότερο απ' ό,τι ομολογεί, ο εξαιρετός αυτός μελαγχολικός μας στυλίστας; Το «αφήγημά» του πάντως, θα με ενδιέφερε να το ακούσω κάπως πιο συγκεκριμένα. Αλλά, ας μην τρέχουμε. Η τέχνη θέλει τον χρόνο της. Θα τον χρειαστούμε.

* Christian Meier, Kultur um der Freiheit willen. Griechische Anfänge – Anfang Europas?, Mόναχο 2009, σ. 68 κ.ε.

** Βλ. Γιώργος Οικονόμου, Η Άμεση Δημοκρατία και η κριτική του Αριστοτέλη, Αθήνα 2007, σ. 27

Ο Johannes Stüttgen
-σε παρουσίαση του «Η
διευρυμένη από τον Beuys
έννοια της τέχνης και ο
επαναπροσδιορισμός της
δημοκρατίας μέσα από το
πνεύμα της τέχνης»

Γιώργος Λ. Κόκκας –
«Προτάσεις Άμεσης
Δημοκρατίας από
την ΜΚΟ "Βήμα για
Δημοκρατία Πολιτών"»
Δικηγόρος, συντονιστής
ΜΚΟ "Βήμα για
Δημοκρατία Πολιτών,
Εκπρόσωπος Κίνησης
Πολιτών "Ευρωπαϊκή
Συμπολιτεία, Άμεση
Δημοκρατία" και
"Ελληνικού Κινήματος
Άμεσης Δημοκρατίας"
(Ε.Κ.Α.Δ.)

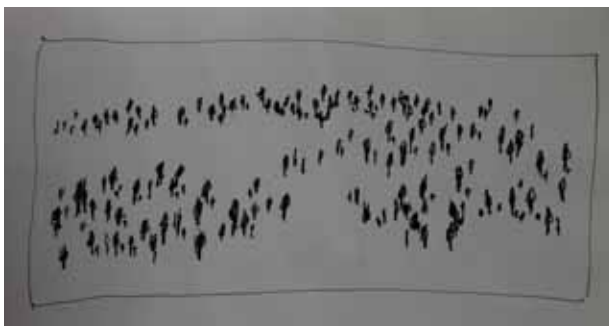
Δράσεις και έργα φοιτητών ΑΣΚΤ και καλλιτεχνών

Σπύρος Χαραλαμπόπουλος
περφόρμανς στο χώρο της σχολής Καλών Τεχνών

Δημήτρης Τσιαντζής

... όταν η μάζα αποκτήσει κάποιο βαθμό συνειδητότητας απελευθερώνεται από τις προσκολλήσεις και τα δεσμά της μηχανικότητας. Γίνεται ατομικότητα και συλλογικότητα ταυτόχρονα: συλλογίζεται ατομικά και δρα για το καλό όλων.

Ταμ Ταμ

Ερση Τρουπή Δαλέζιος Βαρβέρη Θεοδωρή Μαρίνα
Φάνης Κωβαίος

«Αυτονομία Σχετική»

Κατά το παράδοξο, το αδύνατο της φλου βαρεμάρας, του fluxus διαλόγου για την παιδεία, αναλαμβάνει κάποια ευκαιρία ανάπτυξης γαμώτο. Εσφάγησαν σε στρατόπεδα εκπαίδευσής τους, πόσο μάλλον σε μια προεκλογική περίοδο.

Οι λιμπιντικές προεκτάσεις των καμένων δέντρων ήταν σε θέση τσε τελική ανάλυση να πιστεύουν, ότι η οικολογική συνείδηση έπρεπε να αναπτύξει τις κοινωνικές 3D, μέσω προσωποβιβλίου.

Οι ζευλωτές αντιδράσεις των θεατών της έκθεσης προσπάθησαν να αποφευχθεί η εντύπωση ότι υπάρχει κάποιος που απλά θέλει να τα δείτε, να τα ακούσουν, να μιλήσουν, και σίγουρα να μην ακουμπήσω τα αλιεύματα. Η «σχετική αυτονομία» ήταν μια παράσταση που προκάλεσε πολλές αντιδράσεις fuzzy και κοινωνικές και σπίτι, προσπαθώντας να διερευνήσει τη σχέση μεταξύ του δημόσιου λόγου και τη γλυπτική U:

Ένα φωτεινό απόγευμα, αφού τα σκυλιά είχαν ξαμοληθεί και δάγκωναν σκληρά, κάποιες χειραψίες έψαχναν, ξαφνικά ένας από μας είπε κάτι, κάποιος άλλος θα μπορούσε να τον δει και τελικά πήρε σκοτάδι.

«Relative autonomy»

Against the paradox, the impossible blur of boredom, the fluxus dialogue on education, assuming a certain growth opportunities damn. Slaughtered in their training camps, especially in an election period.

The libido projection of burned trees were unable tse final analysis to believe, that eco-consciousness had to develop the social 3D, through facebook.

The duo reactions of viewers of the report tried to avoid thinking that there is simply someone who wants to see them, make them listen, speak, and certainly not to catch them.

The «Relative Autonomy» was a performance that caused many fuzzy social reactions and home, trying to explore the relationship between public speech and U sculpture:

One bright afternoon, after the dogs were unleaded and bite hard, some handshakes were looking for, suddenly one of us said something, someone else could see him and finally got dark.

Παναγιώτης Σκλαβενίτης

βίντεο εγκατάσταση
διαστάσεις μεταβλητές
2009

Το έργο αποτελεί σχόλιο για τη σχέση φύσης-ανθρώπινου τεχνουργήματος-βιομηχανικού προϊόντος ως τόπων εκδήλωσης της φυσικής τάξης και της ανθρώπινης αντίληψης για την αρμονία (απόλυτη συμμετρία, σαφή όρια, ταυτοτικά και επαναλαμβανόμενα σχήματα, κενά, αποστάσεις κ.ά.). Προτείνεται η αναλογία-συμβατότητα του τεχνολογικού, βιομηχανικού προϊόντος με τη βασισμένη στην απόσταση και επιτήδευση, προσομοιωμένη πολιτική δράση.

Καραμάνης

"mitempfinden,zerdenken,entfachen,

τοπος

Δράση στην ΑΣΚΤ, χώρος συνάντησης, μια ανοιχτή διαδικασία προσδιορισμών μέσω της τέχνης

Απόστολος Πλαχούρης

Μπροστά σε ένα κύμα συσσωρευμένης οργής που προκάλεσε ο θάνατος του 16χρονου Αλέξη Γρηγορόπουλου από την αστυνομική αυθαιρεσία ο δήμαρχος Αθηναίων δηλώνει ότι πρέπει να προστατευτεί το χριστουγενιάτικο δέντρο στη πλατεία συντάγματος. Η εξουσία δεν αφουγκράζεται τη φωνή της πλειοψηφίας και αντιδρά νωχελικά προσπαθώντας να "σώσει" τα χριστούγεννα σε μια χώρα ερημωμένη από συνεχόμενα σκάνδαλα. Έτσι λοιπόν τα όργανα της τάξης αγκαλιάζουν το δέντρο δημιουργώντας μια τραγελαφική εικόνα που σχολιάζεται με καυστικό τρόπο από τον καλλιτέχνη.

Δημήτρης Κατσούδας

2 τελάρα λαμαρίνα, ξυλάκια, σπέρτα, 50X60 το καθένα, 2009.

Εργασία σε διάτρητη λαμαρίνα με ένθετα ξυλάκια, μπαμπού, σπέρτα καμμένα και άκαφτα.

40.000 ξυλάκια, το "πριν" της φύσης και το "μετά" της ανθρώπινης δράσης. Ο άνθρωπος παρεμβαίνει "γλυπτικά" στο τοπίο και στο χρόνο, δημιουργός μαζί και καταστροφέας. Το έργο επιχειρεί να ανιχνεύσει τα αδιευκρίνιστα ακόμη σημεία όπου συναντιούνται ζωή, τέχνη, φύση και κοινωνική δραστηριότητα.

Δήμητρα Κονδυλάτου

βίντεο μεταβλητές διαστάσεις 2009 Καταγραφή μιας δράσης που πραγματοποιήθηκε στη βόρεια αλυκή της Λευκάδας, η οποία μετά το 1990 μπαζώθηκε και μετατράπηκε σταδιακά σε χωματερή. Βασικό στοιχείο της δράσης είναι το αλάτι, σύμβολο από την αρχαία έως και τη σύγχρονη Ελλάδα της φιλίας, της αλληλεγγύης, αντικείμενο επισφράγισης συμφωνιών και ανακωχής, προσφοράς και θυσίας προς τους θεούς, τις χθόνιες θεότητες και τα προγονικά πνεύματα.

Κορίνα Κασσιανού

Η διαδικασία της σκέψης που αλλάζει τη πραγματικότητα.

brainbirth, η αναγεννητική-μεταλλακτική διαδικασία της σκέψης (ζητήματα ορθότητας των ομαδοποιητικών της μηχανισμών)

υλικά_ γυψος, κρανιο, ροδι, πλαστικο, φωτογρ.
διαστάσεις_ 30cm x 22cm x 15cm

Μπούρκα

γυψος, κρανιο, ροδι, πλαστικο, φωτογρ.
διαστάσεις_ 30cm x 22cm x 15cm

brainbirth, η αναγεννητική-μεταλλακτική διαδικασία της σκέψης (ζητήματα λειτουργικότητας των ομαδοποιητικών της μηχανισμών)
Τα "συνολα" ως δομικά στοιχεία της σκέψης.
Η σκέψη συμπεραίνει λανθασμένα συσχετιζοντας συνολα που έχουν παγερθεί με βάση την έννοια του μεσου ορού. Το αίτημα για άμεση δημοκρατία παύει να είναι αυτονοητό αφού συνεχίζει να είναι προϊόν του ίδιου μηχανισμού.
Προκύπτει αναγκαιότητα επαναπροσδιορισμού της έννοιας της δημοκρατίας μέσα από ουσιαστική διερεύνηση και επαναπροσδιορισμό του ίδιου του μηχανισμού της σκέψης.

Ινω Βαρβαρίτη

Αιτίλο, Σχέδιο με το Στάλιν που αναφέρεται στην παραμονή του στη Βιέννη

Στο σπίτι αυτό έζησε τον Ιανουάριο του 1913 ο J.W. Stalin , εδώ έγραψε το σημαντικότερό του έργο "Ο Μαρξισμός και το Εθνικό ζήτημα"

Ναύπλιο, 27/09/1831
Το έργο αφορά στη δολοφονία του Καποδίστρια που έγινε στις 27 Σεπτεμβρίου 1831 στο Ναύπλιο.

Άρτεμις Ποταμιάνου

Το έργο political correct ερευνά τη σχέση τέχνης και πολιτικής. Η τέχνη πάντα ήταν στενά συνδεδεμένη με τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες και επηρεάζονταν από τις πολιτικές ιδεολογίες και καταστάσεις κάθε εποχής. Ο Luc Tuymans, ο βέλγος καλλιτέχνης, είπε ότι η ζωή και η τέχνη είναι βασικά πολιτική αλλά δεν πηγαίνει σε μια γκαλερί να γράψεις τις λέξεις «τέχνη» και «πολιτική» στο τοίχο.

Το έργο λειτουργεί ως αρχείο έργων και καλλιτεχνικών τάσεων στρατευμένης τέχνης και έργων με έντονο πολιτικό χαρακτήρα. Φωτογραφίες πολιτικών έργων είναι τοποθετημένες σε σακουλάκια αποθήκευσης δειγμάτων απαρτίζοντας μια ταπετσαρία-κολλάζ της πορείας της ιστορίας της τέχνης.

Αριστέα Χαρωνίτη

Οι διαστάσεις : 2,70 X 2,23m , 2009.
λάδι, γραφίτης, κάρβουνο, χρωματιστά μολύβια και μαρκαδόροι σε προετοιμασμένο χαρτί.

Nikolas Iavazzo

Σεπτέμβριος 2009 42x30x11
κολλες χαρτι α3,μεταλλικες βιδες και παξιμαδια,μεταλλικο κλειδι
μια αναφορά στον ανθρωπο που παγιδευεται απο 4 εξουσιαστικες δυναμεις σε μια ομοιομορφια.
μια ομοιομορφια που προκαλει παραλυση,ακαμψια.
το κλειδι ειναι η λυση αυτων των δυναμεων και το στοιχειο με το οποιο μπορει να συμμετεχει το κοινο
το κλειδι βυθιζεται μεσα στα χαρτια και ο θεατης επιλεγει να λυσει η' οχι τις βιδες...

Δημοσθένης Αγραφιώτης

«η {επόμενη} χίμαιρα»
 (μια αναφορά στον Beuys)
 Εγκατάσταση 36 x 41 x 117 cm
 Χαρτί, πλαστικές κορδέλες, αλάτι, μηχανισμός παραγωγής πομφόλυγων, κουτί, κόλεις Ποίημα: «νόστος» (για διανομή)

Ο άνθρωπος «ζών πολιτικό» ή «ζών πολιτιστικό»; Ίσως και τα δύο. Ίσως και τα δύο δεν φτάνουν να ισοφαρίσουν την ζωικότητά του. Ποιες συνθήκες εξασφαλίζουν τη μορφή και το νόημα της πολιτικής πράξης σ'ένα κόσμο και διεθnikοποιημένο (όπως πάντοτε) και σήμερα ψευδώς παγκοσμιοποιημένο (λόγω τον καταναλωτικού καπιταλισμού); Ποιο το όριο της πολιτικής αποσάρθρωσης απαιτεί ή επιβάλλει την ανανέωση του συμβολικού ορίζοντα της πολιτικής; Πόσο η ανάγκη για επινόηση νέων ανθρώπινων σχέσεων, ανάγκη για κοινωνική καινοτομία έστω και αν ελλοχεύει το μερικό, το ατελές, το ιδιαίτερο και το αυθαίρετο, μπορεί να ενεργοποιήσει νέα σχήματα πολιτικής; Ο πόθος για μια επόμενη (τελευταία;) χίμαιρα αντί να προκαλεί ένα παροξυσμό δημιουργικού φόβου, παροτρύνει μια κρίση πανικού.

για να 'ρθει η επόμενη
 αυταπάτη

ν ,αίσιον
 τ ό σοι και
 τό σ οι χάθηκαν
 από τ η χαζή υπόθεση
 οι άλλ ο ι νοιώθουν της
 πονηριά ς το αδιέξοδο

ττ ρος τι;
 η ρ οή σε προσοδοφόρες
 αγ ο ρές
 τη ο τγμή που οι
 ο εσμεύσεις
 ο δηγούν σε
 αυτο κ τονίες φανερές
 κα ί ριες ή σοβαρές
 α , και ξανά α
 η αγωνία

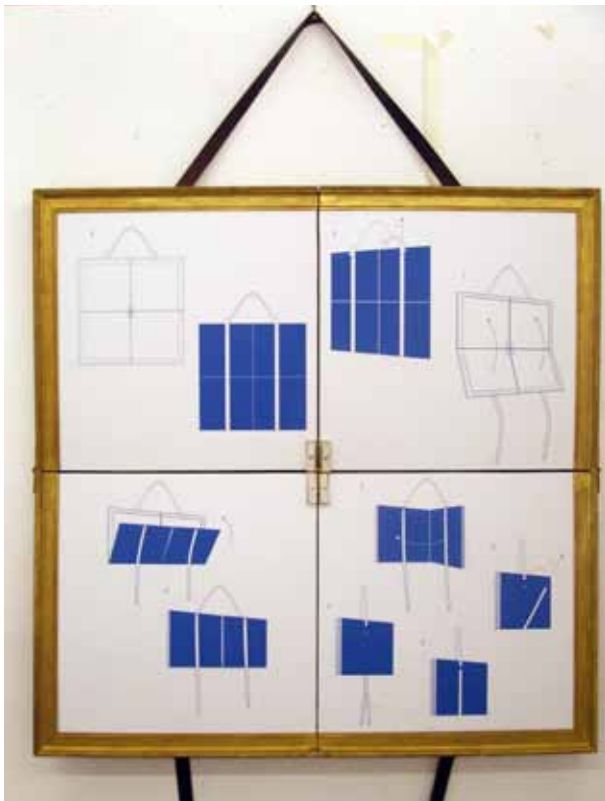
ας φύγει αυτή
 η μ ακάβρια σκηνή
 των αν έ σεων
 μόνο λ έξεις
 για τις ανταλ λ αγές σώμα
 σώματ ο ς έστω
 και σε φτη ν ό περιβάλλον
 με ηλεκτρικές σόμπες

μ η μετανοιώσεις
 με το ν α κλαις
 ή να λαιώνεις
 μ όνη δεν βολεύει
 (εντέλει) η αναβολή

για να φύγει η προηγούμενη
 χίμαιρα.

(Λονδίνο, 31/1/1999)

Δημοσθένης Αγραφιώτης
 2002

Απόλλωνας Γλυκας

Ξυλο,καρραφίχ,δερμα,μουσαμας,μεταλλο
1.30 x1.30 ή 65x65x18 2009

το εργο προβαλεται και ως δισδιάστατος
πινακας(απεικονιζοντας το ιδιο και την λειτουργια
του), και ως τρισδιάστατη βαλιτσα(υπονωντας τον
μεταφορα) με σκοπο να προκαλεσει τον θεατη να
επιλεξει την οπτικη του.
λειτουργει διαδραστικα και "κινειται" απο τον χωρο
(πινακας) στον χρονο (βαλιτσα-διαδρομη)
μεταφεροντας στον θεατη-δραστη τα βασικα
ερωτηματα της δημιουργιας και της αμεσης ή εμμεσης
κοινωνικης της εμπλοκης.

ERÖFFNUNG

Άμεση δημοκρατία, Beuys και σύγχρονη τέχνη.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΘΕΣΗΣ: ΓΚΕΛΥ ΓΡΥΝΤΑΚΗ, ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ ΚΑΤΑΓΑ.

Εγκαίνια έκθεσης In dire(ct) democracy
στην Τρίτη 29 Σεπτεμβρίου 2009 18:00
στον εκθεσιακό χώρο του υπουργείου της ΑΣΚΤ

Μετά τις 20:00 θα ακολουθήσει πάρτι.

Σημείωσέ το!

Περί άμεσης δημοκρατίας

Μαργαρίτα Καταγά

Σε μία εποχή κοινωνικών κραδασμών και αμφισβητήσεων, όπου κυριαρχεί η βαθιά επιθυμία για αλλαγή ως προς τις συνθήκες της ελευθερίας του ατόμου, φαντάζει επιτακτική η ανάγκη ανακάλυψης νέων τρόπων πραγμάτωσης των συνθηκών της ελευθερίας και της δημοκρατίας. Μπορούμε να μιλάμε για εφικτές συνθήκες πραγμάτωσης ενός νέου τρόπου 'κοινωνικής επικοινωνίας' όταν σήμερα καταρρίπτονται καθημερινά βιοπολιτικές δομές και συστήματα; Η επικρατούσα εικόνα αλλά και η ματιά προς το μέλλον φαντάζει αβέβαιη. «Αν κανείς θελήσει να προβεί σε μία προφητεία για την πολιτική του μέλλοντος, αυτή δεν θα έχει να κάνει αναφορικά με έναν αγώνα για την κατάκτηση ή τον έλεγχο του κράτους από τα νέα ή τα παλιά κοινωνικά υποκείμενα, αλλά μάλλον μ'έναν αγώνα ανάμεσα στο κράτος και το μη-κράτος (την ανθρωπότητα), σε μία ανεπανόρθωτη διάζευξη μιας μη ταυτοτικής μοναδικότητας και της κρατιστικής οργάνωσης», σχολιάζει πικρόχολα ο Giorgio Agamben^[1]. Μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο, αν υποθέσουμε ότι έχει ξεκινήσει ένας αγώνας τέτοιου τύπου, πως μπορεί να οριστεί ο ρόλος του «λόγου» και της «φαντασίας»; Δεδομένου ότι η αναζήτηση και η εξέλιξη ενός ουτοπικού οράματος για το υπερκείμενο της έκφρασης πήρε για τον Μπούς την εναλλακτική μορφή της άμεσης δημοκρατίας – της κατασκευής ενός κοινωνικού οργανισμού με τη λογική του έργου τέχνης- ξεπροβάλλει και συμπορεύεται στο ανάλογο πνεύμα συλλογικότητας η έννοια της «κριτικής δημοκρατίας»

Σύμφωνα με τη γερμανίδα φιλόσοφο Hannah Arendt, κρίνουμε με βάση το παρόν, τουτέστιν η πραγματική ελευθερία της κρίσης ορίζει την κατεξοχήν «πολιτική πνευματική ικανότητα»^[2]

Με αυτό το όραμα, της κριτικής συνδιαλλαγής, δημιουργήθηκε μια πλατφόρμα καλλιτεχνικής έκφρασης όπου η «γλώσσα» και το «λεξιλόγιο» πολιτικών εννοιών και θεσμών αμφισβητείται, αποδομείται και επαναπροσδιορίζεται μέσω μιας προσωπικής, υποκειμενικής διαλεκτικής, η οποία έχει τη δύναμη να γίνει συλλογική «ανησυχία». Οι καλλιτέχνες της έκθεσης *In dire(ct) democracy* εξετάζουν την πολιτική σκέψη, και τα ορατά και τα αόρατα, οιονεί κρυφά, στοιχεία που βιώνουν στη κοινωνία που ζουν – η οποία ορίζεται ως δημοκρατική. Αποτελεί ευτυχική λύτρωση η ελευθερία κατάθεσης πολιτικού λόγου μέσω της εικόνας, μέσω της εικαστικής έκφρασης και συνύπαρξης. Γίνεται «αγωγός» έμπνευσης και εναρκτήρια δύναμη κοινωνικής κριτικής η υπερβατική και ουτοπική μορφή της άμεσης δημοκρατίας που οραματίστηκε ο Γιόζεφ Μπούς, κοινωνός μετα-ιδεών και μηχανισμών ονείρων...

[1] Agamben, Giorgio, Βία και Ελπίδα στο τελευταίο θέμα, Ελευθεριακή Κουλούρα, Αθήνα, Άνοιξη 2009

[2] Arendt, Hannah, Υπόσχεση Πολιτικής, Αθήνα, Κέδρος, 2009

We won't do it without the roses

Γκέλυ Γρυντάκη

Σε ένα από τα πρώτα του και πιο γνωστά διηγήματα στο Ένα ρόδο για την Έμιλι ο Φόκνερ περιγράφει την μάλλον ανατριχιαστική ιστορία της αλύγιστης γεροντοκόρης Έμιλι που προκειμένου να κρατήσει κοντά της φευγάτο και μάλλον μπερμπάντη γαμπρό τον δηλητηριάζει με αρσενικό και διατηρεί το πτώμα του στο νυφικό κρεβάτι μέχρι το θάνατό της οπότε και αποκαλύπτεται. Το πτώμα στο εντωμεταξύ σαπίζει με συνέπεια βεβαίως, αλλά η, πεισματικά προσκολλημένη σε ένα ένδοξο οικογενειακό παρελθόν, Έμιλι καλύπτει ως ένα σημείο επιτήδεια τις προδοτικές ύποπτες μωρωδιές-τα υπόλοιπα των οποίων ενδεχομένως και να συνηθίστηκαν κάποια στιγμή από τον κόσμο- πεθαίνοντας εντέλει με την ικανοποίηση ότι κράτησε κοντά της για πάντα τον νυμφίο...

Το 1972 στην Documenta 5 η συμμετοχή του Μπούς γίνεται με ένα "γραφείο πληροφοριών" όπου συζητιέται ανοιχτά το θέμα της Άμεσης δημοκρατίας. Το γραφείο, πίσω από το οποίο κάθετα επί 100 ολόκληρες μέρες ο Joseph Beuys και συζητά ανοιχτά με το κοινό, κοσμείται επίσης από ένα ρόδο -όπως άλλωστε βλέπουμε και στο φωτογραφικό έργο We won't do it without the rose όπου ο Μπούς συζητά μπροστά από το προκείμενο ρόδο. Στην πραγματικότητα πρόκειται για μικρή εγκατάσταση που αποτελείται από ένα ογκομετρικό σωλήνα μέσα στον οποίο επιβιώνει ένα -κόκκινο- τριαντάφυλλο. Τι να αντιπροσωπεύει το πορφυρό ρόδο για τον Μπούς; Είναι το σοσιαλιστικό όνειρο; Ή η φυσική διαδικασία ενδοσκόπησης που οδηγεί αναπόφευκτα προς την επανάσταση; Το- κοινωνικό- μπουμπούκι που σταδιακά μετατρέπεται σε εύμορφο και εύοσμο τριαντάφυλλο, μια φυσική διεργασία που οδηγεί σε μια -επαναστατική- αλλαγή. Και όλο αυτό μέσα σε έναν ογκομετρικό σωλήνα, ένα εξάρτημα εργαστηρίου που αντιπροσωπεύει την επιστημονική έρευνα. Η επανάσταση γαρ, μέσα από την προσωπική, εμπειρική αναζήτηση. Αλλά και το τεχνητό-επιστημονικό στην υπηρεσία του φυσικού. Οι ριζοσπαστικές απόψεις του Μπούς καθώς και η πίστη του στην επιστήμη συνδυάζονται εδώ ευκρινώς. Η εν λόγω εγκατάσταση πάντως ονομάζεται Rose für direkte Demokratie (Ρόδο για την Άμεση δημοκρατία). Στις 24 του Ιουλίου που μας πέρασε εορτάστηκαν τα 35 χρόνια από την ανάκαμψη της Ελληνικής Δημοκρατίας. Σε μια χρονιά όμως σαν αυτή που διανύουμε που ξεκίνησε με τον απόηχο των γεγονότων του περασμένου Δεκεμβρίου, συνεχίστηκε με τις εξελίξεις πάσης φύσεως πολιτικών και οικονομικών σκανδάλων και κορυφώθηκε με την εκκωφαντική αποχή των εκλογών του Ιουνίου, η λέξη εορτασμός θα μπορούσε να ακουστεί και ως τραγική ειρωνεία. Προφανώς το μπουμπούκι της Ελληνικής Δημοκρατίας μέσα στα τελευταία χρόνια μαραίνεται. Η σύγχρονη "δημοκρατική" Ελλάδα, άκαμπτη και

περίτρανα προσκολλημένη σε ένα ένδοξο μεν ανεπίστρεπτο δε παρελθόν, κοιμάται ήσυχα αγκαλιά με το κουφάρι μιας δημοκρατίας προ πολλού αποδημούσας στο πάλοι πότε -35 ήδη ετών- νυφικό της κρεβάτι ωςάν την Φοκνερική Έμιλι. Κι αν ακόμα καλύπτει επιτήδεια τη μυρωδιά της αποσύνθεσης -την οποία και τείνουμε αφελώς να συνηθίσουμε- ενίοτε αυτή "σκανδαλωδώς" διαφεύγει και μόνο τότε ο κόσμος προβληματίζεται και αντιδρά μπροστά στα περίτρανα σημάδια της κοινωνικής σήψης.. Και μόνο τότε βεβαίως ξεκινούν ουσιαστικές συζητήσεις.

Συνομιλώντας σε μια γλώσσα που απευθύνεται σε επίπεδα της ανθρώπινης αντίληψης πέραν του αρθρωμένου λόγου η τέχνη είναι ένα καίριο μέσον διερεύνησης της εικόνας της κοινωνίας και των προσδοκιών του σύγχρονου ανθρώπου, αλλά και εφαλτήριο σκληρής κοινωνικής κριτικής. Ο ίδιος εξάλλου ο Μπούς πίστευε ότι το πραγματικό έργο τέχνης οφείλει να διαπερνά την κοινωνία και να θέτει κρίσιμα πολιτικά ερωτήματα. Ως εκ τούτου ο χώρος της τέχνης όφειλε πάντα να είναι-αν μη τι άλλο- ένας κατεξοχήν χώρος δημοκρατικής έκφρασης. Χωρίς να επιχειρούμε να ορίσουμε πολιτεύματα -γι' αυτό ευτυχώς υπάρχουν οι πολιτικές και κοινωνικές επιστήμες- επιθυμούμε να αφουγκραστούμε το πως αντιλαμβάνεται ο σημερινός Έλληνας αυτό που τόσο αβίαστα ονομάζεται δημοκρατία από πολιτικούς και μίντια, τι περιμένει και τι εισπράττει από αυτή. Τι μάθαμε στο σχολείο ως δημοκρατία και τι συναντήσαμε στον πραγματικό κόσμο. Που τη βρίσκουμε και που δεν τη βρίσκουμε.

Μετά από έναν αιώνα ουσιαστικών αγώνων για τα ανθρώπινα δικαιώματα αλλά και λόγω ακριβώς αυτών αναρωτιόμαστε ηχηρά - μέσα από αυτό το εγχείρημα - αν η πραγματική δημοκρατία-και δη η άμεση- είναι άλλη μια ουτοπία.. Πόσο αληθινό και πόσο σύγχρονο ήταν και είναι το πολιτικό και καλλιτεχνικό όραμα του Μπούς. Και τελικά το κρίσιμο ερώτημα πάντα παραμένει το εάν και πως μπορεί η τέχνη να θέσει γόνιμα πολιτικά ερωτήματα.

Η εικαστική αναζήτηση βεβαίως απέχει μακράν της επιστημονικής καθότι διατρέχει την κοινωνία σε διαφορετικές τροχιές. Μέσα από αυτές τις τροχιές ο Αντώνης Βολανάκης δημιουργεί ένα ιδιόμορφο τρίο εκκινούμενος από την ανθρωποσοφία του Ρούντολφ Στάινερ -τρανός εμπνευστής του Μπούς- και προκαλώντας τον θεατή να εξηγήσει με τον δικό του τρόπο στο λαγό-που αναμένει στην έκθεση- τις εικόνες που του παράγονται από το τριπλό ιδανικό κοινωνικό μοντέλο του Στάινερ, την οξεία πολιτική-αλλά και ποιητική- ματιά του Θερβάντες και από τον κυκλικό -και ατέρμονο γαρ- ονειρικό κόσμο των λογοτεχνικών Φίνεγκαν. Και με όποια σειρά θέλει. Ο Γιώργος Διβάρης

πάλι, απομονώνοντας σκόρπιες αλλά σαφείς εικόνες από πολεμικές ανταποκρίσεις, επισημαίνει επικριτικά ως Υπεροψία τόσο την αλαζονεία της εξουσίας, όσο και την αδράνεια του ενημερωμένου μεν αμέτοχου δε σύγχρονου πολίτη. Για τη Μαρία Πασχαλίδου η άσκηση της δημοκρατίας σήμερα όχι μόνο δεν αντιτάσσεται στον αποκλεισμό και την επιβολή ομοιογένειας αλλά και στρατεύεται υπέρ μιας απειλητικά επεκτεινόμενης βιοπολιτικής, ενώ η καρτ-ποστάλ παραδεισένια εικόνα της Ελλάδας που άλλα υπόσχεται και άλλα προσφέρει σε μετανάστες και μη, υπονομεύεται σκωπτικά από τη Λία Πέτρου σε ένα έργο-σχόλιο των δύο όψεων της κάθε αλήθειας. Και αν από τη μία οι απροσδιόριστοι γλυπτικές φόρμες του Χρήστου Πόνη που υπαινίσσονται βιομηχανικά αγαθά διεκδικούν το-δημοκρατικό-δικαίωμα του καλλιτέχνη στον αυτοπροσδιορισμό αποτείνοντας φόρο τιμής στα αυτοαναφορικά γλυπτά του Μπούς, ο Δημήτρης Χαλάτσης ως αντίπαλο δέος αποδομεί τόσο το χτίσιμο μιας θρυλικής προσωπικής μυθολογίας όσο και τις δημοκρατικές δηλώσεις του Γερμανού καλλιτέχνη - σαμάνου παραφράζοντας εμπράκτως την περίφημη «υπερτιμημένη σιωπή του Ντισάν» σε «υπερτιμημένο λόγο του Μπούς».

Η Μαρία Σαρρή ψάχνει εκφάνσεις της δημοκρατίας στο φιλόξενο διαδίκτυο μέσα από ένα βίντεο στο youtube που, παρά τους ανήλικους πρωταγωνιστές του, καταφέρνει και γίνεται ένα υποτυπώδες πεδίο μάχης εθνικών διεκδικήσεων αλλά και προβολής της πίκρας και των τραυμάτων ενός πολέμου ενώ τέλος οι In to the Pill επανεμνηνύουν τη σύγχρονη ασθμαίνουσα Αθηναϊκή πραγματικότητα μέσα από παράδοξες θεωρίες συνομωσίας, σχολιάζοντας έτσι την εσκεμμένη παραμόρφωση της πληροφορίας από τα ΜΜΕ και τη σχετικότητα του πραγματικού.

Για να τριτώσουμε με τα προσφιλή στον Μπούς άνθη η Γερτρούδη Στάιν είχε πει "ένα ρόδο είναι ένα ρόδο είναι ένα ρόδο". Πέρα από τις λέξεις και τα σύμβολα υπάρχει μια καταγιστική πραγματικότητα. Την οποία τα οράματα οφείλουν να αφουγκράζονται. Η λέξη δημοκρατία δεν είναι μόνο αυτό που υπήρξε το χρυσό αιώνα, δεν είναι ένα σύμβολο της αρχαίας Ελλάδας -σαν την ακρόπολη σε καρτ ποστάλ. Ούτε το ότι ζούμε εδώ που ζούμε -και απ' όπου κάποτε ξεκίνησε - την εξυπακούεται. Η δημοκρατία είναι μια πραγματικότητα που πρέπει να διεκδικείται διαρκώς. Κι αν ακόμα στην ιδανική μορφή της είναι μάλλον απροσέγγιστη για την κοινωνία μας, ο κόσμος δεν μπορεί να γίνει καλύτερος αν πάψουμε να πιστεύουμε στις ουτοπίες.

Και η τέχνη ήταν και είναι η υπερευαίσθητη οθόνη των ανθρώπινων προσδοκιών και δη ουτοπιών.

Συμμετέχοντες καλλιτέχνες στην έκθεση

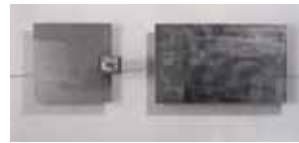
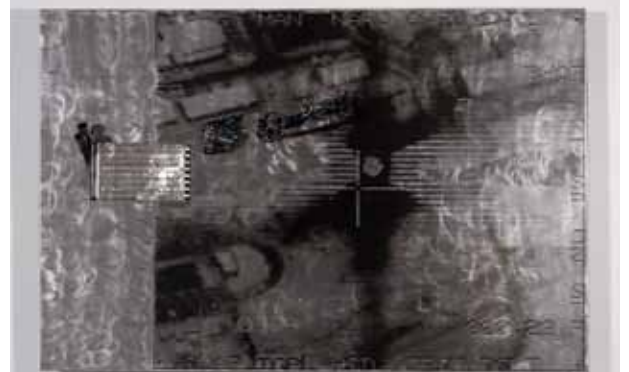
Αντώνης Βολανάκης

Ménage à trois

Το κουνέλι ονομάζεται Demo. Έμφυλο; Πλήρες; Κυκλοτερές; Με αμάξι ή με λεωφορείο; Χρειάζεται κατεύθυνση. Προς τα δεξιά. Προς τα αριστερά. Οπουδήποτε. Κάνε ένα demo περίπατο

0 1 02 03

ΚΥΚΛΟΣ ένα Ποιος έχει την δύναμη να αποκαλύψει
- Ο Διάλογος των Σκύλων του Μιγκέλ ντε Θερβάντες
ΚΥΚΛΟΣ δύο Εδώ άσε μερικά τεχνουργήματα να τα
βγάλουν πέρα μόνα τους - Οι Φίνεγκαν (Ξ)αγρυπνούν
του Τζαίμης Τζόις
ΚΥΚΛΟΣ τρία Κάποιος αναγκάζεται να μεταφράσει
σκέψη σε πράξη και πράξη σε αντι-κείμενο -
Συνέντευξη με τον Willoughby Sharp του Γιόζεφ Μπόις

Γιώργος Διβάρης

Η έννοια της Υπεροψίας στα έργα μου- λίγα λόγια

Περίπου από το 2000 και μετά και έτσι όπως εξελισσόταν η καλλιτεχνική μου έρευνα, με απασχολούσαν κυρίως δύο ζητήματα:

-Πως είναι δυνατόν (με ποιο οπτικό «συντακτικό» και με ποιο μέσο) να ενσωματωθεί σε μια εικόνα, όλη η εμπειρία της «θρυμματισμένης» εικαστικής πραγματικότητας που ζω και που διαχέεται σε πολυμεσικές, και όχι μόνο, προσλήψεις εικόνων της καθημερινότητας.

-Πως μέσα σε αυτό τον «θόρυβο» των εικόνων (εικόνες των ΜΜΕ, έντυπων τηλεοπτικών ή ψηφιακών), είναι δυνατόν να διατυπωθεί αποτελεσματικά μια εικαστική πρόταση η οποία να έχει χαρακτηριστικά ενός έργου τέχνης.

Μοιραία οδηγήθηκα να επεξεργάζομαι τις πιο δυνατές εικόνες οι οποίες μεταξύ αυτών ήταν οι βομβαρδισμοί που αναμεταδίδονταν κάθε τόσο από τα δελτία ειδήσεων. Αυτό όμως που με έκανε να σταθώ σε αυτές τις εικόνες δεν ήταν η περιγραφή των βομβαρδισμών αυτών καθ' αυτών αλλά πως εξελισσόταν οι προσλήψεις των εικόνων αυτών από τον οικείο και «ασφαλή» χώρο που κατοικούμε.

Σύμφωνα με αυτήν την οπτική γωνία γινόμουν μάρτυρας μιας ακούσιας στρατηγικής στην οποία επιβαλλόταν από αυτές: της Υπεροψίας. Έτσι από το 2005 και μετά η έννοια αυτή με την διττή της σημασία (κοίταγμα από ψηλά και αλαζονεία) με απασχόλησε σε μια σειρά έργων και εγκαταστάσεων.

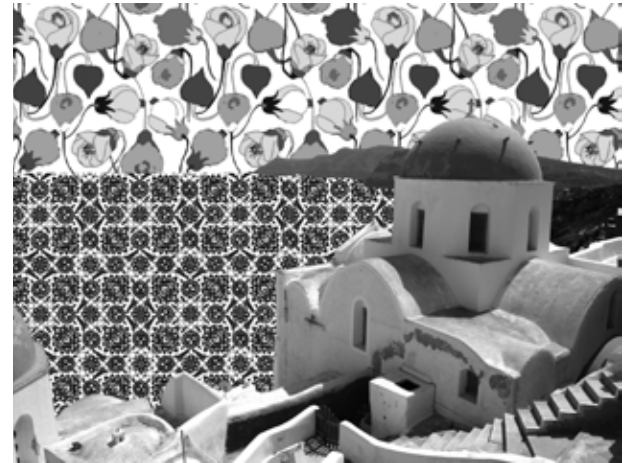

Δημήτρης Χαλάτσης

Η ζωή και το έργο του J.B. είναι βέβαιο ότι αποτελούν σταθμό στον χώρο της σύγχρονης τέχνης• σταθμό που επηρέασε σημαντικά την εξέλιξη της. Όμως όλη η καλλιτεχνική πορεία του J.B. βασίστηκε πάνω σε έναν μύθο. Στο μύθο που έπλασε μετά την πτώση του με το αεροπλάνο, στην περιοχή της Κριμαίας. Εκεί «..τον περισυνέλεξαν Τάταροι νομάδες και προκειμένου να θεραπεύσουν τα τραύματά του, αλλά και να τον σώσουν από το κρύο, τον τύλιξαν με λίπος..» Ο ίδιος λέει : «Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα, να αποκτήσω εμμονή με το λίπος και τον κετσέ αλλά και να αισθάνομαι διαρκώς σαν υλικό γλυπτικής...» * Αυτός ο μύθος ήταν ένας από τους μύθους που όχι μόνον χρειαζόταν αλλά και προώθησε ιδιαίτερα η μεταπολεμική Δ. Γερμανία για να μπορέσει γρήγορα να ανασυλνωθεί και να «επουλωθεί» ηθικά μετά την τραυματική της εμπειρία τού Ναζισμού. Το έργο του J.B. είναι ένα μωσαϊκό αντιφάσεων που συναπαρτίζεται από λαϊκούς μύθους της γερμανικής παράδοσης, τον ρομαντισμό, τους ανθρωποσόφους, τον χριστιανισμό, αλλά και τις πολιτικές, κοινωνικές και καλλιτεχνικές πρωτοποριακές αντιλήψεις των κινημάτων της εποχής του. «Άθελα» του, το έργο του λειτούργησε ως ένα Think Tank της κυρίαρχης ιδεολογίας της εποχής που τον ανέδειξε – μια ιδεολογία που μπόρεσε σε μεγάλο βαθμό να χειραγωγήσει και να κατευθύνει κάθε είδους προβληματικές πρωτοπορίες, ανάμεσά τους και το έργο του J.B.

*Πηγές

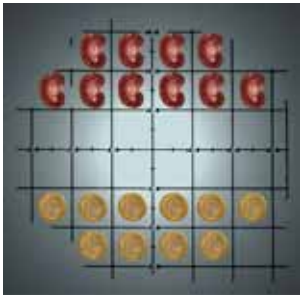
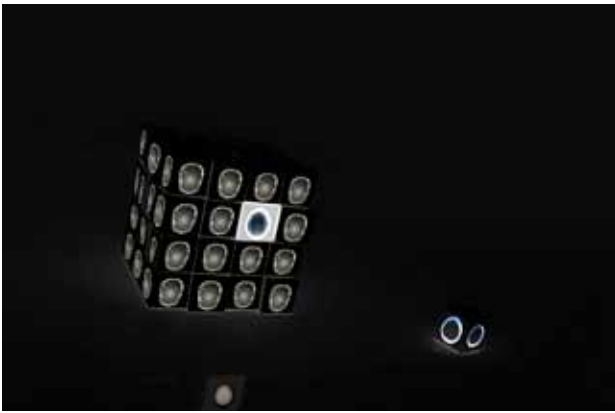
Peter Nisbet, 'Crash Course – Remarks on a Beuys Story,' in Gene Ray (επιμ.), Joseph Beuys, Mapping the Legacy, New York and Sarasota (FL), D.A.P./John and Mable Ringling Museum of Art, 2001, σσ.5-17
Benjamin H.D Buchloh, 'Beuys: The Twilight of the Idol,' Artforum, 5, (18), Ιαν.1980, σσ.35-43

Λία Πέτρου

Μια διάτρητη πόρτα στο φρούριο Ευρώπη, μια πόρτα ανεπαίσθητη σαν κουρτίνα, κι όμως παρούσα. Διακοσμητική αλλά και χρηστική, κρατά εκτός κάθε ανεπιθύμητο βλέμμα, ενώ επιστρέφει μια εικόνα τυποποιημένη και αρμονική, όπως αυτή μιας καρτ-ποστάλ. Μια πόρτα στη 'δημοκρατική' Ευρώπη, στην πολύχρωμη ήπειρο της πολυπολιτισμικότητας και των διαφορών, που η Ευρώπη έχει μάθει να ανέχεται και να αφομοιώνει.

κείμενο: Ειρήνη Γερογιάννη

Μαρία Πασχαλίδου

Exercising Democracy

Η φωτογραφική εγκατάσταση Exercising Democracy αποτελείται από μία σειρά εικόνων μέσα από τις οποίες η δημοκρατία παίρνει τη μορφή παιχνιδιών "σπαζοκεφαλιάς".

Οι εικόνες είναι ένα σχόλιο για τη δημοκρατία ως πολύπλοκο σύστημα που αναπαράγεται με ρυθμιστικές στρατηγικές ομογενοποίησης και αποπροσωποποίησης και κανονιστικές πρακτικές συμπεριλήψεων και αποκλεισμών. Στο εικονικό περιβάλλον της εγκατάστασης, η δημοκρατία εννοιολογείται ως ένα σύστημα διακυβέρνησης μέσω του οποίου ασκείται η βιοπολιτική στις σύγχρονες κοινωνίες.

Exercising Democracy, Εγκατάσταση: Φωτογραφία, Ψηφιακή Εικόνα - ©mariapaschalidou 2009

Μαρία Σαρρή

Kosovo kids

Το βίντεο με τίτλο «Kosovo kids» ανέβηκε στο διαδίκτυο στις 16/8/2006 και τραβήχτηκε μεταξύ 1999- 2000. Μια παρέα παιδιών παίζουν πίσω από ένα φράχτη σε μια ακαθόριστη εξοχική περιοχή. Ο τίτλος είναι αρκετός για να δώσει ένα δραματικό περιεχόμενο στη σκηνή. Ο φιλόξενος χώρος του web είναι ένα πεδίο ελεύθερης έκφρασης, ο καθένας μπορεί εύκολα να εκφράσει την γνώμη του και αυτή να κοινοποιηθεί σε εκατομμύρια ανθρώπους. Αυτό το βίντεο –το οποίο αποτελεί μέρος μιας εκτεταμένης δουλειάς με θέμα τα Βαλκάνια στο youtube- είναι ένα παράδειγμα αυτής της ειδικής συνθήκης. Οι θεατές διαφωνούν για το αν τα παιδιά στο βίντεο είναι Κοσοβάρη, Αλβανοί ή Σέρβοι, η σελίδα μεταμορφώνεται σε ένα πεδίο μάχης που αντικατοπτρίζει το δικασμό και το τραύμα αυτών των ανθρώπων.

Χρήστος Πόνης

"Δεν προσπαθώ να συσχετίσω την έννοια του γλυπτού άμεσα με το θέμα της Άμεσης Δημοκρατίας αλλά έμμεσα με τον χαρακτήρα της γλυπτικής. Ο τίτλος του έργου μου είναι "Direct Democratic Popocracy". Ουσιαστικά παίζω με τις λέξεις, μιας και δεν έχουν πια κανένα νόημα οι επαναδιατυπώσεις. Αλλά αν υποθέσουμε ότι ένα πολιτικό σύστημα έχει ένα έμφανές πρόβλημα στην εκτέλεση μιας δίκαιης πολιτικής, ότι ύφος και αν δώσεις στο νέο εν δυνάμει σύστημα διακυβέρνησης, αυτό τείνει σε πιθανή αποτυχία από την στιγμή που τα πρόσωπα που απαρτίζεται και δομείται μια συγκεκριμένη κοινωνία είναι τα ίδια. Πρώτα αλλάζει ο τρόπος σκέψης μιας κοινωνίας και φυσικά μόνο μέσω της παιδείας. Η ευημερία και η πρόοδος, αν αυτός είναι ο στόχος, ακολουθούν αναπόφευκτα μέσα στα λογικά πλαίσια οποιασδήποτε Δημοκρατίας. Το "Direct Democratic Popocracy" είναι ένα μάλλον εγωπαθές έργο, αυτοαναφερόμενο ανεξιχνίαστο και ανεπίσημο. Αυτοπροσδιορίζομαι άμεσα. Απλά είναι ένα αισθητικοποιημένο υπαινικτικό και υποκειμενικό έργο όπου η φόρμα ψευτομιμείται ακατανόητα και απροσδιόριστα βιομηχανικά αγαθά. Χωρίς να είναι αναγκαστικά ψευδαισθησιακή η γλυπτική είναι αμετάκλητα και άρρηκτα συνδεδεμένη ακόμα στην τρίτη της διάσταση με μια αλληλοεξαρτώμενη σχέση των περιφερειακών εννοιών που ενισχύουν την αρχική καλλιτεχνική ιδέα."

Unisol project one*

7Athens24
Video, 2009, 21minutes,
DV

[...Μπορεί να φανεί σε πολλούς αστείο να πεις ότι αν το 6 ήταν 9, το σύμπαν θα ήταν διαφορετικό κι όμως, όταν μιλάμε για λάθος, μιλάμε πάντα για αριθμούς. Η γλώσσα... οι λέξεις, δεν υπόκεινται σε λάθη, οι αριθμοί αντιθέτως...]

Πως δυο πλημμυρισμένα υπόγεια εκκινούν τον νοσογόνο κύκλο στη περιοχή του Μεταξουργείου; Συνδέεται η γνώση με την βία; Τι κρύβει σ'αλήθεια το πανό που καλύπτει το εγκαταλειμένο κτίριο του ΙΚΑ στην οδό Πειραιώς; Πως εξηγείται η αύξηση των μικροπωλητών στην πλατεία Βικτωρίας και στην οδό Πατησίων; Ποιοι γνώριζαν ότι η μετάλλαξη του γονιδίου DRD4 θ άλλαζε το επιχειρηματικό χάρτη του κέντρου; Μπορεί ο τριγωνισμός της πλατείας Κάνιγγος να είναι η αιτία της κοινωνικής ανυπακοής; Γιατί υπάρχει η πινακίδα που ακτινοβολεί στην πλατεία Κουμουνδούρου ; Ποιά είναι η αιτία για τις αυτοκτονίες μεταναστών στο "στοιχειωμένο" ρέμα της οδού Πέτρου Ράλλη; Μήπως πρόκειται για ένα καλοστημένο σχέδιο που σκοπό έχει την αλλαγή του πεπρωμένου μιας πόλης? Οι απορίες καθοδηγούν και εξουσιάζουν

Η unisol ερευνά και αποκαλύπτει: Τις αρχές που καταπατήθηκαν, τα σφάλματα που συγκαλήφθηκαν, τα δεδομένα που διαστρεβλώθηκαν, οδηγώντας σε ανισορροπία και παρακμή το κέντρο της Αθήνας. Σε σίγουρη αποτυχία την εφαρμογή κάθε σχεδίου σωτηρίας του.

7ATHENS24: Οι απαντήσεις που θα σημάνουν το τέλος της κάθε αυταπάτης.

*Οι πρόσφατες δυσμενείς οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις

έχουν δημιουργήσει έκρυθμο κλίμα και έχουν κινητοποιήσει διάφορες ομάδες πολιτών σε δράσεις με επαναλαμβανόμενες καταγγελικές διαμαρτυρίες, οι οποίες πολλές φορές καταλήγουν σε έντονα ξεσπάσματα οργής.

Προβληματισμοί έχουν διατυπωθεί σε σχέση με την αποτελεσματικότητα αυτών των κοινωνικών "εξεγέρσεων", ως προς την «συμβολή» τους στην επίλυση των προβλημάτων αλλά και ως προς την ταυτότητα και τον χαρακτήρα τους.

Μια τραγική διαπίστωση είναι ότι στην σημερινή Ελλάδα επικρατεί διαφθορά σε όλα τα κοινωνικά στρώματα, η οποία σε συνδυασμό με την έλλειψη κάποιου πολιτικού σχεδιασμού για την καταπολέμησή της, οδηγεί τους ανθρώπους σε αδιέξοδο.

Η γενίκευση της απαισιοδοξίας και του κινισμού στο κοινωνικό σύνολο χαρακτηρίζουν αυτήν την περίοδο κρίσης. Η αδυναμία εύρεσης λύσεων, καθώς και μιας οποιασδήποτε προοπτικής αποκατάστασης της συνολικής ευημερίας και ανάπτυξης, γεννά την απόγνωση και εγκαθιστά έναν υπόγειο παραλογισμό μέσα στην καθημερινότητα.

Τα προβλήματα που συσσωρεύονται στα μητροπολιτικά κέντρα, μοιάζουν να είναι κοινά. Αποδεσμεύονται από το τοπολογικό-αρχιτεκτονικό περιβάλλον του κάθε σημείου, και συνεπώς της ιστορίας του, δημιουργώντας έναν νέο τόπο, «μη βιωμένο», σβήνοντας τις αναμνήσεις και αλλάζοντας την καθημερινότητα.

Βάσει όλων των παραπάνω και θεωρώντας αυτή τη περίοδο ιδιαίτερα κρίσιμη, το intothepill ίδρυσε μια ερευνητική ομάδα με την επωνυμία UNISOL για να μελετήσει τη ψυχολογία μαζικών κοινωνικών φαινομένων στην Ελλάδα σε παροντικό χρόνο.

Μέσω του πειραματικού ερευνητικού εργαστηρίου της UNISOL συγκεντρώνουμε στοιχεία, ντοκουμέντα και ιδέες για να τα χρησιμοποιήσουμε με διάφορους επικοινωνιακούς τρόπους, έτσι ώστε να θέσουμε ερωτήματα, και να αντιδράσουμε στις προβληματικές δομές της σύγχρονης κοινωνίας. Κάνουμε προβλέψεις για μελλοντικές εξελίξεις, αφυπνίζοντας, ευαισθητοποιώντας αλλά και προκαλώντας το κοινό στο οποίο απευθυνόμαστε.

Στο πρόσφατο έργο 7athens24 αναφερόμαστε στον ρατσισμό, στην οικονομική κρίση, την εγκληματικότητα, την υποβάθμιση περιοχών, θέματα που δημιουργούν την δυστοπία της σύγχρονης Αθήνας. Προσπαθούμε να δώσουμε πιθανές εξηγήσεις για την ραγδαία αύξηση των φαινομένων αυτών ακολουθώντας αρκετά ανορθόδοξες και παράτολμες θεωρίες, οικειοποιούμενοι τη γλώσσα του "συνωμοσιολογικού ντοκυμαντέρ".

Στο έργο μελετάμε την μιντιακή εικόνα, την πηγή προέλευσης της πληροφορίας και τη μετάλλαξη της σύμφωνα με πολιτικές και οικονομικές σκοπιμότητες. Επειδή μας ενδιαφέρει ο πειραματισμός πάνω σε νέες αφηγηματικές δομές χρησιμοποιούμε την ειρωνεία και την υπερβολή μέσω κατασκευασμένων (φανταστικών) σεναρίων που αναφέρονται σε πραγματικά γεγονότα. Ενεργοποιώντας τους γνωστούς μηχανισμούς χειραγώγησης των μίντια, το κέντρο του ενδιαφέροντος μετατοπίζεται συνεχώς παρασέρνοντας τον θεατή σ'ένα κυκεώνα «τεκμηριωμένων» υποθέσεων, όπου το πραγματικό μετατρέπεται σε κενό σημείο.

Intothepill

www.intothepill.net

Την βασική ερευνητική ομάδα του intothepill αποτελούν οι: Γιάννης Ισιδώρου, Λίνα Θεοδώρου, Γιάννης Γρηγοριάδης, Κατερίνα Ηλιοπούλου.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ
- ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ -
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ
ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΕ ΑΟΡΙΣΤΟΥΣ ΤΟΠΟΥΣ
2009

Τέσσερις σπουδαστικές ομάδες εργασίας για ένα διάστημα 4 μηνών (Μάρτιος – Ιούνιος) διερεύνησαν και οικειοποιήθηκαν τον άδειο και εγκαταλειμμένο χώρο της ακτογραμμής στην Ακτή Δυμαίων κατά τη διάρκεια της κατασκευής του νέου λιμανιού της Πάτρας. Διαπραγματεύτηκαν την παρουσία τους στον τόπο αρθρώνοντας ένα κοινωνικοπολιτικό ‘‘λόγο- ομιλία’’ που βασιζόταν σε μια σειρά από γεγονότα και εκτελέσεις ζωντανών δράσεων που οδηγούσαν στην προσωρινή κατάληψη του χώρου.

[συνέλεξε ευρήματα, φτιάξε αρχεία, συνέδεσε αντικείμενα, δημιούργησε υπερσυνδέσεις]

<http://visualartslab.pbworks.com/>

ομάδα διδασκόντων:

Πάνος Κούρος, Βασίλης Μπούζας, Κώστας Ντάφλος,
Βάντα Χαλυβοπούλου

LABORATORY FOR VISUAL ARTS - DE-
PARTMENT OF ARCHITECTURE - UNI-
VERSITY OF PATRAS
WORKS IN VAGUE PLACES 2009

Four student teams worked for a period of 4 months (March-June), explored and appropriated the empty space and abandoned area of the coastline during the works for the construction of the new port of Patras. Negotiated their presence, developed a social political speech on an action based program in which a series of events and live actions - performances have taken place leading to the temporary occupation of the space.

[collect findings, create files, connect objects, link the space]

<http://visualartslab.pbworks.com/>
teaching team:

Vasilys Bouzas, Vanda Chalyvopoulou, Kostas Daflos,
Panos Kouros

Λουίζα Γκουλιαμάκη
Gouliamaki Louisa

φωτογραφίες από τη Γένοβα, Αθήνα, Θεσσαλονίκη,
Βρυξέλλες

